गुइतःया बहि विहार संघ

GUITAḤ BAHI VIHĀRA SANGHA

(गुस्तल महाविहार, प्रथमश्री महाविहार, वसूच्चशील महाविहार)

छगू अध्ययन

अन्वेषक :

हेराकाजी वज्राचार्य

पुस्तकालय
ार, गुइतः, यल ।

: ५०० गू

५४३
१९ यल, पञ्जाष्टमी ।
०५६
९९९

के सुरक्षित ।

इन : माणिक वज्राचार्य ।
ईप : सुरेन्द्र शाक्य, धर्म कम्यूनिकेसन, बौद्ध, यें ।
कू : बाबुकाजी बज्राचार्य, रोयल प्रिन्टर्स, त्रिपुरेश्वर, यें ।

: गुस्तल महाविहारया लिच्छविकालिन अशोक चैत्य ।

"ओँ नमो श्री ज्योतिरुपाय"

श्री धर्मधातु मणिशं करुणावतारं
नागाधिवासन्हद पंकज कर्णिकास्थं ।
नैरंजनं निरुपमं खसमं महेशं
ज्योतिस्वरुपमसमं प्रणतोऽस्मिनित्यं ॥१॥

श्रुत्वासमं महिमते श्रवणेन दृष्ट्वा
नेत्रेण रुपमनिशं चरणेन गत्वा ।
हस्तेन पूज्य चरणं मनसानुचिन्त्यं
ज्योतिस्वरुपमसमं प्रणतोऽस्मिनित्यं ॥२॥

किवर्णयामितवरुपमचिन्त्यमेतत्
जिह्वेन्द्रियेण भवदियनुतिं करोमि ।
दोषोस्त्वदोष अथवा भवदीय एव
ज्योतिस्वरुपमसमं प्रणतोऽस्मिनित्यं ॥३॥

ज्योतिस्वरुपनुतिमिद्यकृतिं पठन्ति
निःक्लेश शुद्ध बिलसहृदय स्वभावं ।
पाठोब्ज कर्णिक कणामृतमाप्नुवन्ति
स्वायंभुवेतिरुचिरेऽचिषि तेलयन्ते ॥४॥

इति श्री स्वायंभूवे पुराणोद्धृत शिखि तथागत कृतं ज्योतिरुप स्तोत्रं समाप्तम् ॥

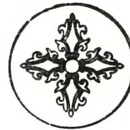
समर्पण

बुद्ध शासन रक्षार्थ तथागत सम्यक् सम्बुद्ध प्रति श्रद्धा
पिज्वयेका: बौद्ध विहार स्थापना यानावंपि व
स्थापना कालंनिसें थौं तक्कं बुद्धधर्म व बौद्ध
संस्कृतिया संरक्षण एवं सम्बर्द्धन नापं
सर्वसत्त्व प्राणीपिं उद्धारणार्थ
समर्पित जुयाबिज्या:पिं
बौद्ध संघपिन्त
सादर समर्पण यानागु जुल ।

– हेराकाजी वज्राचार्य

Govt. Regd.

फोन नं. ५२४०२१
५२७६७०

बौद्ध विहार संघ (ललितपुर)

THE BOUDDHA BIHAR SANGH (LALITPUR)

(The Organisation of Buddhist Monasteries of Lalitpur, Nepal)

Achheswar Maha-Bihar, Pulchowk, Lalitpur 3, Nepal. Tel: 524021

पत्र संख्या :

अक्षेश्वर महाविहार
पुल्चोक, ललितपुर-३
नेपाल ।

नमो रत्न त्रयाय॥

शुभ — कामना

मिति: ने.सं. १११९ गुंलाथ्व

पल्न देया बौद्ध इतिहासे अतिकं पुलागु ऐतिहासिक पृष्ठभूमि दुगु गुत्तल या, उगु इलय् प्रसिद्ध व ख्याति प्राप्त जुया वने धुंकुगु वर्तमान गुइत बाहि जुल थुगु थासय् वसुच्छ्री प्रथम श्री नापं स्वंगु महाविहार न छगु हे थासय् अन्योन्याश्रित जुया जीवन्त जुया वया चोंगु सकसिनं खना चोंगु दनिगु जुल ।

थुगु थासय् श्रमण जीवन हनेत व सभ्य समाज नीस्वोनेत मागु आधारभूत विषय वस्तुत हिति. तुं. पुखू. फल्चा, प्राङ्गण या नापं यल देशे जौमदुगु कथं या निगः विशाल गु चैत्य त न ऐतिहासिक दसु कथं विद्यमान जुया चोंगु नं दनिगु जुल ।

थुगु परिशुद्धगु पवित्र भूमि स बोधिसत्व पिनिगु आदर्शतां जागु पञ्चदान महोत्सव जुया वने धुंकुगुया दसु कथं गुगुलि यल पञ्चदानया प्रेरणा या स्रोत या:- प्रतीक आदर्शमय मूर्ति श्रद्धावती गुइत नमिं होने तया आवश शुक्ल अस्तमिया दिनस दत्त तिया वया चोंगु नं अद्यापि दनिगु जुल ।

थथ्य प्राचीन इतिहास नाप स्वापू दयानं इलय् वेलय् ज्वीगु प्रतिकूल द्धुपा थाकं इतिहास या गर्भे लुकु-दुना चोंगु पुरातात्विक साधन स्रोत त छगुछगुली गहण अध्ययन अनुसन्धान यानालि दुने सुला चोंगु गुइत वहिया इतिहास यात जन समक्ष ह्याथ्यूगुलिं बौद्ध विहार संघ परिवार अतिकं गौरवान्वित जुया चोंगुदु । नापं थुगु ऐतिहासिक पुस्तक प्रकाशन याकंः उपरोक्त गौरव मय परम्परा -स्वाका वया चोंगु गुइत वाहि पुनः निर्माण यायगु कुशल कार्य स मलजल सम जुया आपालं टेवा जूवनी धइगु खं नं लुमंका चोना गु जुल ।

अन्तो इतिहास थ्यं जागु अति गहण विषय या अध्ययन अनुसन्धान यायगु ज्याय भचा हे दिक्क - मचास्य अनुसन्धान याना विज्याम्ह थुगु सपूया ख्वमि नवोदित अन्वेषक "यशोधर महाविहार यल, बुवाहा तजः या श्री हेराकाजी वज्राचार्य जु यात बौद्ध विहार संघ यल या पाखं सुभाय् दछाना चोना नापं - वस्पोल थुजोगु कुशल कर्मस मदिक स्वज्यां वने फयमा धइगु मनंतुस्य भिंतुना नं दछाया चोनागु जुल - नापनाप थुगु पुस्तक प्रकाशन व अनुसन्धान या यायगु ज्याय् संलग्न जुया तन मन धन गुह्याति याना विज्यापिं गुइत वहि यापिं सकल परिवार पिं व अन्य श्रद्धालु महानु भिनाः नं सुभाय् दछाना चोनागु जुल ॥ शुभमस्तु सर्वदा ॥

महासचिव
सूर्यमान वज्राचार्य
बौद्ध विहार संघ यल

पिका: पाखें

यलया थी थी ऐतिहासिक स्थलत मध्ये प्राचीन कालं निसें बुद्धधर्म अध्ययन, अध्यापन व अभ्यासया ज्या बाँलाक न्ह्यानावनाच्वंगु धैगु इतिहास दुगु थाय् ख:-गुइत: त्वा: । गुगु त्वा:या महत्त्व आ:वया यलवासीपिन्सं तकं हे मसिइ धुंकल । थुकिया गुलि पुरातात्त्विक वस्तु विलिन जुया वने धुंकल धा:सा गुलिं न्ह्योने हे दय्क दय्क नं खंके मफया च्वन । थथे न्ह्योने दय्कं हे खंके मफया च्वंगु जकयात जूसां वांत्तुवाला फयाँफक्व जनसमक्ष प्रस्तुत याय्गु उद्देश्यं दीपावती पुस्तकालय पाखें थुगु पला: न्ह्याका:गु ख: । गुइत: त्वा:यागु इतिहासय् हे दक्वसिवे न्हापां थुजागु अध्ययन ग्रन्थ थुगु दीपावती पुस्तकालय पाखें प्रकाशन याय्दया पुस्तकालय परिवार तसकं लय्ता ।

आशादु, थ्व प्रकाशनं याना तना वनीथें च्वंगु झीगु सांस्कृतिक सम्पदायात पुन: स्मरण जुया: झीगु वैभवशाली सांस्कृति सम्पदायात म्हसिइकेत प्रेरणा जूवनी ।

थुगु पुस्तक प्रकाशन याय्गु खँ न्यने मात्रं हे अति हर्षित जुया: अझ जिमित हौसला समेत बिया: त्यानु थाकु मधासे अति परिश्रम याना थुगु अध्ययन ग्रन्थ च्वया बिज्याम्ह, हानं प्रेसया ज्या सिमध:तले हे प्रुफ स्वयेगु, सम्पादन याय्गु ब्याक्वं ज्या याना बिज्याम्ह च्वमि श्री हेराकाजी वज्राचार्यजु प्रति आपालं कृतज्ञ जुया च्वना ।

अथेहे थुगु पुस्तक प्रकाशनया लागी सश्रद्वा आर्थिक ग्वहालि याना बिज्यापिं/दिपिंत नं यक्व यक्व हे सुभाय् बियाच्वना । अथे हे कम्प्यूटर सम्बन्धी ब्याक्कं प्राविधिक ज्या सश्रद्धां नि:शुल्क ग्वहालि याना बिज्याम्ह-धर्म कम्युनिकेसन भाजु सुरेन्द्र शाक्य यात नं सुभाय् देछाना च्वना । अथे हे प्रेसया ब्याक्कं प्राविधिक ग्वहाली सश्रद्धा नि:शुल्क याना बिंज्याम्ह श्री बाबुकाजी बज्राचार्य-रायल प्रिन्टर्स यात नं यक्व हे सुभाय् देछाना च्वना । अथेहे पुस्तकयात स्तरीयता बियया लागी गोष्ठी आयोजना याना बिज्याम्ह लोटस रिसर्च सेन्टरयात नं सुभाय् देछाना च्वना ।

थुगु पुस्तक यक्व हे महानुभावपिनिगु प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष ग्वहालिं व ह:पालं याना जक पिदनेत सफल जूगु ख: । वसपोलपिं सकलसित पुस्तकालय परिवारपाखें यक्व यक्व हे सुभाय् देछाना च्वना ।

थुगु पुनित कार्ययागु उद्देश्य अवश्य पूवनी धका: आशिका याय्, हानं थुगु ज्यां सकल सत्व प्रणीपिं मंगल जुइमा, कल्याण जुइमा धका: आशिका याय् ।

दीपावती पुस्तकालय
दीपावती नगर, गुइत:, यल ।

२०५६ श्रावण २४ सोमबार

Foreword

In the Kathmandu Valley, which being of circular shape and developed with a mandala design, there are many vihars which have been established in different historical periods. Of these there are two main types- Baha and Bahi. Identity of these two types has not been clear inspite of some research works that have been done. The present work on Guita Bahi is another big effort to clarify the identity of Bahi which is different from Baha in terms of physical features, Sangha organizations, functions, rituals and social impact . The work also portrays a detailed account of Guita Bahi.

This is a comprehensive study report on Guita Bahi not yet published with a depth and coverage of the subject matter. It contains the identical features of Bahi of Patan in general and particular details of Guita Bahi. The book introduces distinctive features of Bahi, provides detailed descriptions of the present status of Guita Bahi which, though sounds as one Vihar has three independent Viharas situated together in a line.

The book has been systematically planned. It consists of six parts. The first part is the preface of the author which includes the background, purpose and methodology of the study. In the second part, the author gives the conceptual frame work of Bahi; how a Bahi is different from Baha. The third part is the main part of the book which provides the present status of the three Bahis of Guita, with detailed accounts of physical status, Sangha organizations, their functions and the religious rites and rituals. The fourth part contains the historical account of the Bahis which explains how the present status of the Bahis came into existence. In the fifth part, we find the special contributions mady by Guita Bahi for the Buddhist society of Kathmandu Valley. The sixth part consists of the copies of inscriptions found in Guita, list of the Guthis existed in the past in Guita, list of shrines and Chaityas in Guita, a map, references and index.

One of the inscriptions, which is dated N.S. 399 and found in the main sanctuary of the Bahi shows that the Bahi named Gustal, which was situated in a very beautiful surrounding was a centre of Buddhist learning where learned persons from far and near came for study and practice. This shows the importance of the Bahi which seems to have been well established even before

N.S. 399.

Dhanlyahiti, a water sprout is one of the important features of the Guita Bahi, which is exhibited every year during Gunla Dharma. It is linked with the Bardo period of a person during the death process. A person in dying process demands water. It is a saying that such person asks for the water from Dhanlyahiti. Some people come back to senses again and relate what one has experienced during the period. King Brishadeva had similar experiences and coming to life again he ordered to build all the things he had seen during his Bardo period. Dhanlyahiti is one of those things he had seen and had ordered to build.

How these three separate Bahi came into existence is a very interesting historical account. The historical record goes back to early Licchavi period and is linked with king Brishadeva, the great Lichhavi king who is renowned as "Sugata Sashana Pakshapati", a devotee of Buddhism. Tradition of great religious festivals like Samyaka Dana, Naran, Pancha Dana which is offered to the household monks, is still prevalent in Kathmandu Valley. Presence of King Brishadeva in Samyaka festival is a recorded fact. Presence of the king in the Samyaka festival is still a continuing event.

The Avadana account of 'Guita Nakin', a senior woman devotee who had offered dana to Buddha with great sincerity and faith without the hope of any reward has the link with the tradition of going to Guita Bahi and have *darshana* of the senior citizen 'Guita Nakin' for the inspiration of Dana. Offering is made with a realization that every material which is produced by cause and condition is impermanent and empty without any self existence. As a token of realization that such materials deserve sacrifice and proper use without any attachment to them, she offered whatever she could collect to Dipankara Buddha, the symbol of compassion dedicated to the alleviation of the suffering of all sentient beings. It is recorded that the Buddha recognized the non-attached nature of Guita Nakin and gave more importance to her sincere offering though insignificant materially.

This is the second important research work brought to us by Herakaji Bajracharya. His first research was on Yashodhar Mahavihar, a prominent Baha of which he is a member. That research on a Baha was conducted for Lotus Research Centre and published by the Buddha Jayanti Celebration Committee on B. S. 2043.

For the substantiation of the accounts, copies of inscriptions have been prefixed in the book. It was not an easy task to find inscriptions and get them translated into Nepal Bhasa, as the language of that time is so different and the materials are so worn out through the wear and tear of the time. However, the task was accomplished. The language of the book is very clear and meets the standard without doubt. As it is a first research on the subject, it needs further investigation.

I congratulate Mr. Herakaji Bajracharya for his hard work and unprecedented product on a subject of enormous importance in terms of preservation of Buddhism in Nepal Mandal.

Let me congratulate the friends of Guita Bahi who are awakened about the contribution of their forefathers to the Buddhist culture and come out with a spirit to cause the study on their Bihar and publish it. I respect their spirit and dedication. Let their spirit continue forever and become a light for others to follow in their steps.

Lotus Research Centre had the oppertunity to organize a seminar for the presentation and the discussion on the study report in which prominent Buddhists of Patan participated. Mr. Herakaji Bajracharya has incorporated some of the important suggestions made by the seminar in the report.

Let me thank all those who supported Mr. Herakaji Bajracharya and the members of the Guita Bahi in this historical effort done with a pure heart for the benefit of all.

Let this work bring about peace and happiness to all beings.

Aug 9, 1999

Prof. Dr. Bajra Raj Shakya
Chairman
Lotus Research Centre
Mahapal, Lalitpur

प्रस्तावना

नेपालमण्डल अर्थात् नेपा:गा: प्राचीन कालंनिसें बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृतिया केन्द्रया रुपय् विकसित जुयावयाच्वंगु स्थल ख: । थन विभिन्न इलय् थासंथाय् आपालं बौद्ध विहार निर्माण जुयाच्वंगु व थ्व हे बौद्ध विहारया छचाखेरं बौद्ध धर्मावलम्वीपिसं थ:पिनिगु बस्ती विकास यानावयाच्वंगु जुल । बौद्ध संघय् प्रवेश जुइत दकलय् न्हापां प्रव्रज्या ग्रहण यायेगु पवित्र स्थलया रुपय् बौद्ध विहारयात कयात:गु दुथें बौद्ध समाजयात शिक्षित याना: धर्मानुकुल जीवन हनावनेत मा:गु बुद्धधर्म व थुगु धर्म कथंया शिक्षादीक्षा बिइगु, धार्मिक एवं सांस्कृतिक ज्याभ्व: न्ह्याकेगु प्रमुख स्थलया रुपय् नं बौद्ध विहारयात कयात:गु दु । बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृतियात जीवन्तता बियावयाच्वंपिं बौद्ध धर्मावलम्बीपिसं थ:पिनिगु बौद्ध विहारयात नं थौं तकं सुरक्षित याना वयाच्वंगु दनि । थुकथं बौद्ध संघयात संगठित रुपं क:घाना: एक्यवद्धता याना तयेगुली, बौद्ध धर्मावलम्बीपिनिगु सम्यक् रुपं जीवन यापन याना: शिक्षित समाज निर्माण याना वनेगुली बौद्ध विहारया तधंगु महत्व दु ।

बौद्धसंघया मूल स्थलया रुपय् ध:स्वानाच्वंगु बौद्धविहारयात थन मूल रुपं बहा: व बहि याना: निथी कथं कयात:गु दु । थ्व हे निथी मध्यय् नं आपा: याना: नगरं पिने नीस्वनातइगु विहार-बहि विहार ख: । थुजा:गु बहि विहार यलय् जक हे मू बहि कथं नीन्यागू दु । थ्व हे नीन्यागू बहिया ल्याखय् गुइत:या बहि विहार नं दुथ्यानाच्वंगु दु । गुगुं इलय् पण्डित महापण्डितपिनिगु बसोबास जुयाच्वंगु व विद्याया केन्द्रया रुपय् प्रसिद्धगु थुगु विहार यल नगरया पूर्वय् सिथय् स्थापना यानात:गु दु । लिच्छविकालया प्रारम्भय् हे निर्माण जुइधुंकूगु खनेदुगु थुगु थाय्यात न्हापा नवाङ्क प्रदेश अर्थात् गुंगू ल्याखय् ला:गु थाय् कथं म्हसिकात:गु दु । थ्व हे गुंगू ल्या:यात महत्व बिया: गुइतलय् गुंगू गुंगू ल्याखं त:गुमछि धर्मकीर्ति नीस्वनात:गु दु ।

धार्मिक एवं सांस्कृतिक केन्द्रया रुपय् महत्वपूर्णगु थुगु थासय् आपालं लिच्छविकालीन विभिन्न धर्मकीर्तित ल्यनाच्वंगु खंकेफु ।

जातक, अवदान कथं दीपंकर तथागतया पर्याय सुभारम्भ जूगु सम्यक् दानधर्म न्ह्या:गु पवित्र स्थलया रुपय् गुइत: बहि विहारयात बौद्ध समाजं अद्यापि तधंगु महत्व बिया: दँय् दसं थुगु बहि दकले न्हापां प्रदक्षिणा यायेगु, थनया धंल्याहिटि स्ववनेमा:गु, थनयागु दानदत्त न्हापां ग्रहण यायेमा:गु परम्परा न्ह्याना वयाच्वंगु दनि ।

थुकथं विविध महत्व एवं विशेषता दयावयाच्वंगु गुइत:या बहि विहार व थनया संघपिनिगु विषययात कया: अनुसन्धानात्मक अध्ययन याना जनसमक्ष प्रस्तुत यानागु जुल ।

गुइत:या बहि विहारयात कया: निगू प्यंगू सफूतिइ उल्लेख यानात:गु खनेदुसां दुनेथ्यंक दुहां वना: अध्ययन जुयाच्वंगु धा:सा खनेमदु । अथे जुया: थुगु विहारया संघया संरचना, विहारया शैली व थुकिया वर्तमान स्वरुप, प्राचीनता, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, थनया धार्मिक, सामाजिक एवं सांस्कृतिक पृष्ठभूमि आदिया बारे स्पष्ट जुयाच्वंगु मदु ।

थ्व हे थीथी पक्षयात कया प्रस्तुत प्रतिवेदनय् स्पष्ट यानावनेगु उद्देश्यं फयांफक्व अध्ययन अनुसन्धान याना: न्ह्यब्वयेगु कुत: यानागु जुल । नापं थुगु अध्ययनय् गुइत: बहिया नापनापं यलया बहि विहारया परम्परायात कया नं न्ह्यब्वयागु दु । थुगु अध्ययनं याना बहि विहार संघया बारे आपालं खँ स्पष्ट जू वनीगु आशा दु ।

प्रस्तुत "गुइत:या बहि विहार संघ - (गुस्तल महाविहार, प्रथमश्री महाविहार, वसूच्चशील महाविहार) छगू अध्ययन" शीर्षकया अनुसन्धान यायेगु ज्याय् थुगु विहारयात कया च्वयात:गु प्रकाशित अप्रकाशित ग्रन्थ, धार्मिक ग्रन्थ व विभिन्न पत्रपत्रिका, ताम्रपत्र, शिलापत्र, ताडपत्र आदि सामग्री संकलन याना: अध्ययन यानागु जुल । नापं सम्बन्धित विहारया थपाजु, आजु व विभिन्न बहि संघया थपाजु, आजु व दुज:पिं, प्रतिष्ठित व्यक्तिपिनिगु पाखें महत्वपूर्ण जानकारी, राय, सुझाव संकलन यानागु जुल । अथे हे स्थलगत निरीक्षण याना: मा:गु सामग्री ता:लाकागुया नापं थुगु बहि विहार संघ नाप स्वानाच्वंगु किपा नं दुथ्याका अध्ययन जूवंगु दु ।

च्वय् उल्लेखित विविध सामग्री व महत्त्वपूर्ण जानकारी संकलन याना: गुइत: बहि विहारया बारे अध्ययन अनुसन्धान याना: थी थी शीर्षक बिया: चर्चा परिचर्चा यानागु जुल । थुगु सफूतिइ बहि विहारया स्वरुप, परम्परा, वर्तमान स्वरुप, रितिथिति गुथि, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, विहारया संघ एवं कर्तव्य अदिया नापं बौद्ध विहार संघया विषय वस्तु नं दुथ्याकागु जुल । अथे हे थुगु सफूतिइ सम्यक् दान धर्मया परम्परा व दीपावती नगर, गुइत: बहिया प्राचीनता, बिशेषताया नापं थुगु विहार नाप स्वानाच्वंगु विविध अभिलेख संग्रह याना: जनसमक्ष प्रस्तुत यानागु जुल ।

धर्म व संस्कृति धयागु तस्सकं गहन विषय ख: । थुजा:गु गहनतम विषयय् न्ह्याकागु पला: गुगुं पूर्णता मखु, अथे नं थौंया समाजं थ:पिनिगु धर्म व संस्कृति यात म्हसिइकेगु त्व:फिकावयाच्वंगु इलय् थ्व सफूतिं छुं भतिचासां चेतनाया संचार जूवनी धयागु मतिइ तया ।

गुइत:या बहि विहार संघयात कया: जूवंगु अध्ययन अनुसन्धानयात सफूया रुप बिइन्ह्यः थुकीया प्रतिवेदन परिमार्जित याना: अज्ज बांलाक जनसमक्ष तयावनेगु उद्देश्यं छगू लघु गोष्ठी नं जूवंगु जुल । लोटस रिसर्च सेन्टर, यलया सक्रियता एवं आयोजनाय् थ्वहे वंगु २०५६ श्रावण २२ गतेया दिनस प्रा. श्री आशाराम शाक्यजुया सभापतित्वय् व गुइत: बहिया थपाजुपिं- श्री नेमराज शाक्यजु, श्री आशाकाजी शाक्यजुपिनिगु आतिथ्यय् जूवंगु थुगु गोष्ठीइ विज्ञजनपिनिगु समक्ष थुकीया प्रतिवेदन न्ह्यब्वयागु जुल । थुगु प्रतिवेदनयात कया: विशेष रुपं अध्ययन याना: टिप्पणी यानाबिज्यायेत लो. रि. से. या अध्यक्ष प्रा. डा. बज्रराज शाक्यजु व कार्यकारिणी सदस्य डा. भद्ररत्न वज्राचार्यपिन्त अनुरोध यानागु कथं वसपोलपिन्सं रचनात्मक टिप्पणी यानाबिज्या:गु जुल । थुकिया लागी वसपोलपिं प्रति आभार प्रकट यानाच्वना ।

अथेहे थुगु प्रतिवेदनयात कया: पं. हेमराज शाक्यजु, प्रा. आशाराम शाक्यजुया नापनापं सत्यमोहन जोशी, सूर्यमान वज्राचार्य, विद्याभूषण वज्राचार्य, आजु साहिंला शाक्य, किरणनरसिं शाक्य, रोशनी शाक्य, चूर्णबहादुर वज्राचार्य आदि पिनिगु पाखें नं मा:गु सुझाव बिइगु ज्या जूवंगु जुल । थुकिया लागी सकलसित सुभाय् देछाया च्वना ।

थुगु सफूतिइ गोष्ठीइ व:गु सुझावयात नं क:घाना: दुथ्याकागु जुल । नापं थुकी मेमेगु विषय वस्तु नं दुथ्याकावंसा बांलाइ धयागु सुझावया विषय थुगु प्रतिवेदनयात याकनं हे सफूया रुप बिइमा:गु जुया: उपरोक्त सुझाव मेगु संस्करणय् दुथ्याकावनेगु जुल ।

लो. रि. से. पाखें ग्वसा:ग्वया: जूवंगु गोष्ठीस प्रतिवेदन न्ह्यब्वयेगु मौका बियाबिज्या:गुलिं लो. रि. से. या पदाधिकारी एवं गोष्ठीइ सहभागी सकलसिगुप्रति आभार प्रकट यानागु जुल ।

गुइत: बहिया विषय अध्ययन अनुसन्धान यानावनेगु ज्या विशेष याना गुइत:- दीपावती पुस्तकालयया परिवारपिंके व:गु जागरणं हे धायेमा: । थ:पिनिगु बहि विहारया विषय आपालं खँ मसिया: मसया: वनाच्वंगुयात जनमानसय् न्ह्यब्वयेगु हेतुं थुगु सफूया च्वमियात अनुरोध या:गु जुल । थ:म्हं नं थुगु अनुरोधयात स्वीकार यासे थुगु कार्ययात धर्मकार्य भा:पिया: कलम न्ह्याकागु जुल।

किपा: धल: पौ | पौ:ल्या:

गुस्तल महाविहारया गन्धुरी देवता

प्रथमश्री महाविहारया गन्धुरी देवता

वसूच्चशील महाविहारया गन्धुरी देवता

बौद्ध विहार संघ

परिचय -

श्री स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप उत्पत्ति जूगु पवित्र भुमि एवं क्रकुच्छन्द, कनकमुनि व शाक्यमुनि बुद्धपिनिगु जन्म भूमिया रुपय् प्रसिद्धगु, बौद्ध आदर्श जायाच्वगु दे, नेपाः दे खः। थन धर्मानुकुल जीवन हनावनाः सकलसित समभावं स्वयेगु कथंया शिक्षां जायाच्वंगु बुद्धधर्म प्रचार जुयाः थुगु हे कथंया संस्कृति- बौद्ध संस्कृति ब्वल्हंगु जुल ।

प्राचीन कालंनिसें श्रावकयान, महायान - वज्रयानया दथुइ समन्वयात्मक भावना ब्वल्हंका नालावयाच्वगं थनया बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृति नेपालमण्डल अर्थात् नेपाःगाःया जनजीवनय् हाः कयाच्वने धुकूगु द ।

गुगं इलय् नागवासया रुपय् दह जुयाच्वंगु थुगु थासय् विपश्वी तथागतं पिनाः ह्वय्काथकूगु सद्धर्मज्ञानया ज्योति सकभनं खयेकाथकूगु जुल । लिपा थ्वहे थासय् मञ्जुश्री गुरु थःगु विद्धतापूर्णगु कार्यं दहया लः व्छनाः पञ्चज्ञान-पञ्चबुद्धात्मक श्री ज्योतिरुप स्वयम्भूयात हे परिलक्षित यानाः मानव बस्तीया लागी उपयुक्तगु बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृतिया केन्द्र नेपालमण्डलया रुपय् विकसित यानाबिज्याःगु जुल ।

जुजु धर्माकरया कुशल नेतृत्व कालंनिसें थौं तक्क बुद्ध धर्मया उन्नति एवं अभिवृद्धि जुजुं वयाच्वंगु थुगु थाय्- नेपालमण्डलय् श्री स्वयम्भू ज्योतिरुप दर्शनार्थ बिज्याःम्ह क्रकच्छन्द तथागतं थनया वाक्द्वार- सिफुचो पर्वतय् बिज्यानाः न्हय्सः थः शिष्यपिन्त चूडाकर्म यानाबिज्याःगु जुल । नेपालय् दकले न्हापां थुकथं चूडाकर्म याये धुंकाः बौद्ध संघ नीस्वनेगु व बौद्ध विहार निर्माण यायेगु ज्या जूवंगु खनेदु । थ्वयां लिपा अनेक श्रद्धालु दानपतिपिन्सं थनया थासं थासय् आपालं बौद्ध विहार निमार्ण यानावंगु जुल । अले थुगु हे बौद्ध विहार दापं स्वापू दयाः थनया बौद्ध समाजय् बौद्ध संघ नं तःचाकः जुयावल ।

न्हापांगु चरणं हे त्रिरत्न सहित पञ्चशीलादि ग्रहण यानाः दान शील भावना क्वातुकाः श्रावकयान कथंया चर्चा यानाः लिपा बोधि चर्या - महायान चर्या कथंया पारमिता पूवंकेगु शिक्षां शिक्षित जुयाः वज्रयान कथंया क्रिया, चर्या, योग, अनुत्तरयोग तन्त्रया अभ्यास यानाः उत्कृष्टगु **रहस्यमय्** सम्यक् सम्बोधिज्ञान साक्षात्कार यानावनेमाःगु संस्कृतिया रुपय् थनया बौद्ध संघय् थ्यानाच्वंगु खः ।

बुद्ध धर्म व थुगु धर्म कथंया गुलि नं शिक्षादिक्षा, पूजापाठ, रितिथिति, संस्कार-संस्कृति आदि छ्यलाः नालाः वयाच्वन, थुकिया प्रमुख स्थल- उद्‌गम स्थल थनया बौद्ध विहार खः । बौद्ध विहार धयागु बौद्ध उपासक उपासिकापिनिगु प्रवज्या ग्रहण यायेगु पवित्र स्थल खः । थनया फुक्क धया थें बौद्ध उपासक उपासिकापिनि बौद्ध विहार नापं प्रत्यक्ष रुपं क्वातुगु स्वापू दयाच्वनी । अथे हे छगू विहार संघ मेगु विहार संघ नापं नं मैत्री सम्बन्ध दयाच्वनी ।

बौद्ध संघय् दुहाँ वनाः बुद्ध धर्म व बौद्ध संस्कृति धारण पालन यानावनेगु स्थलया रुपय् नीस्वनातइगु आपालं विहार मध्यय् सामान्य विहार- कचाबाहाः, मध्यमक विहार- बहि विहार व महाविहार- मूबाहाः कथं स्वब्व थलातःगु दु ।[२] बौद्ध समाजय् थुज्याःगु विहारयात संस्कृत व स्थानीय जनभाषा कथं निगू निगू नामं म्हसिइकाच्वंगु दु ।

त्रिशरण सहित पञ्चशील पालन यानाः दान शील भावना ब्वल्हंकाः बुद्ध धर्मय् समर्पित जुयाः धर्मानुकुल जीवन हनावयाच्वंपिं बौद्ध उपासक-उपासिकापिनिगु वासस्थानया रुपय् सामान्य विहार अथवा कचाबाहाः छ्यलावयाच्वंगु दु । अथे हे गृहस्थी जीवन त्वःताः बुद्ध धर्म अध्ययन अध्यापन यानाः ब्रम्हचर्य जीवन् हनावनीपिं ब्रम्हचर्य भिक्षुपिं च्वनेगु विहार- बहि विहार अथवा मध्यमक विहार खः । हानं, विनय अनुसार प्रवज्या व उपसम्पदा लाभी भिक्षुपिं जक च्वनाः ध्यान भावनाय् अभ्यास यानाच्वनीपिं भिक्षुपिं च्वनेगु थाय्या रुपय् मूबाहाः अथवा महाविहार छ्यलावयाच्वंगु खः ।[३]

बौद्ध समाजय् न्हापा भिक्षु जीवन हे हनावने कथंया व्यवस्था दुगु खः । लिपा वया थुगु प्रथा बुलुहुँ मदयावन, न्हनावन । थौं कन्हय् थनया बौद्ध विहारय् बौद्ध संघया दुजःपिनि काय्मस्तयत चूडाकर्म-बन्दे छुनाः प्यन्हु तक भिक्षु जीवन हनेगु परम्परा जक ल्यं दनि । अथे हे प्रवज्यां लिपा शाक्यभिक्षु जुयाः थ्वयां लिपा वज्राचार्याभिषेक कायेगु प्रथा नं न्हापा दुगु खःसां आः वयाः वज्राचार्य संघया काय्मस्तय्त जक प्राप्त जुइगु परम्परां थाय् काये धुंकल । अथे नं सकसियां दिक्षाभिषेक प्राप्त यायेगु परम्परा धाःसा ल्यं दनि ।[४]

थनया बौद्ध समाजय् न्हापां वज्राचार्य, शाक्यभिक्षु, श्रामणेर, श्रामणेरी, ब्रम्हचर्य भिक्षु व चैलक भिक्षुया परम्परा दुगु खःसां थौं वया वज्राचार्य त्वःताः शाक्य भिक्षु, ब्रम्हचर्य भिक्षु चैलक भिक्षुया सत्ताय् फुक्कसिनं शाक्य जक छ्यलेगु यानाहये धुंकल । अथे जुयाः बौद्ध संघया दुने वज्राचार्य संघ व शाक्य संघ कथं म्हसिइकावयाच्वंगु जुल ।

थुपिं हे वज्राचार्य व शाक्यपिं मुनाः थःथःपिनिगु विहारय् बन्दे छुइगु, दिक्षा कायेगु, नायः लुइगु, थपाःजु त्वयेगु, चक्रेश्वर लुइगु याना विहारय् न्ह्याकेमाःगु ज्याय् न्ह्चज्यानावयाच्वंगु दु । बौद्ध संघय् दुथ्याये धुंकाः बौद्ध संघया दुजः जुयाः थःपिनिगु विहारया क्वाचपाल देवता, गन्धुरी देवताया थाय् द्यःपाः च्वनेगु, नित्य पूजा यायेगु, गुथिपाः फयेगु आदि ज्या थकालि कथं न्ह्याकावनेमाःगु जुल । नापं संघया दुजःपिं मुनाः नामसंगीति ब्वनेगु, धारणी पाठ, स्तोत्र ब्वनेगु, पूजा यायेगु, वार्षिक पर्वया रुपय् बुसाधं यायेगु, पाठ त्वयेगु, गुंला सेवा, कार्तिक सेवा वनेगु, पुन्ही सेवा हनेगु, बाहाः पूजा बहि पूजा वनेगु, पञ्जदान बिइगु, व्रतादि- धलं दनेगु, बहिद्यः ब्वयेगु, संघ भोजन यायेगु, विभिन्न गुथि हनेगु; आगं पूजा, दशमी पूजा, अमाइ, चन्हे पूजा, दत्त पूजा आदि धार्मिक कार्य न्ह्याकेमाःगु व न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

धार्मिक दृष्टिकोणं यक्को हे च्वन्ह्याःगु थाय्या रुपय् धःस्वानाच्वंगु थनया बौद्ध विहार निर्माण यायेबले नं लक्षण प्रमाण मिलय् यानाः दयेकावनेमाःगु परम्परा दु । बुद्ध बोधिसत्वादिपिनिगु मूर्ति एवं चैत्य, धर्मधातु मण्डल नीस्वनातइगु थनया बौद्ध विहार– बाहाः बहिलिइ वास्तुकला, चित्रकला, मूर्तिकला एवं मांगलिक विषय वस्तुलिं भय्बियाच्वनीगु जुयाः कलाकृतिया अनुपम नमुना स्थलया रुपय् नं परिचित जुयाच्वंगु दु ।

बहि विहारया स्वरुप

बौद्ध समाजय् मूबाहाःया रुपय् महाविहार व बहि विहारया रुपय् मध्यमक विहार याना निथी कथंया विहार निर्माण यानावयाच्वंगुया दथुइ स्थापत्यकला शैलिं निसें कयाः संघया संरचना, रितिथिति एवं संस्कार संस्कृतिइ छगुलि मेगु विहार पानाच्वंगु खने दु ।

बहि विहारया निर्माण अप्पो यानाः नगरय् दुने मलाकूसे नगरं तापाक्क अथवा नगरं पिने यानातइगु खने दु । बहि दयेकीबले बाहाः दयेकी थें बँ सरह मयाःसे बँया सतह स्वयां च्वय् लाकाः दयेकातइगु खः । त्वाथःया च्वंसं बहिलिइ दुहाँ वनेगु मूलुखा फुसय् त्रिखाभ्र्याः, पञ्चभ्र्याः, गाःभ्र्याः आदि मतःसे बार्दली तयाः दयेका तइ । मूलुखां दुने महांकाः छेलि पुला वनेवं चक्कगु प्राङ्गनय् मूलरुप बहिद्यःया देगः छगः खने दइ । थन बहिद्यः कोथा त्वःताः छचाखेरं बहिया छेलि तल्लाय् दलान चायेकाः खुल्ला याना तइ । गनं गनं बहिया थ्व थासय् तिकिभ्र्याः छुनाः तुइजः कयाः छेलि क्वातुका तइ । थुगु हे छेलि तल्लाय् गुलां अमोघपाश लोकेश्वर, आर्यतारा, भृकुतितारा सहित यानाः बहिद्यः ब्वयेत सलंशालाया रुपय् अलग्ग थाय् नं छ्यलेगु याना तइ । बहिया छेलि तल्लां च्वय्या न्हापांगु तल्लाय् वनेत तःब्या जुइक अःपाया त्वाथः अथवा सिंयागु स्वाहानि नं छुना तइ । बहिया थुगु तल्लाय् छचाखेरं खुल्ला हे यानाः छचालं बार्दलिं (भ्यसःल्यूगु नं जुइफु) खुया तइ ।

बहिया मूल गन्धकुटि- द्यःकोथाय् मूल देवताया रुपय् भगवान् बुद्धया मूर्ति तया तइ । थ्वसपोलयात बहिद्यः अथवा गन्धुरी देवता धाइ । थ्वहे गन्धुरी देवताया फुसय् आगंकोथा खुयाः मू आगं देवता श्री वज्रवाराही अथवा श्री वज्रदेवी स्थापना याना तइ । थ्वया नं च्वय् फुसय् गजू सहित यानाः चीग्वःगू देगःचा छगः दयेकाः पुल थकया तइ ।

बहिलिइ गन्धुरी देवता-बहिद्यः चाहुलेत प्रदक्षिणा मार्गया रुपय् गःलि लँपु छपु नं दयाच्वनी । बहि निर्माण याइबले गृहस्थीपिनिगु छें छस्वा जुइक, प्यय्पुंक दयेकेगु मयाःसे अलग्ग याना दयेका तइ ।

यलया बहि विहारया परम्परा

धार्मिक एवं सांस्कृतिक महत्वं जायाच्वंगु ऐतिहासिक नगर ललितपुर प्राचीन बौद्ध विहारं जायाच्वंगु महत्वपूर्णगु स्थल खः । थन बाहाः, बहि व थुकीया कचा बाहाः कचा बहि यानाः आपालं बौद्ध विहार नीस्वनातःगु दु । थनया तःगुमछि बाहाः बहि मध्यय् नं मू बाहाःया रुपय् भिंन्याबाहाः अले मू बहिया रुपय् भिंन्याबहियात कयातःगु जुल ।[५] थ्वहे भिंन्याबाहाः भिंन्याबहिया ल्याखं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु थनया बाहाः बहिइ लिपा वया थुकी दुने स्वगू बाहाः व प्यगू बहि दुथ्यावनाः थुकीया ल्याः भिंच्याबाहाः व भिंगूबहि जूवंगु जुल । थौं तक्क नं यलया मू बाहाः मूबहि कथं थनयापिन्सं भिंन्याबाहाः भिंन्याबहि हे धायेगु यानावयाच्वंसां थुकीया ल्या भिंच्याबाहाः व भिंगुबहिया ल्या धकाः सिइकेमाःगु जुल ।

थनया प्रसिद्धगु भिंच्याबाहाः धाये बले थुकथं कयातःगु जुल :-

१) बुबाहाः	२) क्वाःबाहाः	३) धुम्बाहाः	४) ओम्बाहाः
५) ज्योबाहाः	६) यच्छुबाहाः	७) सुबाहाः	८) भिन्छेबाहाः
९) उबाहाः	१०) गुजिबाहाः	११) तंगःबाहाः	१२) चुकःबाहाः
१३) तःबाहाः	१४) दौबाहाः	१५) हःबाहाः	१६) किपूबाहाः
१७) चोबाहाः	१८) सिबाहाः ।[६]		

अथे हे थनया प्रसिद्धगु भिंगूबहि स्थाननाम कथं थथे कयातःगु जुल :-

१) गुइतः बहि	२) इलाय् बहि	३) उबाहाः बहि	४) थपाः बहि
५) ज्याःबाः बहि	६) ईबाः बहि	७) किनू बहि	८) न्हायकं बहि
९) ख्वाय् बहि	१०) नः बहि	११) इखाछें बहि	१२) कोन्ति बहि
१३) धपगाः बहि	१४) ई बहि	१५) चिकं बहि	१६) पूचो बहि
१७) बुंग बहि	१८) किपू बहि	१९) वा बहि ।	

यलय् दुगु बहि विहारयात कयाः अध्ययन यानावनेबले थुगु हे भिंगू बहिया दुने नं मुक्कं नीन्याबहि दुथ्यानाच्वंगु दु । हानं, थनया थ्व हे नीन्याबहियात नं भिंबहि संघ व भिंन्याबहि संघया ल्याखं निब्व थलातःगु दु । यलय् जुजु सिद्धिनरसिंहया पर्याय् थनया भिंन्याबाहाः संघया नायःत मुंकाः विहारय् यायेमाःगु धार्मिक निति नियमया सुधार एवं विहारया निमन्त्रणाय् थकालिं कथं च्वनेगु क्रम आदिया व्यवस्था नं यानावंगु जुल । अथे हे थनया

नीन्याबहियागु नं व्यवस्था यानावनेगु हे तुं नीन्याबहि संघया नायःत निमन्त्रणा याःगु जुल । थुगु निमन्त्रणाय् नीन्याबहि मध्यय् भिंन्याबहिया नायःत जक सम्मिलित जूगु जुयाः थ्वहे भिंन्याबहिया दथुइ माःगु रितिथिति गुथिया व्यवस्था यानावनेगु व भिंन्याबहि संघया नं सर्वसंघया दथुइ न्याम्ह थकालिया व्यवस्था यायेगु आदिया नियम दयेकावंगु जुल ।

लिपा ल्यं दनिगु भिंबहि संघयागु नं अलग्ग नियम दयेकाब्यूगु अनुसार व्यवस्था यानावयाच्वंगु जुल ।[८] थुकथं न्हापा यलया नीन्याबहि सर्वसंघपिं मुनाः माःगु व्यवस्था यानावयाच्वंगुली लिपा वयाः थ्व हे नीन्याबही संघयापिं भिंबही संघ व भिंन्याबही संघया रुपय् निथि जूवंगु जुल ।[९] थथे निथी जूवंगु नीन्याबहिया नां थथे खः -

भिंबहिः-

१) मूल गुस्तल (गुइतः) बहि	: गुस्तल महाविहार ।
२) तःधं गुस्तल (गुइतः) बहि	: प्रथमश्री महाविहार ।
३) चीधं गुस्तल (गुइतः) बहि	: वसूच्चशील महाविहार ।
४) इलाय बहि	: इतिराज महाविहार ।
५) उबाहाः बहि	: जयश्री महाविहार ।
६) थपाः बहि	: स्थविरपात्र महाविहार ।
७) ज्याबाः बहि	: जेष्ठवर्ण महाविहार ।
८) ईबाः बहि	: राजश्री महाविहार ।
९) ख्वाय् बहि	: कामुकनाम महाविहार ।
१०)चीधंगु ख्वाय् बहि	: कामुकनाम महाविहार ।

भिंन्याबहि :

१) नः बहि	: लोकाकिर्ति महाविहार ।
२) दुन्तु बहि	: नापिचन्द्र महाविहार ।
३) पिन्तु बहि	: गोपीचन्द्र महाविहार ।
४) कोन्ति बहि	: ललितवन महाविहार ।
५) धपगाः बहि	: मणिमण्डप महाविहार ।
६) ई बहि	: यम्पि महाविहार ।
७) ई बहि	: सुजातप्रभ महाविहार ।
८) चिकं बहि	: सप्तपुर महाविहार ।
९) किनू बहि	: लोककिर्ति महाविहार ।
१०) न्हायकं बहि	: सुरश्चन्द्र महाविहार ।
११) पूचो, थथू बहि	: अक्षयेश्वर महाविहार ।
१२) पूचो, क्वथू बहि	: रक्षयेश्वर महाविहार ।
१३) बुंग बहि	: अमरावतिपुर महाविहार ।
१४) चिथू बहि	: काभीरकान्ति महाविहार ।
१५) वा बहि	: पेरखा महाविहार ।

च्वय् उल्लेखित बहि संघ मध्यय् भिंबहि संघया दुने लानाच्वंगु तःधंगु गुस्तल (गुइतः) बहि छगू लिपा बहि संघं अलग्ग जुयाः थःपिनिगु हे संघया दथुइ न्याम्ह थकालि आजुया व्यवस्था यानाः संघया मस्त बन्दे छुइगु निसें कयाः बहिलिइ यायेमाःगु रितिथिति गुथि व मेमेगु धार्मिक कार्य न्ह्याकावंगु जुल । थुगु बहि बहिसंघ अलग्ग जुयाच्वंगु जूसां श्रद्धालु दानपतिपिन्सं नीन्याबहि संघपिन्त निमन्त्रणा यानाः पञ्जदान एवं संघ भोजन दान बिइगु न्यायेकी बलय् थुगु तःधंगु बहि छगू नं मू बहिया रुपय् जुयाच्वंगु जुयाः, थनया संघपिं नं बिज्यायेमाःगु जुल । गुइतःया तःधं बहिलिइ धार्मिक पूजादि यायेगु ज्याय् व थःथःपिनिगु छेँय् नं यायेमाःगु धार्मिक कार्यय् न्हापांनिसें भिन्छे बाहाःया मन्त्र खलः गुरु वज्राचार्यपिं बिज्याना माःगु कार्य न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

भिंबहि संघय् तःधंगु गुइतः बहि अलग्ग जुइधुंकाया गुबहि संघय् दुने लिपा चिकं बहि- सप्तपुर महाविहार व वा बहिः- पेरखा महाविहार यानाः निगू बहि दुथ्याः वनाः बहिसंघया ल्याः भिंछबहि जूवंगु जुल । भिंबहि संघया रुपय् नालावयाच्वंगु थनया छथी बहि संघय् बहिया ल्या भिंछबहि दुगु जूसां थनया बहि संघयात भिंबहि संघ हे धायेगु यानावयाच्वंगु जुल ।[१०] गुगु थथेख :-

१) मू गुस्तल (गुइतः) बहि	: गुस्तल महाविहार ।
२) चीधंगु गुस्तल (गुइतः) बहि	: वसूच्चशील महाविहार ।
३) इलाय बहि	: इतिराज महाविहार ।
४) उबाहा बहि	: जयश्री महाविहार ।
५) थपाः बहि	: स्थविरपात्र महाविहार ।
६) ज्याःबाः बहि	: जेष्ठवर्ण महाविहार ।
७) ईबाः बहि	: राजश्री महाविहार ।
८) ख्वाय् बहि	: कामुकनाम महाविहार ।

९) चीधंगु ख्वाय् बहि : कामुकनाम महाविहार ।
१०) चिकं बहि : सप्तपुर महाविहार ।
११) वा बहि : पेरखा महाविहार ।

च्वय् उल्लेखित चिकंबहि न्हापा भिंन्याबहि संघया दुने लानाच्वंगु खः ।लिपा थुमि संघया दुजःपिं निगू खलकय् विभाजन जुयाः छखलः भिंन्याबहि संघय् व मेगु खलः भिंबहिसंघया दुने दुथ्यानावंगु जुल । चिकंबहि संघया थुपि हे निखलःसिनं बहिसंघय् दुने गुथि, संभ्वय् आदि पाः फयावनेगु भ्वलय् छलि खतः पाः फयावनेगु चलन दु । अर्थात् भिंबहि अन्तरगतया संघयापिन्सं छकः पाः फइगु खःसा छकः भिंन्याबहि अन्तरगतया संघयापिन्सं पाः फयेगु कथंया व्यवस्था जुयाच्वंगु जुल । अथे हे निथी बहि संघय् नं वा बहि दुथ्यानाः माःगु व्यवस्था यानाः धार्मिक ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । थुकथं थनया भिंबहि संघ धकाः धयावयाच्वंगुली चीकंबहि छगू व वा बहि छगू नापं यानाः भिंछबहि जूवंगु थुपिं हे भिंछबहि संघपिं मुनाः पालंपाः पाः फयाः माःगु धार्मिक कार्य सुचारु रुपं हनावयाच्वंगु जुल ।[११]

न्यने दु कथं न्हापा बहिसंघया फुक्क सर्वसंघपिं संयुक्त जुयाः तःगुमछि धार्मिक कार्य न्ह्याकावनेमाःगु परम्परा दुगु खः, लिपा थःथःपिनिगु भिंबहि व भिंन्याबहिया सर्वसंघपिनि दथुइ जक थुगु कार्य यानावनेगु व्यवस्था जूवंगु जुल । थ्वहे निथी बहिसंघय् नं सर्वसंघया दुजःपिं मध्यय् न्याम्ह न्याम्ह थकालि आजुपिनिगु नायकत्वय् थःथःपिनिगु बहि संघपिं मुनाः पूजापाठ यायेगु, गुथि हनेगु, धार्मिक एवं सांस्कृतिक ज्या सुचारु रुपं न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

बहि संघया व्यवस्था अनुसार संघया दुजःपिनि कायमस्त बन्दे छुइबले सम्बन्धित बहियापिं सर्वसंघया फुक्कसितं बन्दे छूम्ह समचां संभ्वय् नकेमाःगु चलन दु । अथे धयागु भिंबहि संघया दुनेयापिं मस्त जूसा भिंबहि संघया सर्वसंघपिं, भिंन्याबहि संघया दुनेयापिं मस्त जूसा भिंन्याबहि संघया सर्वसंघपिन्त बन्दे छुइम्हसिनं संभ्वय् नकेमाःगु परम्परा दु । अथे हे हानं थुपिं निपुचः बहि संघया दुने थःथःपिनिगु बहि संघया सर्वसंघ मुनाः नं दँय्दसं संभ्वय् न्यायेकेगु परम्परा दु । छगू बहिलिं मेगु बहि यानाः पालंपाः संभ्वय् पाः फयाः, पाःलाःगु बहियापिन्सं थःगु बहिलिइ फुक्कसित निमन्त्रणा यानाः संभ्वय् नकेगु यानावयाच्वंगु दु । थनया भिंबहि संघयापिनि संभ्वय् हनीगु दिं वैशाष कृष्ण दशमी कुन्हु खः ।

बहिसंघय् बन्दे छुइबले पाठ यायेमाःगु परम्परा नं दु । गुगुं बहिसंघया मचा बन्दे छुइबले, भिंबहियापिं जूसा भिंम्ह, भिंन्याबहियापिं जूसा भिंन्याम्ह; चलन दुगु जुयाः पाठ याःवनेत निगूलिं पूचःया बहिसंघयापिनि पाठ्या लुइमाःगु परम्परा नं दु ।[१२]

अथे हे हानं बहिसंघयापिनि सनाथगुथि यागु नं बांलाःगु व्यवस्था दु । निगू पूचःया बहिसंघया दुजःपिनि दुने सुं नं परलोक जुल धाःसा फुक्क सर्वसंघपिं मुनाः सी थनेगु यानावयाच्वंगु दु । सी थनेगु थुगु गुथियात थुमिसं संभ्वय् गुथि धायेगु यानावयाच्वंगु दु । थथे सी थनेगु भ्वलय् बन्दे मछूनिपिं व संघया मिसा सदस्यपिं जूसा सर्वसंघयापिं मुनाः सी थनेगु याइमखु । थुगु अवस्थाय् गुगु बहियापिं परलोक जूगु खः, उगु हे बहियापिन्सं जक माःगु व्यवस्था यायेगु परम्परा दु । थुकिया लागी थःथःगु बहिलिइ सनाथगुथियागु नं व्यवस्था यानावयाच्वंगु दु । थ्वहे कारणं याना बहिसंघया सर्वसंघपिं मुनाः सी थनेगु गुथियात बहियापिन्सं सनाथगुथिया सत्ताय् संभ्वय् गुथि, अले थःथःपिनिगु बहिलिं जक सी थनेमाःगु गुथियात सनाथगुथि (सनागुथि) धया वयाच्वंगु जुल ।

थनया निथी बहिसंघय् नं यायेमाःगु विभिन्न धार्मिक ज्याभ्वः न्ह्याकावनेत थःपिनिगु हे बहिसंघय् दुथ्यानाच्वंगु बहि मध्यय् छगू बहियापिं गुरुजुया रुपय् व्यवस्था जुयाच्वंगु दु । थनया भिंबहि संघय् गुरुजु जुयाबिज्यानाच्वंपिं ज्याःबाःबहियापिं खःसा भिंन्याबहि संघय् गुरुजु जुयाबिज्यानाच्वंपि नःबहियापिं खः । थ्वसपोल गुरुजुपिन्सं थःथःपिनिगु बहिसंघय् वनाः बन्दे छुइगु, पञ्जदान कायेगु, बार्षिक एवं मासिक गुह्यपूजादि धार्मिक कार्य न्ह्याकावनेमाःगु परम्परा दु । अथे हे संघया दुजःपिं परलोक जुइबलेनं थपिं हे गुरुजुपिन्सं पाठ यायेमाःगु परम्परा दु । पञ्चाभिषेकं अभिषित जुयाः वज्राचार्य पद प्राप्तपिं जुसां थ्वसपोलपिं बहि गुरुजुपिनि मेमेगु बाहाःया गुरुजु पिनि थें यजमान मदु । थ्वसपोलपिं थःपिनिगु सम्वन्धित बहिया धार्मिक ज्याय् जक गुरुजु जुइपिं खः, बहिसंघयापिनि मचा जंकू, ज्या जंकू, विवाह आदि सामाजिक कथंया धार्मिक ज्याय् बाहाःयापिं गुरुजुपिं तयाः पूजायागु ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । अथे हे हानं संघया दुजः मखुनिपिं (बन्दे मछूनिपिं) व मिसापिनिगु सिक बुकय् नं बाहाःयापिं हे गुरुजुपिन्सं धार्मिक पूजा याकावयाच्वंगु जुल ।

थुकथं व्यवस्थित रुपं बहिसंघपिं मुनाः न्ह्यज्यानाः बौद्ध समाजय् उदाहरणीय जुयावयाच्वंगु निथी बहिसंघय् नं लिपा बुलुहुँ ह्यूपाः वःगु जुल । थनया भिंबहि संघयापिनि न्हापा संघय् बन्दे छुइगु नायःलुइगु आदि ज्याय् ज्याःबाःबहिया गुरुजुपिं बिज्यानाच्वंगु खःसां लिपा भिंबहिसंघया परम्पराय् ह्यूपाःवयाः बन्दे छुइगु ज्याय् स्मेतं अप्पो धया थें बहिसंघयापिनि यलया बाहाःयापिं गुरुजुपिं बिज्याकाः धार्मिक कार्य न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । थौं कन्हय्

ज्याःबाहाःबहिया गुरुजुपिं थःगु बहि विहारया नापं ईबाःबहि व ख्वाय्बहिय संघमस्त बन्दे छुइगु आदि ज्याय् गुरुजु जुयाः बिज्यानाच्वंगु दनि । थ्वहे भ्वलर गुइतःया गुस्तल महाविहार व वसूच्चशील महाविहार संघयापिन्सं थःपिनिग बहि व छेँय् स्मेतं भिन्छेबाहाःया धनजु- लाखे खलः गुरुजुपिं पाखें माःगु धार्मिव पूजादि न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

थनया झिंन्याबहि संघय् दुने नं लिपा संघ विभाजन जुया वनाः निर्थ कथंया बहिसंघय् परिणत जुल । विभाजत बहिसंघ मध्यय् नं छथी नगरय दुनेया न्हय्बहि व नगरं पिनेया स्वबहि यानाः झिबहिया छगू बहिसंघ जुलस मेगु छथी नगर दुनेया न्याबहि व नगरं पिनया निबहि यानाः न्हय्बहि दु बहिसंघ गठन जूगु खने दत । थथे निगू संघय् विभाजन जुयाः नं थःथःपिनिग बहिसंघपिं मुनाः धार्मिक, सांस्कृतिक एवं सामाजिक कार्य यानावनेगु, बहिसंघय दुनेयापिन्सं पालंपाः संभ्वय् पाः फयाःवनेगु आदिया व्यवस्था यानावयाच्वंगु जुल ।थुपिं निखलः बहिसंघ मध्यय्, झिबहि संघयापिनि गुरुजु नःबहियापिं हे जुलस न्हय्बहियापिनि गुरुजुया रुपय् ईबहियापिन्सं धार्मिक कार्य न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । थुकथं व्यवस्थित रुपं ताकाल तकं न्ह्यानावयाच्वंगु थुगु परम्परा नं लिप वयाः खने मदयावन । न्हापा झिबहि संघय् नं नःबहिया गुरुजुपिं बिज्यानाः बन्दे छुइगु, नायः लुइगु आदि ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु खःसां लिपा झिबहि संघय् वःग ह्यूपाःया नाप नापं बहि गुरुजुया व्यवस्थाय् नं ह्यूपावःगु जुल । नःबहिया गुरुजुपिन्सं थौं कन्हय् थःपिनिगु बहि विहारया नापं चिकंबहि, धपगाःबहि व न्हाकंबहि संघय् बन्दे छुइगु आदि ज्या न्ह्याकाच्वंगु दनि । मेगु ल्यं दनिग खुबहि संघय् बाहाःयापिं गुरुजुपिनिगु पाखें माःगु धार्मिक ज्या न्ह्याकेग याकाच्वंगु जुल ।

अथे हे न्हय्बहि संघया दुने नं न्हापा ईबहियापिं गुरुजुपिं पाखें धार्मिक ज्या न्ह्याकावयाच्वंगुली थौं कन्हय् थुगु ज्या बाहाःया गुरुजुपिन्सं याकावयाच्वंग जुल ।

न्यने दु कथं झिबहि संघयापिनि संघभोजन व सामुहिक धार्मिक एवं सामाजिक कार्य थनि ३३ दँ न्ह्यः तकं सुचारु रुपं न्ह्यानावयाच्वंगु खः ।[13]

झिंन्याबहि संघय् विभाजनं लिपा झिबहि व न्हय्बहि कथं जूवंग बहिया नां थुकथं खः-[14]

झिबहि संघ :

१) नःबहि	: लोकाकिर्ति महाविहार ।
२) थथूबहि, पूचो	: अक्षयेश्वर महाविहार ।
३) क्वथुबहि, पूचो	: रक्षयेश्वर महाविहार ।
४) चिकंबहि	: सप्तपुर महाविहार ।
५) धपगाःबहि	: मणिमण्डप महाविहार ।
६) न्हाय्कंबहि	: सुरश्चन्द्र महाविहार ।
७) किनूबहि	: लोककिर्ति महाविहार ।
८) किंपूबहि	: काभिकान्तिपुर महाविहार ।
९) बुंगबहि	: अमरापुर महाविहार ।
१०) वाबहि	: पेरखा महाविहार ।

न्हय्बहि संघ :

१) ईबहि	: यम्पि महाविहार ।
२) ईबहि	: सुजातप्रभ महाविहार ।
३) कोन्तिबहि	: ललितवन महाविहार ।
४) दुन्तुबहि	: नापिचन्द्र महाविहार ।
५) पिन्तुबहि	: गोपिचन्द्र महाविहार ।
६) बुंगबहि	: अमरापुर महाविहार ।
७) किपूबहि	: काभिकान्तिपुर महाविहार ।

यलय् बहिसंघपिं मुनाः थवं थवय् छगुलिं मेगु बहिया दथुइ क्वात्तुगु सम्बन्ध ब्वल्हंकाः थनि ७५/८० दँ न्ह्यः तकं परम्परा कथं धार्मिक ज्याभ्वः न्ह्यानाच्वंगु खःसां आः वयाः थःथःपिनिगु बहिलिइ जक सिमित जुयाः सामुहिक रुपं यायेमाःगु आपालं ज्याः त्वःफिनावंगु जुल । थौं कन्हय् थःथःपिनिगु बहिलिइ न्याम्ह थकालि आजुया व्यवस्था यानाः संघया मस्तय्त बन्दे छुनाः थःपिनिगु संघयापिं जक मुनाः संघ भोजन यायेगु, बहि बुसाधं यायेगु, पूजापाठ यायेगु, बहिपूजा वनेगु आदि धार्मिक ज्याया नाप नापं थःपिनिगु संघ अथवा थःपिनि दाजुकिजाया रुपय् निकत्तम सम्बन्ध दुगु बहियापिं नापं जक मुनाः सामाजिक ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

थनया बहिविहारया स्थायीत्वया विषय अध्ययन याना वनेबले अप्पो धयाथें बहिविहारया आयस्ता बःमलाःगु, संघया सदस्यपिं नं आपाः मदुगु व आर्थिक पक्षय् नं बःमलाःगु जुयाः थनया बहिविहार प्रायः जीर्णावस्थाय् लानाच्वंगु दु । नाप नापं धार्मिक कार्यय् नं सिथिलता वयाच्वंगु दु । थन दुगु

र मध्यय् नं गुलिखे बहिविहारया संघ न्हनावना:, न्हनावंगु बहिविहार
क सम्बन्ध दुगु मेगु बहि अथवा बाहाः मध्यय्यापिनिगु रेख देखय
र्मिक कार्य न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । अथे हे हानं, अप्पो धयाथे
र् संघ सदस्यपिं म्ह जुया वनाः छखलः निखलः जकया संघ
न्याम्ह थकालि दयेमाः थाय् छम्ह थकालि जुयाः अथवा थःपिनि
कथंया सम्बन्ध दुपिं बहियापिं निखलः नं मिले जुयाः न्याम्ह
व्यवस्था याना नं थःपिनिगु बहिलिइ यायेमाःगु धार्मिक कार्य
ाच्वंगु जुल।
ुद्ध धर्म व बौद्ध संस्कृतिया संरक्षणया रुपय् दयाच्वंगु थुजाःगु
धमाधम नष्ट प्रायः जुयावनाच्वंगु यात इलय् हे ध्यान बियाः पुन
ानावनेगु ज्याय् बौद्ध संघ संस्था एवं सम्बन्धित पक्ष पाखे नं थुखे
ः वंकेमाःगु दु । बुद्ध धर्म व संस्कृतिया मूल स्थलया रुपय
ागु थुजाःगु बौद्ध विहार ल्यंकातयेगु भी सकसिगुं कर्तव्य खः।

गुइतः बहिया वर्तमान स्वरुप

परिचय :

बुद्ध धर्मप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः बुद्धशासन सम्मुन्नतिया लागी भगवान् बुद्ध प्रतिपादन यानाबिज्याःगु धर्मय् दीक्षित जुयाः सर्वसत्व प्राणीपिनिगु हित सुख व कल्याणया ज्याय् निरन्तरता बियावनेगु हेतुं भिक्षु जीवन हनावयाच्वंपिनिगु वासस्थानया रुपय् थासं थाय् आपालं विहार नीस्वनावयाच्वंगु जुल । बाहाः बहिया नामं प्रसिद्धगु थुजाःगु विहार महायानी परम्परा कथंया भिक्षु जीवन हनाः थ्वहे धर्म कथंया ज्याभ्वः न्ह्याकावनेत निर्दिस्त यानातःगु जुल ।

विहार निर्माणया भ्वलय् यल देया पूर्वरिखेया दकले सिइथय् निर्माण जुयाच्वंगु विहार गुइतःया बहिविहार खः । गुइतः बहि ध्वदुइकेगु तःपुमछि लँपु दःसां यल देया मूलकेन्द्र अथवा दथुया रुपय् कयातःगु माणिगल प्रासाद - मंगः बजाः लायकूया जःखः लिनाः गुइतः वनेगु निपु लँपु दु । छपु लँ हःखाः सौगः नुगः जुनाः चंकि सःक्वः सुबाहाः भिच्छेबाहाः पिंछें जुनाः गुइतः ध्वःदुइगु खःसा मेगु लँपु तुइलाक्व न्यउत जुनाः क्वाछें बालकुमारी वनेगु लँ जुनाः बालकुमारी मथ्यवं गःसि थासं दक्षिणरिखेया लँपु जुनाः गुइतः ध्वःदुइगु खः।

गुम्ह नाग साधन याना दयेकातःगु तःधंगु पुखुया नाप नापं गुधाः हिति, गुंगः तुं, गुंगः चिबाहाः आदि गुंगू गुंगू यानाः गुताः हे प्रकारगु धर्मकिर्ति लिसें स्वानाच्वंगु थुगु गुइतः त्वालय् स्वंगु बहि नीस्वनातःगु दु । लिच्छिवि कालय् स्थापना जूगु थनया विहार न्हापा छगु हे संघ कथं छगू हे विहार खःसां लिपा थी थी याना स्वंगू संघया स्वंगू हे विहारय् परिणत जूवंगु जुल । गुइतःया प्रसिद्धगु तःधंगु पुखू न्ह्यःने अवस्थित तःग्वःगु चैत्यया पाय्छि न्ह्यःने पश्चिमरिखे गुइतःया स्वंगुलिं बहि स्थापना यानातःगु दु । छगू बहिलिं मेगु बहि स्वानाच्वंगु थनया स्वबहि थथे खः -[१५]

(१) प्रथमश्री महाविहार : तःधंगु गुस्तल (गुइतः) बहि ।
(२) वसूच्चशील महाविहार : चीधंगु गुस्तल (गुइतः) बहि ।
(३) गुस्तल महाविहार : मूलगु गुस्तल (गुइतः) बहि ।

आः थन थ्वहे स्वंगू बहिया वर्तमान स्वरुप छसिंकथं वर्णन यायेगु जुइ

प्रथमश्री महाविहार : तःधंगु गुस्तल (गुइतः) बहि :

गुइतःया स्वंगू बहि मध्यय् तःधंगु गुइतःबहि छगू नं खः । स्वंगू बहि स्वयां तःधना च्वंगु बहि जुया हे थ्वयात तःधंगु बहि कथं नालावयाच्वंगु जुल । थुगु बहियात प्रथमश्री महाविहार धकाः नामाकरण यानातःगु जुल । गुइतलय् स्थापित अष्ट चैत्य युक्त तःग्वःगु चैत्यया न्ह्यःने(पश्चिम) जःरिखे अवस्थित थुगु बहिया मूलुखा लानाच्वंगु दु। साधारण कथंगु थुगु मूलुखां दुहां वनेवं महांका छेलिया जःरिखे अंगलय् बुद्ध शासन रक्षक धर्मपालया प्रतिक स्वरुप कर्ति, कपाल व खत्वाङ्ग ज्वनाः उत्थितावस्थाय् दनाच्वंम्ह ल्वहँया महाकाल मूर्ति नीस्वनातःगु दु । थ्वयां खःरिखे विश्वकर्मा द्यः तयाः विश्वकर्मा हे अंकितगु लीलया तोरण नं तयातःगु दु । थुगु हे महांका छेलिया जःरिखे फल्चा छगू नं दु । अथे हे जःरिखे सिंयागु फल्चिया सत्ता अःपां दनाः फल्चिया रुप बिया तल । थ्वहे फल्चिया नापच्वंगु अंगलय् हनुमन्तया प्रतिक स्वरुप थाय् छगू नं दुगु जुल । थन च्वना स्वय्बले तःधना नं चक्कनाच्वंगु प्रथमश्री महाविहार छर्लङ्ग खने दइ । थन मू देगःया नापनापं चैत्य, धर्मधातु मण्डल आदि स्थापना यानातःगु दु । बहिया जःखः थनया हे संघपिं निवास यानाच्वंगु दु । देगःया न्ह्यःने चीधंगु व मूलगु बहिया सीमारेखा कथं अंगः दनातःगु दु । थुगु बहि, बहिया दयेमाःगु स्वरुप स्वयां गाक्कं पाय् धुंकूगु दु । थनयापिनि धापु कथं थन न्हापा छचाखेरं बार्दलि पिकयाः बहि दयेकातःगु खः, लिपा स्यनावंसेंलि मदयेकूगु जुल ।

१. मू देगः

प्रथमश्री महाविहार - तःधं गुइतःबहि दुने देगः छगः स्थापना यानातःगु दु । नितँजाः याना दयेकातःगु थुगु देगः हे थनया मू देगः खः । उत्तराभिमुख याना दयेकातःगु थुगु देगःया पलिइ आय्पाः पलि चिनातःगु दु । थुगु पलियात साधारणगु खुगः तुनासिं फयेकातःगु दु । थ्वहे पलिं च्वय् सुवर्णया गजू तयाः चीग्वःगु देगःचा छगः दयेका पुल थकायातःगु दु । थुगु बहिया देगः भूमि सतह स्वयां गाक्कं च्वय् थकया दयेकातःगु दु । थथे बहिया देगः भूमि सतह स्वयां उच्च जुइक थकया दयेकातःगु मेमेगु बहिलिइ खने मदु । बहिया भूमि सतहलं च्वय् अःपायागु तःतःजाःगु स्वतँजाः जुइक दयेकातःगु फः च्वय् वनेत देगःया न्ह्यःने ल्वँहया च्यात्वाथः तयातःगु दु । थ्वहे त्वाथः च्वसं देगःया न्हापांगु

प्रथमश्री महाविहारया : तःधंबहि

प्रथमश्री महाविहारया लिच्छविकालिन अशोक चैत्य

श्री अमोघपाश लोकेश्वर सहित धंल्याहिति

ल्लाय् अर्थात् द्यःफलय् तःतःद्वागु थां कवः स्वकवः दु । थुगु थांकवः मध्यय् छकवलय् ने.सं. ९२४या द्यःगं छगः तयातःगु दु । दथुया थां कवलया च्वसं सेंयागु तोलं (तोरण) छगू तयातःगु दु । तोलनय् दयेमाःगु लक्षण प्रमाण कथं हेतिमंगः, क्षेपु, नागकन्यासहित मूलरुपं पञ्चबुद्धाङ्कित मुर्ति तयाः थ्वया जवं खवं बोधिसत्व निम्ह, भिक्षु निम्ह व गन्धर्व निम्ह दुथ्याकाः कलात्मक यानाः थुगु तोरण दयेकातःगु जुल । थ्वया खःरिखे चिकिचा पाःगु भ्याःचा छपाः दु । थ्वहे तोलंया फुसय् कलात्मकगु सिंया न्यापाः प्यय्पुंगु पञ्चभ्याः तया तल । थुगु भ्याःया जःखः नं सिंयागु हे कलात्मकगु चिचीपाःगु भ्याःचा निपाः नं तयातःगु दु । देगःया न्ह्यःख्वाः छफातिं बज्रलेपन यानातःगु जुल ।

थनया मू देगलय् दुने अति सुन्दर शान्त जुयाः दनाच्वंम्ह, तःधिकःम्ह भविष्यव्याकरण मुद्रा बुद्ध छम्ह नीस्वनातःगु दु । उत्तराभिमुखम्ह थुम्ह बुद्ध हे थुगु तःधं गुइतःबहिया बहिद्यः- गन्धुरी देवता खः । थुम्ह गन्धुरी देवताया पादपीठय् ने.सं.३९९ या अभिलेख अंकित यानातःगु दु । प्राचीन रञ्जना लिपिं च्वयातःगु थुगु अभिलेखय्- यलया पूर्वरिखे अति हे रमणीयगु, गुसतल नाम जुयाच्वंगु विहारयात भिक्षु संघया अधिपति यतिन्द्र गौतमश्रीया मूख्यम्ह शिष्य क्षान्तिश्री जुं सम्वत् रंध्रनंदाग्नि अर्थात ने.सं. ३९९ स पुनःनिर्माण यानाः पुनःनिर्माणं लिपा (देगलय्) द्यः स्थापना यानाः ध्वजारोहन, लक्ष्याहुति यज्ञ यानाः सदाकालं सकलसिया मंगल जुइमाः धयागु कामना सहितगु विवरण उल्लेख यानातःगु दु ।

थनया गन्धुरी देवताया मूलुखा कलापूर्णगु लीलयागुलिं दयेकातःगु दु । थुगु हे मूलुखाया च्वय्‌रिखें त्रिरत्नया प्रतिक स्वरुप अक्षोभ्य बुद्ध, प्रज्ञापारमिता व षड्क्षरी करुणामययया मुर्ति तयाः थ्वयां क्वय् ज्वाय्‌गँ तयातःगु दु । सिंयागु तःतःद्वाःगु खापा दुगु थुगु मूलुखा फुसय् लीलया तोलं छपाः नं तयातःगु दु । ने.सं. १०२६ खुन्हु गुइतःत्वाया श्रद्धालु धनवन्त जमदारया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः थुगु तोलं छपाः दुन्ता याःगु जुल । थुगु तोलनय् अंकित विषय वस्तु व तोलंया आकार प्रकार थन हे द्यः फलय् तयातःगु सिंयागु तोलं नापं दुरुस्त मिलय् जू । थुगु लीलया तोलं थन तये न्ह्यः द्यःफःया च्वसंच्वंगु सिंयागु तोलं हे मूलुखा फुसय् तयातःगु खने दु ।

मूलुखाया जवंखवं सारिपुत्र मौदगल्यायन निम्ह, ल्वँह सिंह निम्ह, लीलया नेपाःया राष्ट्रिय झण्डा निपू तयातःगु दु । थ्वया नं जवंखवं ने.सं. १०३६ या भिंखुगः(छगः पाः जुयाच्वने धुंकल)माणे तयातःगु दु । थ्वहे थासय् हानं सारीपुत्र मौदगल्यायन व माकः(ज्ञानाकर माकः)या चित्र नं च्वयातःगु दु ।

द्यःफलं ९ फिट तःजाःगु थनया द्यःकोथां च्वय् न्हापा आगं कोथाया

रुपय् छ्यलावयाच्वंगु खः । थन वनेत द्यःया जःरिखे अःपाया त्वाथः स्वहानिया अवशेष आःतकं ल्यंदनी । बहिया विशेषता कथं थन नं मूल देवता- गन्धुरी देवता चाःहुलेत गलि लँपु छपु दु ।

गन्धुरी देवताया मूलुखा न्ह्यःने क्षेत्रपालया रुपय् ल्वहँया मण्डपा छपाः नं दु । नापं यज्ञशाला छगू नं थन दयेकातःगु दु । थन च्वनाः कलशादि पूजा यानावयाच्वंगु जुल । नापं थनयापिनि गन्धुरी देवतायागु बुसाधँ याइबले न थन हे च्वनाः पूजा यानाः देशान्तर चाःहिलाः बलि ह्वलेगु यानावयाच्वंगु जुल ।

२. धर्मधातु मण्डल :

तःधंगु गुइतःबहिया गन्धुरी देवताया न्ह्यःनेच्वंगु त्वाथलय् तुं छगः धर्मधातुमण्डल दु । ने.सं.१०४६ स नीस्वनातःगु थुगु धर्मधातु मण्डलय् च्याम्हेया सत्ताय् प्यम्ह जक बोधिसत्वपिं दुथ्याकाःतःगु जुल ।

३. वज्रसहित धर्मधातु मण्डल :

प्रथमश्री महाविहार (तधंबहि) या गन्धुरी देवताया न्ह्यःने त्वाथः क्वसंया लाय्ब्वय् तःपाःगु ल्वँहया मण्डःपाः छपाः दु । थुगु मण्डःपातय् थनयापिनि श्राद्धपिण्ड वाय्गु यानावयाच्वंगु दु । थ्वया नापनापं चैत्य, धर्मधातु मण्डल आदि भ्वःलाक नीस्वनातःगु दु । थ्वहे भ्वलय् दकले न्ह्यःने प्यर प्यकुलय् प्यंगःथां स्वानाः दथुइ ल्वँहया धर्मधातु मण्डल छगः नीस्वनातःगु दु । थुगु बहिलिइ नं वज्रयान कथंया धामिक ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु दु धयागु संकेत थुगु मण्डलया द्यःने लीलया वज्र छगः नं स्वनातःगु दु । ने.सं. १००५स श्री क्वाक्षजु नीस्वनातःगु थुगु मण्डलया ग्वलय् नं च्याम्ह बोधिसत्व मध्यय् प्यम्ह बाधिसत्वपि- मैत्रेय, वज्रपाणी, पद्मपाणी व विश्वपाणीया मूर्ति तयातःगु दु । थुगु मण्डलया नापं तु ने.सं.८७३ स नीस्वनातःगु ल्वँहया दानपति निम्ह निपुयागु मूर्ति नं तयातःगु दु ।

४. लिच्छविकालिन अशोक चैत्य :

थनया चैत्य, धर्मधातु मण्डलया भ्वलय् लिच्छविकालिन अशोक चैत्य छगः नीस्वनातःगु दु । नितँजाः छाँट दयेकातःगु थुगु लिच्छवि चैत्ययात अःपायागु तजाः जुइक चैत्यया फः थकयाः उकी द्यःने ल्वँहया सिंह सार्दुल आदि जनावर प्यरप्यंकुने प्यम्ह तयातःगु दु । चैत्य फःया नं द्यःने चतुष्कोणाकार यानाः आधारस्तम्भ दयेका प्यखेरं पंचबुद्ध तयाः उकी द्यःने लिच्छवि चैत्य

दिकातःगु जुल । अःपां थकया तःगु चैत्यया फः आधार स्तम्भया छचाखेरं सिमेन्टं भुनातःगु जुल । थुगु चैत्यफः व चैत्य आधारस्तम्भ लिपा तिनि दयेकूगु खः ।

उत्कृष्टगु गर्भगृह जुयाच्वंगु थुगु लिच्छविकालिन चैत्यया निगू तँ मध्यय् च्वय् भिंनिप्वाः व क्वय् प्वप्वाः यानाः भिंखुप्वाः द्यःप्वाः तयाः दयेकातःगु जुल । च्वयया ब्वय्च्वंगु भिंनिप्वाः द्यःप्वाः मध्यय् नं प्यखेरं दथुइ दथुइया प्वालय् क्रमशः अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ व अमोघसिद्धि बुद्धया मूर्ति तयातल । अथे हे क्वय्च्वंगु प्यप्वालय् बोधिसत्वपिं प्यम्ह तयातःगु दु । च्वय्या ल्यं दनिगु च्याप्वालय् जक पूजा देवीपिं च्याम्हसिगु मूर्ति तयातल । थुपिं च्याम्ह पूजादेवीपिं लिपा तिनि थन दुथ्याकूगु खः । थनया पञ्चराज शाक्यजुया धापु कथं थुपिं देवीपिं थुगु चैत्यय् बिज्याके न्ह्यः थनया द्यःप्वालय् छुनं मुर्ति मदुगु, लिपा वसपोलया हे अबुजुपाखें थुगु प्वाः प्वनाच्वंगु जुया च्याम्ह पूजादेवीपिनिगु मुर्ति दयेकातःगु जुल ।

तस्सकं सुच्चुसे पिच्चुसे च्वनाः सुन्दर जुइक दयेकातःगु थुगु चैत्यया प्यखेरं हितिमंगः, क्षेपु, स्वांकचा बुत्ता आदि अनेक चित्रांकित यानाः कलापूर्ण जुइक दयेकातःगु जुल । थुगु चैत्ययात लीलया छत्रं कुइकाः आदर सम्मान यानातःगु दु ।

थुगु अशोक चैत्य दिकातःगु प्यकूलाःगु ल्वँहया दक्षिणरिखे ने.सं.१४४ अंकित अभिलेख दु । प्राचीन नेपाल लिपि छ्यलातःगु थुगु अभिलेखय्- महापण्डित शाक्यभिक्षु श्री गौतमश्री संस्कारित ललितपुरया सप्तपुरी महाविहारया चुकय् दानपति शाक्यभिक्षु श्री शुभश्री नं चिकंअःपां स्यूगु खँ च्वयातःगु दु । थुगु चैत्यया निर्माण सम्बन्धी थुगु अभिलेखय् छुं नं अंकित जुयामच्वंगुलिं थुकीया निर्माणकाल सिइमदु ।

५. धर्मधातु मण्डल :

थनया लिच्छविकालिन अशोक चैत्यया नापं धर्मधातु मण्डल छगः स्थापना यानातःगु दु । अष्ट बोधिसत्व सहित यानातःगु थुगु मण्डल ने.सं. १०८२ स हर्षज्योतिजुं स्थापना यानातःगु जुल । थुगु मण्डलया च्वसं चतुर्महाराजपिं युक्तगु लीलया इलां छपाः नं तयातःगु जुल ।

६. पद्मासनसहित ल्वँया वज्र :

थनया धर्मधातु मण्डलया लिक्क चीजाः जुइक ल्वँया थां स्वानाः उकी द्यःने पलेस्वां आसन तया शुन्यताया प्रतिकया रुपय् ल्वँहयागु हे वज्र छगः नं

नीस्वनातःगु दु । थुगु वज्र ने.सं. १०८७ कुन्हु दानपति हर्षज्योतिजुं नीस्वंगु खः ।

७. श्री धर्मधातु जिनालय चैत्य :

ल्वँह वज्रया नापं बुद्ध बोधिसत्वपिनिगु मुर्ति तयाः श्री धर्मधातु जिनालय चैत्य छगः नीस्वनातःगु दु । थुगु चैत्यया प्यखेरसं चतुर्महाराजपिनिगु मूर्ति व 'ऊँमणिपद्मेहूँ' मन्त्रसहित अंकित यानाः दयेकाः लीलया इलां छपाः नं तया तल । दानपति हर्षज्योति शाक्यजुया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः ने.सं. १०८७ स थुगु चैत्य नीस्वंगु जुल ।

प्रथमश्री महाविहारया प्राङ्गणय् मू देगःया खःरिखे यज्ञशाला छाँटगु ल्वँह छपाः नं तयातःगु दु । संघयापिं मस्त बन्दे छुइबले थुगु हे ल्वँहतय् तयाः पीसकः लुइगु खः ।

थनया मू देगः प्ययेपुंक जःरिखे नितँजाःगु जीर्णावस्थाय् लानाच्वंगु छैं दयेकातःगु दु । थुगु हे छैंया छेलि तलाय् गुंलां बहिद्यः ब्वयेगु थाय् सलंशाया रुपय् छ्यलावयाच्वंगु जुल ।

प्रथमश्री महाविहारया बहिद्यः ब्वयेगु परम्परा :

नेपाःया बौद्ध समाजय् परम्परा निसें न्ह्याकावयाच्वंगु थीथी धार्मिक एवं सांस्कृतिक ज्याभ्वः मध्यय् गुंलां बहिद्यः ब्वयेगु ज्याभ्वः छगू नं खः । थनया बौद्ध विहारय् सलंशाला (सहलहशाला) य् दीपंकर तथागत, बुद्ध बोधिसत्व, लोकेश्वर तारा आदिया मूर्ति, स्वर्णाक्षर प्रज्ञापारमिता नवग्रन्थादिया नापं पुरातात्विक वस्तु दुथ्याकाः ब्वयातइगु खः । गुंलांथ्व एकादशी द्वादशी कुन्हु निसें गुंलागाः अष्टमी कुन्हु बहिद्यः ब्वयेगु ज्या थौं तकं न्ह्यानावयाच्वंगु दु । बहिद्यः ब्वयेगु ज्या प्रथमश्री महाविहारय् नं न्ह्यानावयाच्वंगु दु । थन न्हापा एकादशी निसें बहिद्यः ब्वयेगु यानावयाच्वंगु खःसां आः वयाः गुंलापुन्ही न्ह्यत कुन्हु ब्वयाः मतयाः सत कुन्हु तक जक ब्वयेगु यानावयाच्वंगु दु ।

यलय् गुंलाया उपलक्षय् गुबहि स्वःवनेगु परम्परा दु । गुबहि स्वःवनेगु परम्पराय् थुगु तःधंबहि छगू नं दुथ्यानाच्वंगुया नापं थुगु बहि दकले न्हापां स्वयेमाःगु परम्परा नं दु ।

तःधं गुइतःबहिया सलंशालाय् थनया हे बहिद्यःया प्रतिक स्वरुप श्री दीपंकर तथागतया नाप नापं आर्यतारा भृकुति तारासहित यानाः बिज्यानाच्वंम्ह अमोघपाश लोकेश्वरया मूर्ति ब्वयेगु यानावयाच्वंगु दु । अमोघपाश लोकेश्वरया क्वसं यमदुत कर्मदुतपिनिगु मूर्ति दुगु धँल्याहिति छधाः नं तयातःगु दु । बहिद्यः

[...]नेगु भ्वलय् धँल्याहिति स्वयेगु त्वफिके मज्यूगु धयागु जनधारण दु । [...]गाः पारु- धञ्जल्याया दिनस स्वःवनीगु थुगु धँल्याहिति अर्थात् "धर्मञ्जय [...]ा हिति" प्रति जनआस्था म्ह मजूनी । थ्व कुन्हुया दिं यमराजया लुखा तध्वाः [...]क चालीगु, धँल्याहिति स्वयागुलिं स्वर्गया लँपु तप्यनीगु धयागु जनविश्वास थ्वहे विश्वासं यानाः गुम्ह गुम्हं ला धँल्याहिति मस्वयेकं छुं हे नइमखुपिं नं [...]ा अद्यापि दनी ।

धँल्याहितियात मनू सी धुंकायागु नापं स्वापू दुगु कथं कयातःगु दु । [...] सी धुंकाः धँल्याहितिया लः त्वंकीगु धयागु जनविश्वास दु । थथे थुगु [...]या लः त्वने दइगु धयागु स्वर्गय् वने दइगुया ल्याखय् भाग्यया रुपय् [...]ातःगु जुल । मरणासन्न अवस्थाय् लानाच्वनीगु इलय् चाहीके यंकीगु भ्वलय् [...]चाइगु इलय् नं लः त्वंके मब्युसे लितछ्वयाहइगु खँ सी म्वानावःपिनिगु [...]ं न्यने दु । थुमिसं हे लः हायाच्वंगु हिति छधाः खनाः धकाः नं वर्णन याइगु

थ्वहे प्रसंगय् थ्व नं धयातःगु दु- अनुमानित प्यंगू शताब्दी पाखें याम्ह [...]ु वृषदेवं थःत चाःहीके यंकू बले हिति खंगु, यमदुतपिन्सं लः त्वंके मब्यूसे [...]तछ्वया हःगु जुल । लिपा थ्वहे घटना संस्मरण यासे थःम्हं खनागु हिति- [...]याहिति दयेके बिया ब्वयेगु याःगु जुल ।[१६] नापं थुम्ह जुजु बुद्ध धर्मय् मन [...]साःम्ह जूयाः बहिद्यः ब्वयेगुया नाप नापं बुद्ध धर्मया अभिवृद्धिया निर्ति [...]पारमिताया महत्वयात कयाः सम्यक्, नराँ, पञ्जरांया परम्परा नं [...]्वनावंगु जुल । थ्वहे परम्परा कथं धँल्याहिति ब्वयेगु परम्परा थुगु तःधं [...]लिइ अद्यापि न्ह्याकाच्वंगु जुल । मेथाय् गनं मदुगु, नेपाःया बौद्ध जगतय् [...]त्वपूर्णगु थुगु धँल्याहिति "धर्मञ्जय यात्रा हिति"या ब्वज्या जुयाच्वंगु थुगु [...]या विशेषता खः ।

थुगु हे सलंशालाय् ने.सं.७८२ स दयेकाः दोहलपियातःम्ह सियाम्ह [...]केश्वर छम्ह नं ब्वज्याय् दुथ्याकातःगु दु । अथे हे थ्व थासय् पुलांगु पूजाभः, [...]ुभः, सुकुण्डा, समेपिचाः, त्वाःदेवा, कुले, कुँइ, सःनः आदि वसुजा ज्वलं नं [...]ेगु यानावयाच्वंगु दु ।

[...]ांपौः

[...]मश्री महाविहारय् बहिद्यः ब्वयेगु परम्पराया नाप नापं गुइतःबहि सम्बन्धि [...]यवस्तु दुथ्यानाच्वंगु चित्रमय तुलांपौ छपाः नं ब्वयेगु चलन दु । बहिया [...]रिखेया अंगलय् थुगु तुलांपौ ब्वइगु खः । न्हापा सर्वानन्द राजाया पर्याय्

दीपावती नगरय् जुयावंगु घटनायात कयाः थुगु तुलां पतिइ- सर्वानन्द रा
लाय्कू, दीपावती नगरया दृश्य, गुतँजाः देगः, गुंगः चैत्य, गुधाः हिति, गुं
समेत दुथ्याकाः तस्सकं कलापूर्ण जुइक चित्रांकित यानातःगु दु ।

थनयापिनि धापु कथं पुलांगु तुलांपौ अति हे जीर्ण जुयाः
स्यनावंगुलिं ने.सं. १०५६ स न्हापायागु तुलांपौ स्वयाः च्वयातःगु खः । थौक
नं थुगु तुलांपौया कापः भ्वाथः जुयाः जीर्ण अवस्थाय् लानाच्वंगु दु ।

प्रथमश्री महाविहार संघ एवं कर्तव्य[१७]

भगवान बुद्धया शासन रक्षार्थ भिंगु आचरण यानावनेगुलिइ थ
संघपिं नं समर्पित जुयाः थःपिनिगु बहिलिइ धार्मिक ज्या न्ह्याकाःवयाच्वंगु
बौद्ध संघय् दुहाँ वनेत न्हापां प्रवज्या ग्रहण यानाः भिक्षु जीवन हनेमाःगु
परम्परा कथं थुगु विहारय् नं प्रवज्या ग्रहण याकाः प्यन्हु तक भिक्षु जीवन
संघय् प्रवेश यायेगु ज्या जुयाच्वंगु दु । आजुपिं मध्यय् थकालिम्ह थपाःजुस
न्याम्ह आजुपिनिगु नायकत्वय् संघय् यायेमाःगु विभिन्न धार्मिक एवं सांस्कृ
ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । संघया दुजःपिं थकालिकथं थनया गन्धुरी देव
थाय् द्यःपाः च्वनाः देवख्यः चायेकेगु, नित्य पूजा पाठ यायेगु
न्हयाकावयाच्वंगु दु । न्हापा लच्छि लच्छि द्यःपाः च्वनेगु व्यवस्था यान
खःसां आः वयाः छवाः तक जक द्यःपाः च्वनेगु यानावयाच्वंगु जुल ।

अथे हे आजुपिन्सं नं थकालि कथं पाः कयाः थनया आगमय् च
गुह्य-वाह्य पूजा न्ह्याकावयाच्वंगु दु ।

प्रथमश्री महाविहारया सर्वसंघया नां धलखय् थौं तकया दुने स्वीन
सदस्यपिनिगु श्री नाम उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

प्रथमश्री महाविहारया रितिथिति गुथि :

प्रथमश्री महाविहारया पञ्चस्थविर आजुपिं सह संघया दुजःपिं
वार्षिक पर्व, रितिथिति, गुथि हनावयाच्वंगु दु । थनयापिनि न्हापा तःगु
रितिथिति, गुथि हनेमाःगु परम्परा दुसां आः वयाः अप्पो धयाथें त्वःफिइ धुंक
थन संघय् प्रवेश जुइत चुडाकर्म- बन्दे छुइगु, आजु जुइत नायः लुइगु,
त्वयेगु ज्या यानावयाच्वंगु दु । थ्वया नाप नापं थनयापिनि क्वय् च्वया

थिति, गुथि हनावयाच्वंगु दु ।

संघ भोजन

**थनयापिनि थःमस्त संघय् प्रवेश याइबले संघ भोजन याकेमाःगु चलन
। चुडाकर्म- बन्दे छुनाः संघय् प्रवेश जुइत बन्दे छूम्ह संमचां संघया सकल
ःपिन्त संघ भोजन- संभ्वय् नकेगु यानावयाच्वंगु दु । थुगु थिति थौं तक्क नं
ाकावयाच्वंगु दु ।**

बुसाधं

**प्रथमश्री महाविहारया मूद्यः- गन्धुरी देवता नीस्वंगु दिं लुमंकाः दँय्दसं
ाधं यायेगु ज्या न्हयाकावयाच्वंगु दनि । थनया पञ्च थकालि आजुपिं व
या सदस्यपिं मुनाः बैशाष कृष्णया प्रतिपदा (स्वांया पुन्हीया सतिकुन्हस)
धुरी देवताया न्ह्यःने कलशादि पूजा यानाः बुसाधं हनावयाच्वंगु दु ।**

नामसंगीति / तुतः गुथि :

**थनया गन्धुरी देवता सन्मुख संघया दुजःपिं मुनाः गुंला लच्छियंकं आर्य
मसंगीति गाथा पाठ यायेगु तुतः ब्वनेगु चलन दु । थथे पाठ यानाः गुथि
गु चलन नं दु । न्हापा लच्छियंकं नामसंगीति पाठ यानावयाच्वंगु जूसां आः
ा गुंलाधर्म समाप्ती दिं गुंलापारु कुन्हु छन्हु जक नामसंगीति ब्वनाः गुथि
ावयाच्वंगु जुल । तुतः ब्वनेगु धाःसा गुंला लच्छियंकं न्ह्यानाच्वंगु दनि ।**

बहिद्यः ब्वयेगु :

थन बहिलिइ गुंलां बहिद्यः ब्वयेगु चलन आःतकं न्ह्याकावयाच्वंगु दनि
थनया संघछिं मुनाः श्री दीपंकर तथागत, श्री अमोघपाश लोकेश्वर, तारा,
याहिति, बसुजा आदि थनया हे सलंशालाय् ब्वयेगु याना च्वंगु दु । थनया
ाजुं पूजा यानाः ब्वइगु थुगु ब्वज्या न्हापा गुंलाध्व एकादशीं निसें ब्वयेगु
ानावयाच्वंगु खःसां आः वयाः गुन्हुपुन्ही न्हत कुन्हु निसें मत्याःया सति कुन्हु
जक बहिद्यः ब्वयेगु ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

अथे हे बहिद्यः ब्वइगु दिनय् हे थन सर्वानन्दनृप जातकय् आधारितगु
ांपौ छपाः नं ब्वयेगु यानावयाच्वंगु दनि ।

५. जीगः गुथि :

भ्रीथाय् बहिद्यः ब्वइबले जीगः बिइगु नं चलन दु । थ्वहे च अनुसार मत्याःया सति कुन्हु थनया थपाःजु पाखें बहिद्यः पूजा यानाः बहि आजुपिन्त जीगः बिइगु गुथि हनावयाच्वंगु दु ।

६. बसुजा गुथि :

बहिद्यः ब्वयेबले थन बहिलिइ बसुजा ज्वलं नं ब्वयेगु चलन बसुजा ज्वलंया दानपतिपिन्सं थौंतक्कं बसुजा दुन्ता यानागु दिं लुमंकाः हनावयाच्वंगु दनि । थुगु बसुजा ज्वंल गुथिइ दाता पाखेंया पूजा ज्वलं नं थ थपाःजुं बहिद्यः आदि पूजा याकाः थुगु बहिया द्यःपालाः छम्ह, नामसंगीति गु दुजःपिं मध्यय् छम्ह, चिन्तायाकः थुलिसित भ्वय् नकाः गुथि हनावया अद्यापि दनि ।

७) दे पूजा गुथि :

प्रथमश्री महाविहारया संघपिनि दँय् दसं दे पूजा गुथि हनेगु चलन थुगु हे महाविहारया मू देगःया ल्यूने पाखें स्थापना यानातःम्ह कूलदेवता थनया न्याम्ह आजुपिन्सं पूजा यानाः वैशाष शुक्ल प्रतिपदाया दिं कुन्हु दे गुथि हनावयाच्वंगु खः । थौंकन्हय् थुगु गुथि संघछिं मुनाः हनेगुया थासय् दिं खुन्हु थःथःपिनि परिवारछि मुनाः हनावयाच्वंगु दु ।

प्रथमश्री महाविहारया संघ नायक आजुपिं :[१८]

१. थपाःजु श्री नेमराज शाक्य ।
२. आजु श्री पुण्यराज (सुकु) शाक्य ।
३. आजु श्री रुद्रराज (मसिन) शाक्य ।
४. आजु श्री भिक्षु शाक्य ।
५. आजु श्री हर्षबहादुर शाक्य ।

प्रथमश्री महाविहारया सर्वसंघ नां धलः -

१. श्री तीर्थराज शाक्य ।
२. श्री पंचराज शाक्य ।
३. श्री सानुरत्न शाक्य ।
४. श्री पुण्यराज शाक्य ।
५. श्री लीलराज शाक्य ।
६. श्री बेखारत्न शाक्य ।
७. श्री कुलबहादुर शाक्य ।
८. श्री चिरिम्ह शाक्य ।
९. श्री जुजुभाइ शाक्य ।
१०. श्री नरेन्द्र शाक्य ।
११. श्री नानीकाजी शाक्य ।
१२. श्री सुरेन्द्र शाक्य ।
१३. श्री सानु काजी शाक्य ।
१४. श्री केशव शाक्य ।
१५. श्री चैत्यज्योति शाक्य ।
१६. श्री कान्छा शाक्य ।
१७. श्री जितेन्द्र शाक्य ।
१८. श्री सुरेन्द्र शाक्य ।
१९. श्री रत्नमान शाक्य ।
२०. श्री बुद्ध शाक्य ।
२१. श्री शंखरत्न शाक्य ।
२२. श्री बाबुरत्न शाक्य ।
२३. श्री पुष्प शाक्य ।
२४. श्री राजु शाक्य ।
२५. श्री ज्ञानेन्द्र शाक्य ।
२६. श्री शैलेन्द्र शाक्य ।
२७. श्री रबिन्द्र शाक्य ।
२८. श्री सञ्जय शाक्य ।
२९. श्री सम्बोधि शाक्य ।
३०. श्री सम्यक् शाक्य ।

वसूच्चशील महाविहार : चीधंगु गुस्तलबहि

गुइतःया मेगु बहि चीधंगु बहि खः । थुगु बहियात महाविहार कथं वसूच्चशील महाविहार धकाः धाइ । थनया प्रथमश्री महाविहार, तःधंगु बहि नापं प्ययपुनाच्वंगु थुगु बहिया प्रवेश द्वार तःधंबहिया प्रवेश द्वारया भ्वलय् खवपाखे लानाच्वंगु दु । थनया मूलुखां दुने माहांकाः छ्यलिया जवपाखे ने.सं. ७७७ रिखे स्थापना यानातःम्ह महाकालया ख्वापाः छपाः दु । थ्वहे थासय् तुं आर्यावलोकितेश्वरया सुन्दर मूर्ति दु । थुगु मूर्तिया क्वसं बालकुमारी छम्ह नं नीस्वनातःगु दु । अले थ्वया न्ह्यःने अष्टपाल देवता माने यानातःगु तप्पाःगु मण्डः छपाः नं दु । महांकाः छ्यलिया हे खव पतिइ सिंया फल्चा तयातःगु दु । थ्व थासं चुलंचू बहिया मू देगः, शिखर कूट चैत्य छगः, धर्मधातु मण्डल छगः नीस्वनातःगु वसूच्चशील महाविहार- चीधंगु गुस्तल बहि छर्लङ्ग खने दइ । थ्व बहिया जःखः थुगु हे संघया दुजःपिं वास यानाच्वंगु दु । चीधंगु गुस्तल बहिया

सिमाना कथं जवय् तःधं गुस्तल बहि, ल्यूने पाखे मू गुस्तल बहि लानाच्वंगु दु। थुगु बहिया स्वरुप बहि निर्माण याइगु स्वरुप कथंया जुयाः ल्यनाच्वंगु दनिसां थुकीया अवस्था तःसकं बांमलाय् धुंकल। थनया देगः, देगःया जवं खवंया फुक्क ब्व दुनावनेत्यंगु अवस्थाय् लानाच्वंगुयात थासं थाय् तू तयाः फयेकातःगु दु। थनयापिंगु धापू कथं न्हापा थुगु बहि छचालं बार्दलि पिकयाः दयेकातःगु खः लिपा दुनाः स्यनाः वनाः थुकिया ह्यूपावःगु खः।

१. मू देगः

वसूच्चशील महाविहार- चीधं बहिया मू देगः नितँ जाः याना दयेकातःगु दु। थुगु देगः पूर्वाभिमुख याना दयेकातःगु खः। आय्पा पलिं चिनाः दयेकातःगु थुगु देगःया च्वय् सुवर्णमय गजू तयाः बःचागवःगु देगःचा छगःया पुल थकयातःगु दु। देगःया मूलुखा न्ह्यःने ल्वहँया निम्ह सिंह तयातःगु दु। पञ्चबुद्धांकितगु चौकोस तयाः दयेकातःगु थनया मूलुखा फुसय् वज्रसत्वया मूर्ति नं तयातःगु दु। थ्वया नं च्वय् पञ्चबुद्धया चाचिं च्वयातःगु दु। थनया मूलुखा च्वय् तोलं तयातःगु मदु। ज्वाय्गं सहित यानातःगु थुगु मूलुखा न्ह्यःने बहिचा सुरक्षा यायेत नंया खापा छुनातःगु दु। थन तःग्वःगु द्यःगंया सत्ताय् लीलया चीगःचागु, ने.सं. ८८० या खागं छगः नं मूलुखाया खवय् खायातःगु दु।

थनया मूद्यः- गन्धुरी देवताया रुपय् अक्षोभ्य तथागत बिज्याकातःगु दु। थन गन्धुरी देवता चाहिलेगु प्रदक्षिणा मार्ग छपू नं दु। देगःया नापं जवय् च्वय्या तँय् थुगु बहिया आगं नीस्वनातःगु जुल।

मूलुखाया न्ह्यःने लाय्ब्वय् गुपाःमण्डः छपाः व थ्वयानं न्ह्यःने यज्ञशाला नीस्वनातःगु दु। अथे हे जवपाखे न्ह्यःने मेगु छपाः गुपाःमण्डः दु थुगु मण्डलय् श्राद्धपिण्ड वाय्गु थाय् कथं छ्यलाच्वंगु दु। हानं, थ्वया नं जवय् चूडाकर्म याइबले पीसगं लुइगु थाय्या रुपय् पलेस्वांयुक्तगु छपाः मण्डः नं तयातःगु दु।

२. शिखरकूट चैत्य :

वसूच्चशील महाविहाया प्राङ्गणय् शिखरकूट चैत्य छगः नीस्वनातःगु दु। थुगु चैत्यया नापं कलापूर्णगु दानपति (निम्हतिपु)या मूर्ति व ल्वहँथां दलूपा छगः नं स्वानातःगु दु।

शिखरकूट चैत्यया च्वय्पाखे प्यखेरं पञ्चबुद्धपिनिगु मूर्ति दु। क्वय्पाखे प्यखेरं बोधिसत्वपिनिगु मूर्ति तयाः थ्वया नं जवं खवं छचालं चतुर्महाराज व विभिन्न देवतापिनिगु मूर्ति तयातःगु दु। ने.सं. ७९३ स स्थापना यानातःगु थुगु

वसूच्चशील महाविहार :चीधं बहि

धान्याराश्याकृति चैत्य

त्यया छचाखेरं दलूपाः युक्तगु ल्वहँथां स्वानातःगु दु ।

. धर्मधातु मण्डल :

थनया शिखरकूट चैत्यया नापस तूं धर्मधातु मण्डल छगः नं ीस्वनातःगु दु । अष्ट बोधिसत्वपिं तयाः दयेकातःगु थुगु मण्डल ने.सं. १०५७ । नीस्वनातःगु खः ।

. श्री वसुन्धरादेवी :

वसूच्चशील महाविहारया मू देगः लिक्क खवय् श्री वसुन्धरादेवीया ुवर्णमय मूर्ति नीस्वनातःगु दु । ने.सं. १११५ भाद्र कृष्ण चतुर्थीया दिनस गुइतः ालं वसुन्धरा पूजा न्यायेकाः थुगु मूर्ति दयेकाः थन नीस्वनातःगु खः । थन ुरक्षाया लागी नंया खापा नं तयातःगु दु ।

. गुइतः नकिं :

बहिद्यः ब्वइगु इलय् थुगु बहिलिइ गुइतःनकिं छम्ह नं ब्वयेगु चलन दु थनया बहिद्यःया मूलुखा फुसय् बार्दलिइ गुइतः नकिंया प्रतिमा- भ्वातायात जा यानाः ब्वयेगु यानावयाच्वंगु दु । गुइतः बहिया हे छगू विशेषता कथंयाम्ह म्ह नकिंजु कपि\ऽशावदानलिसे स्वापू दयाच्वंम्ह खः । गुइतः अजि कथं नं इसिइकातःम्ह थुम्ह नकिंजुया न्हापाया प्रतिमा जीर्ण जुयाः वि.सं. २०५५ ावण १८ गतेया दिनस जीर्णोद्धार याःगु जुल ।

. अष्ट अशोक चैत्ययुक्त धान्याराश्याकृति चैत्य :

वसूच्चशील महाविहार- चीधंबहिया पूर्वरिखे, बहिलिं पिने लाछिइ, ष्ट अशोक चैत्ययुक्त धान्याराश्याकृति चैत्य स्थापना यानातःगु दु । सूच्चशील महाविहारया गन्धुरी देवताया चुलंचू यानाः दयेकातःगु थुगु तःगः बाहाः वसूच्चशील महाविहारया संघयापिन्सं नीस्वनातःगु खः । मूल चैत्यया र प्यकुने प्यंगः व मूल चैत्यय् विराजित पञ्चबुद्धया फुसे फुसे प्यंगः यानाः क्कं गुंगः चैत्यंयुक्त जुयाच्वंगु थुगु थासय्या मुल चैत्यय् अक्षोभ्य बुद्धयात श्चिम स्वकाः क्रमशः मेमेपिं बुद्ध नं बिज्याकातःगु जुल । पश्चिमाभिमुख थुम्ह क्षोभ्यया द्यःप्वाः च्वय् पञ्चबुद्ध अंकितगु तोलं नं तयातःगु दु । थुगु चैत्यय् मेगु चैत्यय् थें अक्षोभ्य बुद्ध पूर्वाभिमुख मयाःसे पश्चिमाभिमुख यानातःगु खः । ये जुयाच्वंगुया नं थःगु हे महत्व दु । भ्गीथाय् पूजादि यायेगु भ्वलय् गुरु

वज्राचार्यपिन्सं स्थान विशेष कथं थ:गु न्ह्य:ने ला:गु थापं यानात:गुयात
माने यानावयाच्वंगु नं दु । थ्वहे ल्याखं थुगु चैत्यया मूल अथवा पूर्वया रु
चैत्यया न्ह्य:ने चुलंचू वसूच्चशील महाविहारयात कयात:गु जुल । अथे जु
अक्षोभ्य बुद्धयात दिशाया ल्याखं पश्चिम दिशा स्वका तयात:सां वसूच्चशी
महाविहार- चीधंबहियात मूल याना: पूर्व ल्या: तया: निमार्ण यानात:गु जुल ।

थनया गुंग: चैत्य मध्यय् धान्याराश्याकृति चैत्य गुबले स्थापना य
ख:, अभिलेखया अभावं क्व: छिइमफु । अथे नं थ्व हे लसिइ वयेक दयेका
ने.सं. ३६८ या गुस्तल महाविहारया न्ह्य:नेच्वंगु त:ग्व:गु वृत्ताकार वेदीको
स्वयम्भू चैत्य निमार्ण या:गुया ज:ख: हे थुगु चैत्ययागु नं निमार्ण जूवंगु जु
थुगु चैत्यय् नं वृत्ताकार वेदीकोपरि चैत्यय् थें मध्य भागय् य:सिं थना
दयेकात:गु ख: । थनया लिच्छवि कालिन च्याग: अशोक चैत्य मध्यय्
धान्याराश्याकृति चैत्यया नैऋत्य कुलांया छग: अशोक चैत्य युक्तगु क
देगलय् च्वंपिं बुद्धबोधिसत्वपिनिगु मूर्ति खुगूगु शदीयागु माने यानावयाच्वंगु
थनया च्याग: अशोक चैत्ययागु नं अभिलेख मदुगुलिं निर्माणकाल सिइके मफु

वसूच्चशील महाविहार संघ एवं कर्तव्य[१९]

वसूच्चशील महाविहार- चीधं गुस्तल बहिसंघया दुने नं संघय् प्र
जुइत थुगु संघयापिनि न्हापां प्रवज्या ग्रहण याना: शिक्षा दिक्षा कया: धा
कार्य न्ह्याकावना: आजु थ्यंकं जुइगु परम्परा न्ह्यानावयाच्वंगु दु । संघया
थपाजुसहित न्याम्ह आजुपिं संघनायकया रुपय् बिज्यानाच्वंगु दु । वसूच्चश
महाविहारया संघ व गुस्तल महाविहार संघयापिं मध्यय् नं थकालिपिं न्या
संयुक्त जुया: न्याम्ह आजुया व्यवस्था याना: निगू बहिया नं धार्मिक पूज
कार्य सम्पादन यानावयाच्वंगु दु । थुपिं हे आजुपिं मुना: थनया निगू बहियापि
काय् मस्तय्त चूडाकर्म- बन्दे छुइगु, बुसाधं यायेगु, गुथि हनेगु आदि ज्य
नापनापं आगमय् गुह्य पूजा यायेगु नं न्ह्याकावयाच्वंगु दु ।

वसूच्चशील महाविहार संघया दुज:पिन्सं थकालिंकथं थनया गन
देवताया थाय् च्यान्हु च्यान्हुया ल्याखं द्य:पा: च्वनेगु, द्य:पा: ज्व:छिं द्य:पा:ला
देवख्य: चायेकेगु, नित्य पूजा पाठ यायेगु ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु दु । नापं सं
दुज:पिं फुक्क मुना: थ:गु बहिलिइ न्हापांनिसेंया वार्षिक रितिथिति गुथिया
नं न्ह्याकावयाच्वंगु दु ।

वसूच्चशील महाविहार- चीधं गुस्तल बहिया सर्वसंघया नां धल
थौं कन्हय् जम्मा भिंन्हयम्ह सदस्यपिनिगु श्रीनाम उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

रितिथिति गुथि :

वसूच्चशील महाविहार संघय् नं न्हापा त:गुमछि रितिथिति गुथि हनावयाच्वंगु ख:सां आयस्ता मदुगु आदिया कारणं याना: अप्पो धयाथें न्हनावने धुंकल । थौंकन्हय् थन संघय् प्रवेश जुइत चुडाकर्म यायेगु, नाय: लुइगु, थपा त्वय्गु धार्मिक ज्याभ्व:या नापनापं क्वय् च्वयातया कथंया गुथि नं न्ह्याकावयाच्वंगु दु ।

१. संघ भोजन

थनयापिनि मस्त संघय् प्रवेश यायेत चुडाकर्म- बन्दे छुइगु, बन्दे छूम्ह संमचां संघयापिं सकलसित संघ भोजन याकेमा:गु चलन दु । थुगु ज्या थौं तकं न्ह्यानाच्वंगु दनि । संघ भोजन याकेगु भ्वलय् गुस्तल महाविहार संघयापिं नं सकलें निमन्त्रणा यायेमा:गु चलन दु ।

२. बुसाधं

थनया गन्धुरी देवता- अक्षोभ्य बुद्ध नीस्वंगु वैशाष कृष्ण षष्ठीया दिनस पञ्च थकालि आजुपिं सम्मिलित जुया: कलशादि पूजा याना: बुसाधं यानाच्वंगु दु ।

३. गुइत: अजि ब्वयेगु गुथि :

दँय् दसं थुगु बहिलिइ गुइत: अजिया प्रतिमा ब्वया: गुथि हनेमा:गु चलन दु । तस्सकं लोकं ह्वा:म्ह, श्रद्धामयी थुम्ह गुइत: अजियात नं द्य: भा:पा: पूजादि याना: ब्वइगु ख: । गुंला पुन्ही कुन्हु ब्वज्या याना मतया सतिकुन्हु हानं पूजा याना: जीग: बिइधुंका: थुगु ब्वज्या क्वचायेकावयाच्वंगु दु । थुगु गुथि गुस्तल महाविहारया संघपिं मुना: हनावयाच्वंगु जुल ।

४. पञ्जराँ गुथि

यल पञ्जदानया दिनस वसूच्चशील महाविहार व गुस्तल महाविहारयापिं संघछिं मुना: पञ्जराँ गुथि हनावयाच्वंगु दु । जातक अवदान अनुसार थुगु दीपावती नगर- गुइतलय् श्रावणशुक्ल अष्टमीया दिनय् लाका: सर्वानन्द जुजुं श्री दीपंकर तथागत प्रमुख भिक्षु संघपिन्त पञ्जदान ब्यूगु इलय् थनया गुइत: नकिंजुं नं दान ब्यूगु जुल । श्री दीपंकर तथागतं नं दकले न्हापां

गुइतः नकिंजुयागु दान कयाबिज्याःगु जुल । थ्वहे पवित्र दिं लुमंकाः दँय्‌दसं बौद्ध संघपिन्त पञ्जदान बिइगु गुथि हनावयाच्वंगु जुल । दकले न्हापां तथागतं गुइतः नकिंजुयाके दान कयाबिज्याःगु संस्मरणय् थौंतक नं यल पञ्जदान कुन्हु दकले न्हापां थनया दत्तगुथिया पञ्जदान काःवनेमाःगु परम्परा दु । थनया अष्ट अशोक चैत्ययुक्त तःग्वःगु चिबहालय् च्वंम्ह अक्षोभ्य तथागतयात वस्त्रं पुंकाः पूजा यानाः न्हापालाक्क वसपोलयात दान द्वहलपे धुंकाः थुगु हे थासय् च्वनाः पञ्जदान बियेमाःगु चलन दु । अथे हे पञ्जदानया दिनस फूद्यः नं दकले न्हापां गुइतलय् निसें बिज्याकाः पञ्जदान पर्व क्वचायेकावयाच्वंगु दु ।

५. देपूजा गुथि :

वसूच्चशील महाविहार- चीधं गुस्तलबहि व गुस्तल महाविहार- मू गुस्तलबहिया संघपिं मुनाः न्हापा थनया अष्ट अशोक चैत्ययुक्त चिबाहाःया बुद्ध बोधिसत्वपिं थःपिनि कूलदेवता भाःपियाः पूजा यानाः देपूजा गुथि हनावयाच्वंगु खः । लिपा थुगु प्रथा न्हनावनाः थुपिं हे निगू संघया दुजःपिनि नं थःथःपिनि जः दुजःपिं परिवारछि मुनाः चिबाहाः पूजा यानाः दे पूजा हनावयाच्वंगु जुल । थनयापिनि देपूजा हनीगु दिं खः- वैशाष शुक्ल षष्ठि ।

वसूच्चशील महाविहार व गुस्तल महाविहारया संघ नायक आजुपिं :[२०]

१. थपाजु श्री आशाकाजी शाक्य
२. आजु श्री साहिंला शाक्य
३. आजु श्री समन्त्रराज शाक्य
४. आजु श्री बाबुकाजी शाक्य
५. आजु श्री आशारत्न शाक्य

वसूच्चशील महाविहारया सर्वसंघ नां धल :

१. श्री हेराकाजी शाक्य
२. श्री मदन शाक्य
३. श्री अशोक शाक्य

४. श्री सुदन शाक्य
५. श्री राम शाक्य
६. श्री लक्ष्मण शाक्य
७. श्री बाबुरत्न शाक्य
८. श्री राजेश शाक्य
९. श्री ज्ञानीरत्न शाक्य
१०. श्री दिनेश शाक्य
११. श्री आशिष शाक्य
१२. श्री अमृत शाक्य
१३. श्री अनुप शाक्य
१४. श्री अनिष शाक्य

गुस्तल महाविहार - मूल गुस्तलबहि

गुइतःया मू बहि कथं म्हसिइकावयाच्वंगु बहि हे गुस्तल महाविहार खः ।मू बहि जुया हे थनयापिन्सं थुगु बहियात मू गुस्तलबहि धकाः धयावयाच्वंगु दु ।छगू बहिलिं मेगू बहि स्वानाच्वंगु थनया थुगु बहिया पूर्वरिखे वसूच्चशील महाविहार– चीधं बहि, दक्षिणरिखे प्रथमश्री महाविहार– तःधं बहि दु । थुगु बहिलिइ वनेत वसूच्चशील महाविहार जुनावनेगु लँपु छपु नं दु । थुगु बहिया मूल प्रवेशद्वार उत्तर दिशापाखे लानाच्वंगु दु । वसूच्चशील महाविहारया पिनेच्वंगु गःलि लँपुं दुहाँवयाः ध्वदुइगु थुगु बहिया लँपुइ बालकुमारी वनेगु लँपुया उत्तररिखे च्वंगु तःग्वःगु चैत्यया न्ह्यःने नं ध्वदुइके ज्यू ।

गुस्तल महाविहारया मूलुखा न्ह्यःनेया ल्वँह त्वाथः गयाः थाहाँ वनेवं खुल्लागु चक्कंगु थाय् खनेदइ । माहांका छेलि धाइगु थ्व थासय् जवरिखेया अंगलय् ने.सं. ६३५ याम्ह, कर्ति कपाल पात्र व खट्टाङ्ग धारण यानाच्वंगु महाकाल द्यः छम्ह नीस्वनातःगु दु । माहांका छेलिया थुगु थाय् छेलिया रुप मजूसे खुल्ला जुयाच्वंगु दु । माहांका छेलिया रुपय् कील्वँह जक ल्यं दनिगु थ्व थासं चुलंचू गुस्तल महाविहारया मू देगः लानाच्वंगु दु । अथे हे लाय्‌ब्वय् चैत्य, धर्मधातु मण्डल व ल्वँह थां छगः नीस्वनातःगु दु । थुगु बहिलिइ नं थनया संघपिन्सं वास यानाच्वंगु दु । न्हापा लक्षण प्रमाण युक्त जुयाः तस्सकं बांलाक दयेकातःगु धाइगु थुगु बहिया स्वरुप थौंकन्हय् गाक्कं पाये धुंकल ।

१. मू देगः

गुस्तल महाविहार– मू गुस्तलबहिया मू देगः साधारण कथंया नितँ जाः याना दयेकातःगु दु । भूमि तल्लाय् बहिया मू द्यः- गन्धुरी देवता विराजमान जुयाच्वंगु दु । थ्वया च्वसंया थाय् आगंया रुपय् छ्यलाच्वंगु दु । आंय्पा पलिं चिनाः दयेकातःगु थुगु देगःया च्वय् देगःचा दयेकाः पुल थकायेगुया सत्ता चीग्वःगु चैत्य छगः जक तयातःगु दु ।

थनया गन्धुरी देवता- मूद्यः भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध खः । मूद्यःया मूलुखाय् ज्वाय्गं व बुद्धधर्म संघया मूर्ति तयातःगु दु । थन तोरण तयातःगु मदु । मूलुखाया न्ह्यःने फलय् ल्वँहया मण्डपाः छपाः तयातःगु दु । मूलुखाया हे जवंखवं शारीपुत्र व महामौद्गल्यायन भिक्षुपिनिगु चित्र च्वयातःगु दु । मूद्यः- गन्धुरी देवता चाःहिलेत प्रदक्षिणा मार्ग छपु नं थन दयेकातःगु दु । थनया लाय्ब्वय् मूलुखाया न्ह्यःने व खवरिखे कलात्मक गुपाः प्ययपुं मण्डः निपाः तयातःगु दु । अथे हे थनया शीलास्तम्भ- ल्वँहथां क्वसं संघयापिं चुडाकर्म याइबले पीसकं लुइगु थाय्या रुपय् मेगु मण्डः छपाः नं तयातल ।

२. लिच्छविकालिन शिखरकुट अशोक चैत्य :

गुस्तल महाविहारया प्राङ्गनय्, गन्धुरी देवताया न्ह्यःने लिच्छविकालिन अशोक चैत्य छगः नीस्वनातःगु दु । थुगु चैत्य शिखरकूट शैलियागु खः । चैत्यया च्वय्च्वंगु गर्भगृह चुलुसे च्वनाः अतिहे आकर्षक रुपं ग्वःलुइका नितँपले न्ह्यःने दिकातःगु दु । थ्वयां क्वय् प्यखेरं स्वप्वाः स्वप्वाः यानाः मुक्कं भिंनिप्वाः द्यःप्वाः तयाः अनेक कलायुक्त यानाः बुत्ता कियातःगु दु । थ्वहे भिंनिप्वाः द्यःप्वाः मध्यय् दथुइ दथुइ च्वंगु द्यःप्वापत्तिं जःखः नागकन्यापिं निम्ह निम्ह नं कियातःगु दु । थ्वयां क्वय्या ब्वय् प्यंगू दिशाय् तःतःप्वाःगु प्यप्वाः द्यःप्वाः दु । थनया द्यःप्वाः जःखः अति हे सुक्ष्मगु बुत्ता कियाः शोभायमान यानातःगु दु । हानं, द्यःप्वाःया च्वय् उगु ईया क्षेपु, मलः, हितिमंगःया बुत्ता कियातःगु दु । लाय्ब्व स्वयां भच्चा च्वय् थकयाः थःगु हे पहःदुगु चैत्यया वेदिका (फः) दुगु, उत्कृष्टगु कलापूर्ण जुयाच्वंगु थुगु चैत्यया ज्वः काचाक्क खंके थाकु । थुगु चैत्यय् दुगु मुक्कं भिंखुप्वाः द्यःप्वालय् न्हापा द्यः मदुगु, लिपातिनि तःगु धयागु थनयापिनि धापु दु । चैत्यया च्वंय्या छ्चालं मूलगु प्यप्वालय् प्यम्ह बुद्ध- अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ, अमोघसिद्धि बुद्ध तयाः थ्वयां जवंखवं च्याम्ह तारादेवीपिनिगु मूर्ति तयातःगु दु । अथे हे क्वय्या प्यप्वाः द्यःप्वालय् जक प्यम्ह बोधिसत्वपिं- मैत्रेय, वज्रपाणी, पद्मपाणी व विश्वपाणी तयातःगु दु ।

गुस्तल महाविहार : मूबहि

पुलांगु शैलि जुयाच्वंगु, गुइतः बहिया हे गौरवया प्रतिकगु थुगु चैत्य
ले स्थापना याःगु खः, थुकिया अभिलेख मदुगुलिं सिइमदु । अथे नं चैत्यया
लि, थुकि अंकित कलाकृति आदियात कयाः अध्ययन याना स्वयेबले थुगु चैत्य
च्छविकालिन चैत्यया न्हापांगु शैलिं निगूगु शिखरकुट शैलिइ लाःगु चैत्य खः ।
तिहासविद्, वास्तुविद् एवं पुरातत्वविद्पिन्सं थुजाःगु शैलिया चैत्ययात ९–१३
दिया दुनेलाःगु कथं माने यानातःगु दु ।

शिलास्तम्भ :

गुस्तल महाविहारया शिखरकुट अशोक चैत्यया नापं उत्तर पाखे छगः
हँथां स्वानातःगु दु । साधारण कथंगु थें च्वंसां, थुगु ल्वहँथांया च्वय् च्वंगु
ग चैत्यया गजू च्वकाय् दइगु यःसिं व उष्णीष चुडामणिया आकृति पिकयाः
ानातःगु खः । शुन्यताज्ञानया प्रतिक स्वरुप कयातइगु थुगु उष्णीष चुडामणि,
सिं युक्तगु ल्वहँथांयात नं चैत्यया हे रुपय् कयातइगु खः । थुजाःगु ल्वहँथां–
लास्तम्भयात धर्मस्तम्भ धाइगु खः । थुगु ल्वहँथांया विषय अभिलेख मदुगुलिं
ले स्वाःगु खः, सिइकेमफु ।

धर्मधातु मण्डल :

गुस्तल महाविहारया ल्वहँथां नापं धर्मधातु मण्डल छगः नं
स्वनातःगु दु । अष्ट बोधिसत्वपिनिगु मूर्ति दुथ्याकाः दयेकातःगु थुगु मण्डल
सं. १०५७ स नीस्वनातःगु खः । थुगु मण्डलया दातां वसूच्चशील
ाविहारय् छगः नं धर्मधातु मण्डल दयेका छक्वलं नीस्वंगु जुल ।

वृत्ताकार वेदीकोपरि श्री स्वयम्भू चैत्य :

गुस्तल महाविहार- मूल गुस्तलबहिया न्ह्यःने उत्तररिखे तःग्वःगु चैत्य
ः नीस्वनातःगु दु । विहारया गन्धुरी देवता मूल यानाः गन्धुरी देवता व चैत्य
ंचू यानाः थुगु चैत्य थनयापिन्सं दयेकातःगु खः । भूमितल्लां च्वय् थकयाः
चाकः यानाः वेदिका (फः) दयेकाः उकिया च्वय् तःग्वः जुइक दयेकातःगु थुगु
्ययात वृत्ताकार वेदीकोपरि श्री स्वयंम्भू चैत्य धकाः नामाकरण यानातःगु
। प्यखें प्यम्ह बुद्ध- अक्षोभ्य, रत्नसंम्भव, अमिताभ व अमोघसिद्धि बुद्धपि
ज्याकाः बज्र लेपन यानाः थुगु चैत्य दयेकातःगु खः। थुगु चैत्यय् च्वंपिं पुलांपिं
म्ह बुद्ध हरण जुयाः हरण जूथाय् न्हुगूपिं बुद्ध मूर्ति दयेकाः तयातल । चैत्यया
य भागय् सिंयागु यःसिं थनाः दयेकातःगु थुगु स्वयम्भू चैत्यय् उष्णिष छत्र

धाःसा तयातःगु मदु । थुगु चैत्यय् स्वनातःम्ह रत्नसंभव बुद्धया पादपीठय्
अभय मल्लया राज्यकाल ने.सं. ३६८ या अभिलेख कियातःगु दु ।
अभिलेखय् चैत्य निर्माण यानावंगु खँ स्पष्ट रुपं उल्लेख मजूसां अभिले
उल्लेखित ने.सं. ३६८ माघ कृष्ण नवमीया दिनस सम्भवतः चैत्य प्रतिस्था
जुइमाः ।

गुस्तल महाविहार संघ एवं कर्तव्य[२१]

गुस्तल महाविहार- मूल गुस्तलबहिलिइ नं चुडाकर्म यायेगु, च्
च्यान्हुया ल्याखं ब्वःपाः च्वनेगु, रितिथिति गुथि हनेगु, आजु लुइगु आदि
न्ह्यानावयाच्वंगु जुल । थुगु संघयापिं व वसूच्चशील महाविहार संघ
संयुक्त जुयाः निगू संघयापिं मध्यय् नं न्याम्ह थकालिपिं आजु जुइगु व्यव
यानावयाच्वंगु दु । निगू बहिलिइ नं संघ मस्त चुडाकर्म यायेगु, थी थी धा
ज्या न्ह्याकेगु, बुसाधं यायेगु आदि ज्याय् थुपिं हे आजुपिं सम्मिलित
वयाच्वंगु दु ।

गुस्तल महाविहार संघया धलखय् थौंकन्हय् न्याम्हसिगु श्री
उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थुपिं हे न्याम्ह दुजःपिन्सं बहिया धार्मिक ज्याय् निरन्त
बियावयाच्वंगु दु ।

रितिथिति गुथि

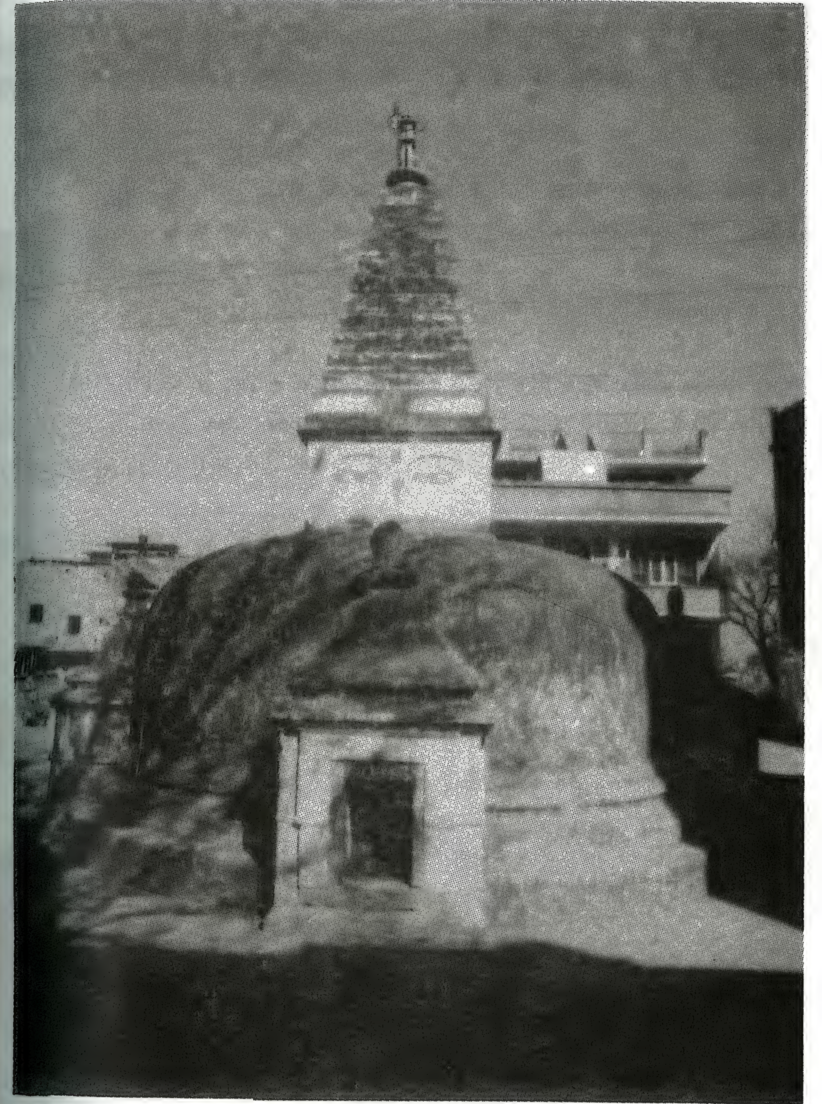
गुस्तल महाविहार संघय् नं न्हापा तःगुमछि गुथि हनावयाच्वंगु ख
आः वयाः अप्पो धयाथें न्हनावने धुंकल । थौंकन्हय् थन क्वय् च्वया कथंया
हनावयाच्वंगु दनि ।

१.संघ भोजन

थनयापिनि संघय् प्रवेश जुइत चूडाकर्म याइबले थुगु संघयापिं
वसूच्चशील महाविहार संघयापि सकल दुजःपिं निमन्त्रणा यानाः संघ भो
याकेमाःगु चलन दु । न्याम्ह आजुपिं सहित जुयाः बन्दे छुइगु व संघ भो
याकेगु चलन अद्यापि न्ह्याकावयाच्वंगु दनि ।

२.बुसाधं

गुस्तल महाविहारया गन्धुरी देवता- भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध
बुसाधं दँय्दसं हनावयाच्वंगु दु । थनयापिं (चीधं बहियापिं नापं) न्याम्ह आ

वृत्ताकार बेदिकोपरि श्री स्वयम्भू चैत्य

३ गुइतः अजि ब्वयेगु गुथि

वसूच्चशील महाविहारय् गुंलाबले ब्वइम्ह गुइतः अजिया गुथिइ थुगु संघयापिं नं संयुक्त जुयाः गुथि हनावयाच्वंगु दु । थुकीया खँ वसूच्चशील महाविहारया 'गुइतः अजि ब्वयेगु गुथि' शिर्षकय् उल्लेख जुइ धुंकूगु दु ।

४. पञ्जराँ गुथि

पञ्जराँ गुथि नं वसूच्चशील महाविहार संघयापि व थनया संघयापि संयुक्त जुयाः हे हनीगु ख । थुगु विषयय् नं वसूच्चशील महाविहारया 'पञ्जराँ गुथि' शिर्षकय् उल्लेख जुइ धंकूगु दु ।

५. देपुजा गुथि

थनयापिनि नं न्हापा वसूच्चशील महाविहारपिं नापं मिले जुयाः देपुजा गुथि हनावयाच्वंगु खः। लिपा थःथःपिपि परिवारछि जक मुनाः देपुजा हनावयाच्वंगु जुल । थुकियागु खँ नं च्वय् उल्लेख जुइ धंकूगु दु ।

गुस्तल महाविहार व वसूच्चशील महाविहारया संघनायक आजुपिं[२२]-

१. थपाजु श्री आशाकाजी शाक्य
२. आजु श्री साहिंला शाक्य
३. आजु श्री समन्त्रराज शाक्य
४. आजु श्री बाबुकाजी शाक्य
५. आजु श्री आशारत्न शाक्य

गुस्तल महाविहारया सर्वसंघ नां धलः -

१. श्री बाबुरत्न शाक्य
२. श्री विकेश शाक्य
३. श्री देविस शाक्य

गुइतः बहिया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

परिचय :

नेपालमण्डल अर्थात् स्वनिगः प्राचीन कालं निसें बुद्धधर्म व बौ संस्कृतिं जायाच्वंगु बौद्ध तीर्थस्थल खः । मण्डलाकारया रुपय् निर्माण जुयाच्व नेपालमण्डलया दुने नं धर्मचक्राकारया रुपय् निर्माण जुयाच्वंगु दकसिबे पुल ऐतिहासिक एवं पुरातात्विक कलापूर्णगु नगरया रुपय् प्रसिद्धगु ललित महानगर, यल देश खः ।

किराँती जुजु यलम्बरया इलय् निर्माण जूगु जुयाः 'यल' नामं प्रसिद्ध थुगु थाय् वास्तुकला, चित्रकला, मूर्तिकलाया विकास जुयाः स्वनिगःया बांला नगर जुयाच्वंगु दु । थन दुने उत्कृष्टगु कलाकृतिं भय्‌बियाच्वंगु बौद्ध विहा महाविहार आपालं नीस्वनातःगु दु । नापं थासंथाय् बुद्ध बोधिसत्व, चैत धर्मधातु मण्डल एवं अनेक देवी देवतापिनिगु मूर्ति नं थितुं थिइक धय नीस्वनातःगु दु । अतिकं हे सुन्दरगु कलां भय्‌बियाच्वंगु नगर जुयाः हे थ नगरयात ल्वय्क नगरया नां नं 'ललितपुर' जुयाच्वंगु दु । थ्वहे यलदेय ललितपुरया नाप नापं ललितपत्तन, युपग्राम व पाटन नं धायेगु यानावयाच्व दु ।

यल देशय् दुगु आपालं बाहाःबहि मध्यय् मूबाहाः व बहिया रुप भिंच्याबाहाः व नीन्याबहि प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु । थनया प्रसिद्धगु नीन्याब मध्यय् नं यल देया पूर्वरिखे च्वंगु गुइतःया स्वंगू बहि नं खः । थुगु स्व बहिया नं थःगु हे ऐतिहासिक महत्व दु ।

गुइतःया थुगु स्वँगू बहिया विषय अध्ययन अनुसन्धान यानायंक भ्वलय् दकले न्हापां 'गुइतः' थ्व शब्द निसें स्वाकायंकेमागुः खने दु । छाय्‌धा थुगु हे गुइतःया नामं थनया बहि स्वानाच्वंगु दु ।

गुइतःया शाब्दिक अर्थ :

गुइतः नापं सम्बन्धित विभिन्न अभिलेखय् गुइतःयात विभिन्न नामं म्हसिकेगु यानातःगु दु । लिच्छवि कालिन जुजु नरेन्द्रदेवयागु यागबहाल अभिलेखय् थ्व थाय्यात गुल्लत्तङ्ग ग्राम धका उल्लेख जुयाच्वंगु दु । मंगः पूर्वपाखे विस्तार जुया विकसित अवस्थाय् लानाच्वंगु थ्व गुल्लत्तङ्ग ग्राम संस्क नां मखुगुलिं थ्व भेक किरात कालंनिसें हे वस्तिकथं न्हयानावःगु खनेदु ।

इतःबहियात गुस्तल, गुसतल, गुसतर, गुस, गुयितल, गुस्तु विहार आदि अनेक थं नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थ्वहे गुस्तल, गुस्तर, गुसतर, गुसतल, गुयितल जुं लिपा गुइतः जुयावंगु जुल । थनया प्रथमश्री महाविहार- तःधंबहिया गन्धुरी वताया पादपीठय् च्वंगु ने.सं. ३९९ या अभिलेखय् 'गुसतल विहार' धकाः ल्लेख जुयाच्वंगु दु । आःतक लुयाः वःगु गुइतःबहिया अभिलेख मध्यय् 'गुस्तल हार' धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु थ्व दकलें पुलांगु अभिलेख खः । अथे हे गुस्तल हाविहारया महाकाल स्थापना याःगु विषय च्वयातःगु ने.सं. ६३५ या भिलेखय् 'गुस्तल विहार' धकाः उल्लेख यानातःगु दु । लिपा थनया ने.सं.७३४ अभिलेखय् गुस्तलया थासय्, 'गुस्तर' च्वयेगु क्रम न्ह्यानाः ने.स.७७८ बले 'गुसतल' नतुं च्वयेगु न्ह्यात । अथे हे हानं, ने.सं. ७८६ या अभिलेखय् सतर' जुयाः ने.सं. ८२७ या अभिलेखय् 'गुस्त' जू वन । एवं रितं थौंकन्हय्या इतःबहिया नां छगू इलं मेगु इलय् विभिन्न नामं म्हसिइकावयाच्वंगु जुल ।

गुइतःया अनेक नाम मध्यय् दीपावती नगर धकाः नं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु । न्हापा अकनिष्ठ भुवनं बिज्याःम्ह श्री दीपंकर तथागत सद्धर्मया दीप स्वरुप याः धर्म देशना याना बिज्यानावंगु थाय् जुयाः गुइतःयात दीपावती नगर ःवंगु खः । शाक्यमुनि बुद्धया अनेक जातक अवदान मध्यय् छगू जातक र्वानन्दनृप जातकय् उल्लेख जुयाच्वंगु कथं गुइतःयात दीपवती नगरया रुपय् र्णन यानातःगुलिं थनयापिन्सं गुइतःयात दीपावती नगर धायेगु नं नावयाच्वंगु खने दु । छाय्धाःसाः थनया पुलां पुलांगु अभिलेखय् गनं नं पवती नगरया रुपय् उल्लेख जुयाच्वंगु खनेमदु । लिपा थ्वहे जातक कथाया चारं यानाः बुलुहुँ बुलुहुँ गुइतः धायेगु थाय् दीपवती नगर धकाः उल्लेख यानाः भिलेखय् च्वयगु नं यानाहल । थन दुगु ने.सं. १००४ व ने.सं.१०५७ या भिलेखय् थुगु थाय्या नां दीपावती नगर हे जक उल्लेख जुयाच्वंगु दु, गुस्तल, इतः आदि उल्लेख यानाः मतः । थौंकन्हय् थुगु थाय् गुइतःया नापनापं पावती नगरया नामं नं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु ।

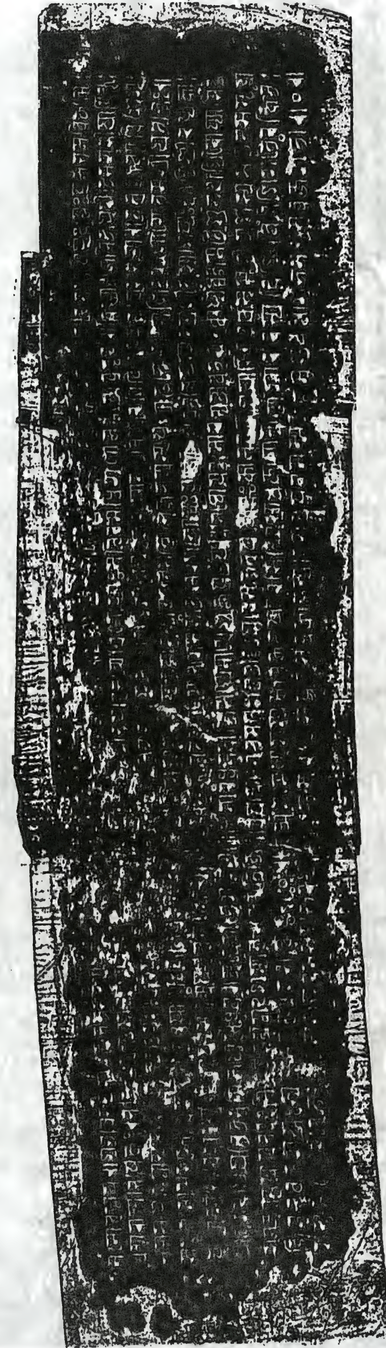
विभिन्न इलय् विभिन्न अभिलेखय् गुइतःया नां तःगुमछि छ्यलातःगु दु जनश्रुति कथं गुइतःयात कयाः अनेक अर्थ नं यानातःगु दु । न्हापा थनया गू बहिद्यःया देगः गुतँजाः दुगु जुयाः लिपा थ्वहे 'गुतँ' या थासय् गुइतः जूवंगु धकाः अर्थ याना वयाच्वंगु दु थें थन गुतँजाः देगः जक मखु, गुंगः चैत्य, गः तुं, गुधाः हिति आदि गुंगू गुंगू यानाः गुइताः विषयवस्तुया धर्मकीर्ति स्वनातःगु थाय् जुयाः थ्व हे गुइता शब्दं लिपा गुइतः जूवंगु खः धकाः नं ावयाच्वंगु जुल । मेगु कथंया छगू जनश्रुति अनुसार न्हापा थुगु थाय् 'गुं'

जुयाच्वंगु अले थ्व हे गुंइ लिपा बस्ती दयावःगुलिं गुंइच्वंगु त्वाः अर्थात् गुंइ
जुयालि गुइतः जूवंगु खः ।

अथे हे पं. हेमराज शाक्यया 'सम्यक् महादान गुथि' सफूतिइ उल
जुयाच्वंगु कथं- गुइतःयात दीपावती नगरया रुपय् परिकल्पना यानाः
दीपंकर तथागत प्रमुख वसपोलया शिष्य आर्यसंघपिन्त सर्वानन्द जुजुं नवद
पञ्जदान न्यायेकावंगु जुल । थ्वहे नवदानादि यानावंगु संस्मरण कथं वसपोल
शिष्यपिन्सं नवदानया भावना स्वरुप गुतँजाः देगः सहितगु विहार दयेकाः उ
श्री दीपंकर तथागत प्रतिष्ठा यानावंगुया नापं गुता-गुता याना गुंगू हे क
तयावंगु जुल । थुकथं गुंगू गुंगू ल्याखँ कीर्ति दुगु ऐतिहासिक स्थल जुयाः थ
नापं स्वाकाः थुगु थाय्यात न्हापा गुस्तल धाःवंगु व लिपा थ्व शब्द ज्य
गुइतः जूवंगु खः ।

थुकथं गुइतःयात कयाः विभिन्न अर्थ छ्यलातःगु, गुइतःया व्युत्प
ध्यान तयायंकेबले गुइतः धयागु गुंगू गुंगू विषयवस्तु लिसे स्वाकाः
ज्यानावयाच्वंगु खने दु । थ्व गुंगू विषयवस्तु नं जातक अवदानय् उल्लेख ज
सर्वानन्द जुजुं नवदान, पञ्जदान यानावंगु लिसे स्वाकाः नवदानयात
प्रकारया दानया रुपय् कयाः गुंगू गुंगू धर्मकीर्ति नीस्वनावंगु कथं हे
नालावयाच्वंगु खने दु ।

नेपायाःपिं न्हापानिसें धार्मिक ज्याखँय् मनवंपि जुयाः थन न्ह्याग
ज्या धर्मानुकुल जुइक यानावनेगु थनया छगू परम्परा हे जुइ धुंकल । अथे ज
विभिन्न धर्मकीर्ति नीस्वनाः पुण्य मुंकेगुली मन वंकेगु स्वाभाविक हे ख
धर्मचित्त उत्पत्ति यानाः थुगु गुइतः त्वालय् नं दानधर्म यायेगु, देगः, सतः- प
दयेकेगु, हिति, तुं, पुखू दयेकेगु अथवा स्यंल्ह्वनेगु, पूजापाठ यायेगु आदि
अवश्य नं जुयावंगु दयेमाः । अथे नं सर्वानन्द जुजुयागु ऐतिहासिक प्रमाण
थनयागु न्हापाया अभिलेखय् गनं नं उल्लेख मजूगु व दीपावती नगर धका
उल्लेख मजूगु व थनि सच्छि दँ न्ह्यः निसेंयागु अभिलेखय् जक दीपावती न
उल्लेख जूवंगु कथं विचाः याना स्वयेबलय् सर्वानन्दनृप जातकया दीपाव
नगर लिसे गुइतः लिपातिनि स्वानावंगु खःला धकाः न्ह्यसः दं वइ । छाय्धा
थुगु जातकय् उल्लेख जुयाच्वंगु घटना असंख्य कल्प (प्यंगू असंख्य व
लाख कल्प) न्ह्यःयागु खः । श्री दीपंकर बुद्ध जुयाबिज्यानाः असंख्य प्र
लिपातिनि शाक्यमुनि बुद्धया जन्म जूगु खँ बौद्ध साहित्यय् उल्लेख जुयाच्वंगु
उलिमछि दं न्ह्यःया खँ दीपावती नगरनापं स्वानाच्वंगु धार्मिक आस्था
खने दु, वास्तविकं तापाःगु जुल । थन विहारादि निर्माण जूवंगु खँ, थ्व वि

प्रथमश्री महाविहारया गन्धरी देवताया ने. सं. ३९१ या अभिलेख

गुस्तल-प्रथमश्री महाविहार उल्लेखित ने. सं. ७७८ या अभि

ापातिनि स्वाकाहःगु खने दु । अथे नं थुगु जातकया कारणं अप्पोसिया र्मचित्त उत्पत्ति जुयाः दान धर्मय् जागरण हयाब्यूगु धाःसाः प्रशंसनीय जू ।

गुइतः शब्दयात कयाः अध्ययन यानावनेबलय् थन अप्पो धयाथें ास्वनातःगु धर्मकीर्ति आदि लिसे गुंगू हे विषयवस्तु दुथ्याकेगु यानाच्वंगुलिं थ्व ँय् छकः क्वथिइक स्वये मायेकाब्यूगु दु । न्ह्यागुलिं गुंगू हे ल्याःज्या याना थ्याकावनेगु थनया परम्परा खने दुगुलिं थन गुंगू ल्यायात अप्पो महत्व यावयाच्वंगु सिइ दु । अथें नं हानं थनया अभिलेखय् नं थुगु थाय्या नां ुस्तल, गुसतल, गुसतर आदि शब्द छ्यलातःगु खँय् बिचाः याना स्वयेबले नं ापांगु आखः 'गु' अर्थात् 'गुंगू' ल्याःयात हे संकेत यानाच्वंगु खने दु ।

आः थन थुगु हे गुस्तल आदि शब्दयात कयाः थुकीया शाब्दिक अर्थ ुखः धयागु खँय् छकः नं दुवालाः स्वयेगु जुइ ।

ुस्तल / गुसतल

गुइतः विहारया अभिलेखय् न्हापां निसें ' गुस्तल विहार'; 'गुसतल हार' छ्यलावयाच्वंगुलिं थुगु खँग्वलं वर्तमान गुइतःयात हे संकेट यानाच्वंगु ः । थुगु खँग्वः गुस व तल मिलय् जुयाः दयाच्वंगु शब्द खः । नेवाः समाजय् गू निगू यानाः ल्याःज्या यानावनीबलय् छि नछि यानाः ल्याः खायेगु चलन दु । ्वहे अनुसार गुंगू ल्याःयात 'गु' धाइगु खः । अथे हे 'तल' धायेबलय् थुकीया र्थ - गुंगू थाय्या सतह, क्वसं, क्वय्या ब्व, आधार आदियां नापं नापं लिच्छविकालिन माथंवंगु, नां दंगु थासय् च्वंगु गांयात म्हसिइकीगु अथवा गांया ां धकाः सिइके फु ।[२४] थ्वहे अनुसार थन 'तल'या अर्थ सतह, आधार अथवा ां जूवंगु जुल । गुइतः त्वाः लिच्छवि कालय् हे वस्ती विकास जुयाच्वने धुंकूगु ाय् जुयाः थुगु थाय् अवश्य नं माथंवंगु गांया रुपय् दयाच्वंगु हे जुइमाः । ्ायधाःसाः थुगु थासय् लिच्छविकालिन आपालं कीर्तित ल्यनाच्वंगु दनि । अथे ुयाः गुस्तलयात अर्थ ज्यायेबलय् गुंगू ल्याखय्या गां अथवा थाय् धयागु अर्थ पहाँ वः ।

अथे हे 'गुसतल' अर्थात् गुंगू ल्याखय्या थाय् धयागु विषययात कयाः ्रकः नं बिचाः यायेमाःगु खने दु । लिच्छविकालय् यलया मंगः बजाः लाय्कूयात ेन्द्र मानय् याना अथवा दथु नालाः यल देयात प्यंगू दिशा, प्यंगू उपदिशा ानाः जम्मा गुब्व थलाः उकीयात प्रदेशया रुपय् प्रथमाङ्ग द्वितियाङ्गया रुपय् ्यातःगु जुल । थुगु कथंया ल्याखय् नवाङ्ग प्रदेशया रुपय् गुइतःयात कयातःगु

जुल । नव अकं[२५] अर्थात् गुंगू ल्याखय् ला:गु थाय् जुया: थुगु थाय्यात थन
जनभाषा गुं ल्याखय् अर्थात् 'गुस' धाइगु ख: । अले थ्वहे 'गुस' अन्तर्गतगु थ
जुया: 'तल'या रुपय् छ्यलावंगु जुल । थ्वहे अनुसार थुगु थाय्या नां नं 'गुसत
जूवंगु जुल । गुसतलया नं संक्षिप्तिकरण जुया: गुस्तल जूवंगु जुल । स्मरण
जू, गुइत: गुंगू ल्याखय् ला:वंगु जुया: गुस्तल धा:थें च्यागू ल्याखय् ला:गु थ
जुया च्यास:यात न्हापा ' च्यास्ल ' धाइगु ख: । थुगु थाय्यात उबले 'अठसि
प्रवेश' नं धायेगु या: ।

थुगुकथं थुइत:त्वा: गुंगू ल्याखय् ला:गु जुया: थनयापिन्त
ल्याखय्ला:पिं कथं म्हसिइका वयाच्वंगु दु । अले थनयापिन्सं नं गुंगू ल्या:यात
अप्पो महत्व बियावयाच्वंगु व न्ह्यागुं विषयवस्तु नं गुंगू गुंगू ल्याखं क
निर्माण यायेगु यानावयाच्वंगु जुल ।

गुं ल्यायात महत्व बिया: हे थनयापिन्सं इलय् ब्यलय् गुंगू ताजि
अनेक अनेक धर्मकीर्ति नं स्वनावंगु जुल । थनयापिन्सं विभिन्न इलय् थन
गुंगू याना: थी थी गुंगू हे ल्याखं धर्मकीर्ति नीस्वनावंगु थथे खने दु :-[२६]

१. गुम्ह नाग साधन यानात:गु पुखू ।
२. गुधा: हिति ।
३. गुंग: तुं ।
४. गुकव: दुगु फल्चा ।
५. गुकव: फल्चाय् च्वना: गुंग: ज:सि तया: गुतु वा, जाकी दान ।
६. गुतँजा: देग: ।
७. गुंग: चैत्य ।
८. गुंगू सद्धर्म पाठ गुथि ।
९. गुस: व गुइलाय् बुँ ।

हानं, थ्वहे गुंगू ल्यायात विशेष महत्व बिया: गुंगू बहि स्व:वनेगु प्र
नं न्ह्याकूगु जुइमा: । अथे हे हानं, प्रशंगवश गुइत: बहियापिनि यलया म
गुबहि नापं (झिबहि संघया दुज:पि मध्य्य् गुइत: बहियापिं नं ख:) धार्मि
ज्याभ्व:, गुथि हनेगु आदि सम्बन्ध स्वा:वंगु जुल ।

थथे हे माला: स्वयावन धा:सा गुंगू ल्यायात कया: थन गुता गुता
ल्याखं हे सांघिक वस्तु श्रद्धार्पण यानावंगु, दुथ्याकावंगु आपालं लुइकायंके फइ

च्वय् उल्लेखित विभिन्न खँय् दुवाला: यंकेबलय् निष्कर्षया रुपय् थ
थाय् न्हापा गुंगू ल्याखय् ला:गु जुया: थुगु ऐतिहासिक स्थानयात 'गुस्त
धा:वंगु जुल । लिपा थ्वहे गुस्तल खंग्व: अपभ्रंश जुया: 'गुइत:' जूवंगु जुल ।

गुइत:या बहि विहारयागु महाविहार कथंया नां:

धार्मिक एवं पुरातात्विक महत्वं जायाच्वंगु प्राचीन ऐतिहासिक स्थल गुइत:, लिच्छविकालं निसें विकसित जुया: थन थ्वहे इलय् बहिविहार निर्माण जूवंगु खने दु । थुगु बहिया प्राचीनताया दसि कथं थन दुगु पूर्वलिच्छवि लिपि अंकित चैत्यं थ्व खँ न्वंवानाच्वंगु दु । अथे हे थन थासंथाय् नीस्वनात:गु लिच्छविकालिन अशोक चैत्यं नं थुगु थाय् लिच्छविकालं निसें हे धार्मिक स्थलया रुप काये धुंकल धयागु खँय् ब: बियाच्वंगु दु । साधारण कथं गुइत: बहि धका: म्हसिइकावयाच्वंगु थनया बहिया ल्या: स्वंगू दु । अर्थात् गुइतलय् थी थी याना स्वंगू बहि निर्माण जुयाच्वंगु दु ।

गुइंत:या स्वंगू बहियात थनयापिन्सं त:धंगु (गुइत:) बहि, चीधंगु (गुइत:) बहि व मूलगु (गुइत:) बहिया रुपय् नां बिया; म्हसिइकावयाच्वंगु जुल । लिपा विभिन्न सफुतिइ थुगु हे स्वबहियात कया: परिकल्पना याना: थथ्या:गु थासय् अवस्थित बहियात थथूबहि, दथुइ च्वंगु बहियात दथुबहि व क्वय् ला:गु बहियात क्वथुबहिया रुपय् नं नामाकरण जूवंगु खने दु । अथे नं थनयापिन्सं थथूबहि, क्वथुबहि धायेगु मया:से आ:तक्कं थनया स्वबहियात- त:धंबहि, चीधंबहि व मूबहि धका: हे धयावयाच्वंगु दु ।

गुइत: बहिया थ्वहे स्वबहियात हानं महाविहार कथं नं विभिन्न नां बिया: नामाकरण यानात:गु दु । पं. हेमराज शाक्यजुया "नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सुचि" नांगु सफुतिइ थनया स्वबहि- त:धंगु गुइत: बहियात पद्मोच्चश्री (गुगुं सफुतिइ पद्मोच्चशील) महाविहार, चीधंगु गुइत: बहियात 'वसूच्चशील महाविहार' व मूलगु गुइत: बहियात 'गुस्तल महाविहार' धका: उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

अथे हे हानं जोन के. लंकजुया सफू "बुद्धिष्ट मोनाष्ट्रिज अफ नेपाल" सफुतिइ थ्वहे स्वबहियात छसिंकथं 'दीपावती नगरे सर्वानन्दनृप संस्कारित पद्मोच्चश्री महाविहार-' गुइत: बहि, 'सप्तपुर महाविहार'- मूल गुइत: बहि व 'गुस्तल महाविहार'- गुस्तल बहिया रुपय् न्ह्यब्वयात:गु जुल ।

गुइत: बहियात कया: सर्वानन्दनृप जातकय् उल्लेख जुयाच्वंगु कथं गुइत: अर्थात् दीपावती नगरय् सर्वानन्द जुजुं श्री दीपंकर तथागत प्रमुख भिक्षुसंघ निमन्त्रणा याना: सम्यक् दान, नवदान, पञ्जदान कार्य लिपा निगू विहार निर्माण यानावंगु जुल । निगू विहार मध्य्य् छगूलिइ पूर्वाभिमुख याना: अक्षोभ्य तथागतया मूर्ति स्थापना याना: प्रथमशील महाविहार नामकरण

यानावंगु जुलसा मेगुलिइ उत्तराभिमुख दीपंकर तथागतया मूर्ति स्थापना याना: पद्मश्री नाम महाविहार नामाकरण यानावंगु जुल । थुम्ह हे जुजुं हानं दीपंक तथागत बिज्याना: सकसितं शील बियाबिज्यानावंगु, दीपावती नगरया ना च्वंगु पुलांगु विहार - प्रशन्नशील महाविहार जिर्णोद्धार यानांलि गुंगः चैत्यसहि लक्षणं संयुक्त याना: गुतंजा: पलि तया: देग: दना: उकी उत्तराभिमुख मै बोधिसत्त्वया मूर्ति स्थापना याना: प्रसन्नशील विहार दयेकावंगु जुल । थु जातक अनुसार तःधंगु गुइतः बहिया नां पद्मश्री विहार, चीधंगु गुइतः बहि नां- प्रथमशील विहार, अले मूल गुइतः बहिया नां- प्रशन्नशील विहारया रुप न्ह्यथनातःगु जुल ।[२७]

च्वय् उल्लेखित गुइतः बहि विहारया नांया विषयय् अध्यय अनुसन्धान यानावनेबलय्- सर्वानन्दनृप जातकय् उल्लेख जुयाच्वंगु नां मध्य थनया गुगुं विहारया अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु मदु ।

हानं, "बुद्धिष्ट मोनाष्ट्रिज अफ नेपाल" नांगु सफुतिइ उल्लेखित स्वं बहिया नां मध्यय् नं पद्मोच्च श्री महाविहार- गुइतः बहि सर्वानन्दनृ जाकतया आधारय् जक कयातःगु खने दु । मेगु सप्तपुर महाविहार- मू गुइतःबहि थनया चीधंगु बहियात कयातःगु जुल । तर, सप्तपुर महाविहा थनया तःधंगु गुइतः बहिया अशोक चैत्यया कोफलय् (पादपीठय्) अंकितगु न खः । हानं, सप्तपुर महाविहार धका: अभिलेखय् उल्लेखित नां गुइतः बहि मखुसे यलया मेगु हे बहि नापं सम्बन्धितगु खने दु । यलया चिकंबहिया सप्तपुर महाविहार धाइगु जूगुलिं थुगु विहारनापं सम्भवतः स्वापु दुगु अभिले जुइफइगु खने दु । हानं, गुइतः बहियापिं व चिकंबहियापिनिगु सम्बन प्राचीनकालं निसें दु धयागु खँ थनयापिनिगु पाखें न्यने दु । अथे जुया गुइ बहिया गुगुं नां सप्तपुर महाविहार जुइगु सम्भावना मदु ।

मेगु छगू बहिया नां गुस्तल विहार- गुस्तल बहि धका: न्ह्यथनात: थनया हे मू गुइतः बहिया अभिलेख कथं कयातःगु जुल ।

अथे हे हानं, नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूचि सफुतिइ उल्लेखि गुइतः बहिया नां मध्यय् नं पद्मोच्चशील महाविहार त्व:ता: मेगु निगू बहि वसूच्चशील महाविहार व गुस्तल महाविहार नाम बियातःगु थनयाहे अभिलेख उल्लेखित नाम खः ।

पद्मोच्चशील महाविहार , गुगु थनया तःधंगु बहियात कया: नामाकरण जूगु ख प्रमाणित रुपं गनं नं उल्लेख मजूगु, मात्र जातक कथालय् जक उल्ले जुयाच्वंगुयात कया: थनया तःधंबहियात- पद्मोच्चशील महाविहार धा:वंगु ख दु । छाय्धा:सा पद्मोच्चशील महाविहार धयातःगु तःधंगु गुइतःबहियात न्हाप

वसूच्चशील महाविहारया उल्लेखित ने. सं. ८९८ या अभिलेख

गुस्तल महाविहारया नें सं. ६३५ या महाकाल अभिलेख

'प्रथमश्री महाविहार' हे धाइगु खः । थुगु खँ थन नीस्वनातःगु ने.सं.७७८ या शिलापत्रय् "गुसतल प्रथमश्री महाविहार" धकाः उल्लेख जुयाच्वंगुलिं स्पष्ट याः । हानं, ने.सं. १००४ व १०५७ या अभिलेखय् नं "दीपावती नगर, प्रथमश्री महाविहार" हे उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

च्वय् उल्लेखित गुइतःया स्वबहिया विभिन्न नामाकरण यानातःगु खने दःसां थनया प्रामाणिक अभिलेख कथं न्हापां निसे हे थनया बहिविहारयात थुकथं नां जुयाच्वंगु जुल :-

१. प्रथमश्री महाविहार-. तःधं गुस्तल बहि ।
२. वसूच्चशील महाविहार- चीधं गुस्तल बहि ।
३. गुस्तल महाविहार- मू गुस्तल बहि ।

गुस्तल विहारया विस्तारित रुप- गुइतःया स्वबहि :-

लिच्छविकालय् निर्माण जुयाः ताकालतकं बुद्धधर्मया अध्ययन अध्यापन यायेगु स्थलया रुपय् प्रसिद्धगु बहि- गुइतःबहि खः । थन नीस्वनातःगु ने.सं. ३६८ या अभिलेख अनुसार जुजु अभय मल्लया राज्य कालय् हे गुइतःबहि महायानी महापण्डितपिनिगु स्थलया रुपय् विकशित जुयाच्वंगु जुल ।[२८] अथे हे हानं ने.सं.३९९ या अभिलेख अनुसार विद्याभ्यासया लागी तत्परपिं, विद्वापिन्सं वासं च्वनावंगु थाय्या रुपय् प्रशिद्धगु रमणीय विहार कथं नं उल्लेख जुयाच्वंगु थनया विहार खः ।[२९] थनया विभिन्न अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु अनुसार वर्तमान गुइतःया स्वंगू बहियात नं न्हापा 'गुसतल' अथवा 'गुस्तल' विहार जक धयावयाच्वंगु खने दु । लिपा थ्वहे स्वंगू बहियात- मूलगु गुस्तल बहि; तःधंगु गुस्तल बहि व चीधंगु गुस्तल बहिया नामं म्हसिइकावयाच्वंगु जुल । थनया विहारया थकालिपिनिगु धापुकथं थौंकन्हयया स्वंगू बहि- तःधंबहि,चीधंबहि व मूबहि संघया रुप जुयाच्वगु थनयापिनिगु संघ, न्हापा निम्ह दाजु किजापिनिगु छगू हे संघ खः । न्हापा थुपिं हे संघयापिं छधी छपाँय् जुयाः छगू हे संघ जुयाः विहारय् यायेमाःगु धार्मिक ज्याभ्वः न्ह्याकावयाच्वपिं खःसां लिपा दाजुकिजा निम्हसिया संघ विभाजन जूवनाः विहार क्षेत्र नं उतिन्यंक बच्छि बच्छि यानाः विभाजन जूवंगु जुल ।

विभाजनं लिपा छम्हसित थौंकन्हय्या तःधंगु गुइतः बहि लाःवंगु जुलसा मेम्हसित मूलगु गुइतः बहि (चीधंगु गुइतः बहि समेत) लाःवंगु जुल ।

थुकथं निगू संघय् विभाजन जुयाः न्हापा छगू जुयाच्वगु गुइतः बहिया ल्या नि जूवंगु जुल । अथे हे हानं समय परिस्थिति अनुसार मूलगु गुइतः बहिया दथु नं विभाजन जुयाः निगू संघय् परिणत जुल । बहिया क्षेत्रफल नापं अंगः उतिन्यंक बच्छि बच्छि हे ब्वथःगु जुल । थुगु विभाजनं लिपा छगू गुइतः बहि स्वंगू गुइतः बहिया रुप काःगु जुल । नापं स्वंगू बहि संघय् नं थःथःपिनि बहिलिइ जक बन्दे छुइगु प्रथा नं न्ह्यानावंगु जुल, गुगु थौंतकं यथावत् जुयाच्वंगु दु ।

विभाजनं लिपा गुइतः बहिया नामय् नं ह्यूपाः वःगु खने दु । साधार गुइतः बहि जक धायेबलय् गुगु गुइतः बहियात संकेत याःगु धयागु सिइकेत तःधंगु, चीधंगु व मूलगु बहि धायेगुया नाप नापं महाविहार कथं नं थःपिनि बहिया नामाकरण जूवंगु खने दु । थ्वहे अनुसार तःधंगु गुइतः बहियात 'प्रथमश्री महाविहार' (ने.सं. ७७८ अनुसार), चीधंगु बहियात 'वसूच्चशील महाविहार' (ने.सं. ८९८ अनुसार) नामाकरण जूवंगु जुल । अथे हे थनया मूल गुइत बहियात धाःसा पुलांगु हे नामं 'गुस्तल महाविहार' यथावत् कायम जूवंगु जुल।

गुइतः बहिया संघ विभाजन मजूनिबलय् थन छगू हे बहिया रु जुयाच्वंगु, गुइतः बहिया क्षेत्रफल विभाजनं लिपा उतिग्यंक बंच्छि जुयाच्वं थनया सीमा आःतकं खने दु । अथे हे हानं, थथे बच्छि जूवंगु बहि मध्यय् मूल गुइतः बहि व चीधंगु गुइतः बहि विभाजन नं उतिग्यंक हे जूवंगु थुकीय सीमा विभाजन यानातःगुलिं खने दु । अफ थनयापिनिगु धापू कथं न्हाप बहिया बुँ नं उतिग्यंक बच्छि यानाः ब्वथःगु जुल । थौंकन्हय् थनया स्वंगू ब संघयापिं नं थःथःपिनिगु विहारय् परम्परां निसेंया रितिथिति न्ह्याकावयाच्वं दुसां मूलगु बहि संघयापिं म्ह जूवंगु कारण यानाः पञ्चस्थविर आजु लुय यायेमाःगु ज्या चीधंगु बहि संघयापिं समेत जुयाः निगूलिं यानाः पञ्च स्थवि जुइगु ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । अथे नं बन्दे छुइगु धाःसा थःथःपिनिगु बहिलिइ यायेमाःगु प्रथा आःतकं यथावत् हे तिनि ।

गुइतः बहिया प्राचीनता

लिच्छविकालं निसें विकशित जुयाः थःगु हे विशेषतां जायाच्वंगु, य नगरया पूर्वरिखेया विहार मध्यय् दकले तापाक सिइथय् लानाच्वंगु विहार गुइतःया विहार खः । प्रारम्भिक चरणय् छगू हे बहिया रुपय् गुस्तल विहारय नामं म्हसिइकावयाच्वंगु थनया विहार लिच्छविकालय् हे निर्माण जूगु खने दु

अनुमानित खुगूगु शदीया गुइतःया हितिफुसय् च्वंगु बुद्धबोधिसत्वपिनिगु मूर्ति

गुंगू शदीयाम्ह वसूच्चशील महाविहारया
आर्यावलोकितेश्वरया मूर्ति

थनया बहि प्राचीनताया दसि कथं थन हे नीस्वनात:गु धर्मचिन्ह मध्यय् पूर्व लिच्छवि लिपि अंकित चैत्य छगः नं खः । थुगु चैत्यय् अति हे सुन्दर एवं स्पष्ट रुपं पूर्व लिच्छवि लिपि छ्चलाः छभ्वः आखः कियात:गु दु । थुकथंया लिपि छ्चलाः स्वनाथकूगु धर्मकीर्ति काचाक्क लुइके थाकु, तस्सकं दुर्लभगु जुयाच्वन । पूर्व लिच्छवि लिपि छ्चलाः निर्माण यानात:गु चैत्य आःतकया दुने न्याथाय् जक दुगु कथं उल्लेख जुयाच्वंगु दुः–।[३०]

१. यल, गुइतः बहिया चैत्य ।
२. यल, त्यागःया चैत्य ।
३. यल, त्यागः ,उत्तमबाहाःया चैत्य ।
४. यें, गणबहिया चैत्य ।
५. यें, ध्वाखाबाहाया चैत्य ।

पुरातत्वविद् एवं इतिहासविद्पिन्सं लिच्छवि लिपि अंकित जुयाच्वंगु छुं नं वस्तुया प्राचीनता, सालमिति उल्लेख मजूसां, द्वःछि दँ पुलावने धुंकूगु वस्तुया रुपय् अनुमान यानावयाच्वंगु दु । लिपि विशेषज्ञ पं. हेमराज शाक्यजुया अनुसार गुइतःया चैत्यय् अंकित थुगु पूर्व लिच्छवि लिपि खुगूगु शताब्दि पाखे यागु खः । थुगु चैत्यया पाठ पीठय् चैत्य अभिलेख थुकथं कियात:गु दु :-

ते विनयाचार च वानभक्टं भ्रातेनुध्वान जिनदीपाः

(?) नवणशल प्रतिमाम चंक्रम्न्ये ३ ये पूजात ।

थुगु प्रामाणित अभिलेख अनुसार याउँक अनुमान यायेफु कि थुगु चैत्य नीस्वंगु इलय् थनयाबहि नं अवश्य नीस्वंगु जुइमाः । छाय्धाःसा विहार नीस्वनीबलय् चैत्य छगः नं नीस्वनेमाःगु थनया परम्परा खः । अथे जुयाः थुगु चैत्य नीस्वंगु ल्याखं थनिं भिंप्यसः दँ न्ह्यः हे थनया बहि निर्माण जुयाः थनयापिन्सं बुद्ध धर्मय् अध्ययन अध्यापन यानाः धर्मानुकूल जीवन हनावयाच्वंगु जुल ।

गुइतः बहिया मेगु प्राचीनतम धर्मकीर्ति मध्यय् गुइतःया हितिफुसय् च्वंगु अशोक चैत्यया नैऋत्य कुलांया कचा देगलय् स्वनात:पिं बुद्ध बोधिसत्व पिनिगुमूर्ति छगू नं खः । धर्मचक्र मुद्रा ज्यानाः वज्रासनय् बिज्यानाच्वंम्ह ध्वसपोल शाक्यमुनि बुद्धया जवय् पद्मपाणी बोधिसत्व व खवय् च्वाम्वः सहितम्ह बोधिसत्वया मूर्ति तयात:गु दु । थुगु मूर्ति ईशाया खुगूगु शदियागु खः ।[३१]

थुगु प्राचीनतम अभिलेखया अतिरिक्त थन थासंथाय्

लिच्छविकालिन अशोक चैत्य व मेमेगु वस्तु नं नीस्वनातःगु दु । थ्वहे भ्वलय थनया तःधंगु बहिया लिच्छविकालिन अशोक चैत्य छगः नं खः । थुगु अशोक चैत्यया पाठ पीठय् ने.सं. १४४या प्राचीन नेपाल लिपिया अभिलेख अंकित जुयाच्वंगु दु । थुगु चैत्य अति सुन्दर जुयाच्वंगु दु । थुकी भिंखुप्वाः द्यःप्वाः तय नं च्वय्या भिंनिप्वाः मध्यय् दथुइ यागु प्यप्वालय् बुद्धपिं व क्वय्या प्यप्वालय बोधिसत्वपिं तयातःगु ख । अले च्वय्या च्याप्वालय् (लिपा तिनि नीस्व धयातःपि) पूजादेवीपिनिगु मूर्ति दुगु खः । थुगु चैत्यय् उल्लेखित अभिलेख थनयागु चैत्यया निर्माण सम्बन्धि मजूसे महापण्डित शाक्यभिक्षु श्री गौतमश्रीया सप्तपुरी महाविहारया चुकय् शाक्यभिक्षु श्री शुभश्रीजुं चिकं अःपां सियाः पुण्य कार्य याःगुया विषययागु खः । अथे जुया थुगु चैत्यया निर्माण काल गुबले ख सिइमदु । अथे नं च्वय् उल्लेखित ने.सं. १४४या अभिलेखं थुगु चैत्यया निर्माणकाल अनुमान यायेत बः ब्यू । छाय्धाःसा अभिलेख अंकित ल्वहँ व थनया अशोक चैत्यया ल्वँह छगू हे जातयागु मजूसे पाःगु खने दु । थ्वहे पाः कारणं यानाः अशोक चैत्य निर्माण लिपातिनि श्री शुभश्रीजुं (सम्भवतः गुइत बहियाम्ह शाक्यभिक्षु) सप्तपुर महाविहारया चुकय् अःपां सियाब्युगु खने दु खला थुगु अभिलेखय् उल्लेखित सप्तपुर महाविहार धयागु यलया चिकंबहि ना सम्वन्धितगु खने दु । छाय्धाःसा चिकंबहिया संस्कृत नाम सप्तपुर महाविहा खः । थनयापिनि धापू कथं न्हापा चिकंबहि संघ नापं थनया गुइतः ब संघपिंनिगु क्वातुगु सम्वन्ध दुगु खः । थ्वहे स्वापूया दसु स्वरुप हे जुइम गुइतःया मूल गुस्तल बहियात थनयापिन्सं 'चिकं बहिचा' धकाः नं धयावयाच्वं दु । थुकथंया सम्बन्धं यानाः छगू संघयापिन्सं मेगु संघय् पुण्यकार्य धर्मका यानाच्वनीगु आश्चर्यगु खँ मखु । अथे जुयाः शाक्यभिक्षु श्री शुभश्रीजुं थनय अशोक चैत्ययात नं तःजाः जुइक चैत्यया वेदिका दयेकाः थकयाः उकिया द्यः तयाब्यूगु इलय् सप्तपुर महाविहारय् चिकं अःपां सियागु खँ च्वयातःगु ल्वहँफा चैत्यया फःया रुपय् छ्यलाब्यूगु जुइमाः । अथे जुयाः थनया अशोक चैत ने.सं. १४४ स्वयां गाक्कं न्ह्यःयागु खने दु । न्ह्यागुसां थजु, थनया तःधं गुइतःया अशोक चैत्य द्वछि दँ न्ह्यः हे दये धुकूगु जुल । थुगु चैत्यय् अंकि विभिन्न चित्र एवं चैत्यया बनावट, द्यःप्वाःपत्तिं बुद्ध बोधिसत्वादिपिन्त त्वःता मेपिं देवी देवतापिनिगु मूर्ति तयेगु परम्परा मदुनिगु आदियात बिचाः यान स्वयबले अनुमानित ईशाया ८-९ शदिया दुने थुगु चैत्य निर्माण जूगु खने दु ।

मेगु धर्मकीर्तिया रुपय् चीधंगु गुस्तल बहिलिइ नीस्वनातःम्ह ईशाय गुंगू शदि याम्ह, अति सुन्दर जुइक दयेकातःम्ह आर्यावलोकितेश्वया मूर्ति छ नं खः ।[32] थुम्ह लोकेश्वर थनिं १९ दँ न्ह्यः खुयायंके धुंकूगु जुल । हान, थनय

मेगु पुलांगु अभिलेख मध्यय् मू बहिया उत्तर पाखे स्थापना यानातःगु तःग्वःगु चैत्यया रत्नसंभव तथागतया पाद पीठय् अंकित ने.स.३६८या अभिलेख व तःधंबहिया गन्धुरी देवताया पाद पीठय् ने.सं. ३९९यागु अभिलेख नं खः । थुगु निगू अभिलेख मध्यय् ने.स. ३९९ या अभिभलेख तःधंबहि पुनः निर्माण याःगु विषययागु खः ।अथे हे हानं, मूल गुस्तल (गुइतः) बहिया लिच्छवि कालिन चैत्य छगः नं थनया पुलांगु चैत्य मध्यय् छगः खः । तिथि मिति उल्लेख यानातःगु मदुसां थुगु चैत्य ९-१३ शताब्दिया दुनेलाःगु धकाः अनुमान यानातःगु दु ।[33]

च्वय् उल्लेखित गुस्तल (गुइतः)बहिया प्राचीनताया बारे अध्ययन याना स्वये बलय् थनयागु विहार थनिं भिंप्यसः दँ स्वयां न्ह्यः हे निर्माण जुइधुंकूगु खने दःवः । थुकथं प्राचीनकालं निसें थनया संघयापिन्सं धार्मिक ज्याभ्वः न्ह्याकाः सुरक्षित यानाः धर्म स्थलया रुपय् छ्यलावयाच्वंगु व उगु इलं निसें देश कांल परिस्थिति अनुसार हितु हिलाः थनया बहिलिं थौंया रुप काःगु जुल ।

सम्यक् दानधर्मया परम्परा व दीपावती नगर

नेपाःया बौद्ध समाजय् दानपारमिता पुवंकेगु हेतुं दान प्रदान यायेगु परम्परा दु। धर्म संस्कृतिया रुपय् दुगु थुज्याःगु परम्पराया दुने बौद्धसंघपिन्त निमन्त्रणा यानाः सम्यक् महादान, नवदान, पञ्जदान यायेगु सम्यक् धर्मया परम्परा दु, गुगु थौंतक्कं न्ह्यानावयाच्वंगु दु । दँय्‌दसं श्रावणशुक्ल अष्टमी व श्रावण शुक्ल त्रयोदशी कुन्हु श्रद्धालु दानपतिपिन्सं बौद्धसंघया रुपय् वज्राचार्य, शाक्यभिक्षु, ब्रम्हचर्य भिक्षु एवं चैलक भिक्षुपिन्त निमन्त्रणा यानाः पञ्जदान बिइगु ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु दु ।

दीपंकर तथागतया इलंनिसें न्ह्याकावयाच्वंगु विश्वास यानातःगु दानधर्मया थुगु कार्यय् दानप्रदान याइपिं दानपतिपिन्सं बौद्धसंघया थुपिं हे वज्राचार्य, शाक्यभिक्षु, ब्रम्हचर्य भिक्षु एवं चैलक भिक्षुपिन्त अतिकं श्रद्धापूर्वक स्वयं दीपंकर तथागत हे बिज्याःगु भाःपियाः लिखे चायेकाः पूजासहित दान प्रदान यानावयाच्वंगु दु ।

दान प्रदान याइबलय् दान गाथा ब्वनाः दान ग्रहण यायेमाःगु परम्परा अनुसार बौद्धसंघपिन्सं पञ्जदान, नवदान याइबलय् दान गाथा ब्वना दान कयावयाच्वंगु दु । थथे ब्वनेगु दान गाथा महावस्तु अवदान, सुगतावदान, पिण्डपात्रावदान, कपिसाऽवदानय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

बौद्ध धर्म ग्रन्थादिइ उल्लेख जुयाच्वंगु कथं श्री दीपंकर तथागतया पर्याय निसें सम्यक् महादान, नवदान, पञ्जदान महोत्सव न्ह्यानावयाच्वंगु खने दु । थ्वहे कारणं यानाः नेपाःया बौद्ध समाजय् श्री दीपंकर तथागत प्रति अपार श्रद्धा पिज्वयेकाः वसपोलयागु गुणानुस्मृति यासे थन सम्यक् महोत्सव एवं नवदान पञ्जदान महोत्सव जुइगु दिनस मूल रुपं श्री दीपंकर तथागतया मूर्ति दानशालाय् बिज्याका तिनि दान प्रदान यानावयाच्वंगु जुल । अभ्र सम्यक्, नवदान, पञ्जदान न्यायेकीबलय् श्रद्धालु दानपतिपिन्सं श्री दीपंकर तथागतया मूर्ति नं दयेकेमाःगु थनयापिनि परम्परा दु । थथे मूर्ति दयेकीगु भ्वलय् सम्यक् न्यायेकीबलय् तःधिकः यानाः भव्यरुपं दयेकी । नवदान, पञ्जदान याइबलय् जक भतिचा चीधिक यानाः दयेकीगु खः । यें, यल, ख्वपय् सम्यक् महोत्सवया दिनस श्री दीपंकर तथागतया सुर्वणमय भव्य मूर्ति सम्यक् महोत्सव स्थलय् बिज्याकाः सम्यक् महादान न्यायेका वयाच्वंगु अद्यापि दनि । थथे बिज्याकीपिं तथागतया भव्य मूर्ति श्रद्धालु दानपतिपिन्सं इलय् ब्यलय् सम्यक् महादान न्यायेकाः निर्माण यानातःपिं खः ।

थुकथं श्री दीपंकर तथागतया पर्यास निसें स्वानावयाच्वंगु थुगु सम्यक् दानधर्म थौंतक्कं वसपोलयात लुमंकाः वसपोलयागु मूर्ति दयेकाः आपालं श्रद्धा प्वंका बुद्ध धर्म व बौद्ध संस्कृतियात म्वाका वयाच्वंगु जुल ।

बौद्ध अवदान कथं सम्यक् दानधर्मया थुगु पुण्यकार्य दीपंकर तथागत दीपावती नगरया प्रशन्नशील महाविहारय् बिज्यानाच्वंगु इलय् जूगु खः । थ्वहे इलय् दीपंकर तथागतं शाक्यमुनियात वसपोलया बोधिसत्वया जीवन कालय् भविष्यय् बुद्ध जुइगु व्याकरण यानाबिज्याःगु खः।

महावस्तु अवदानय् दीपंकर तथागतया जीवनी व शाक्यमुनि बुद्धया जातक कथा थुकथं उल्लेख जुयाच्वंगु दु -

असंख्य कल्प न्हापा दीपवती नगरय् अर्चिष्मान जुजुं राज्य यानाच्वंबलय् वसपोल जुजुया गर्भवती सुदीपा महारानी छन्हु पद्मिनी नां जुयाच्वंगु बगैंचाय् चाह्यू वंबलय् अनच्वंगु पुखुया दथुइ लाक्क मत छप्वाः च्याना वयाः जाज्वल्यमान जुइक थिनाच्वंगु खंगु जुल । थ्वहे इलय् महारानीया प्रशव व्यथा जुयाः जाज्वल्यमान तेज प्रकाश यानाः बालक दीपंकर बोधिसत्वया जन्म जुल । थ्वसपोल जात मात्र नं दीप प्रकाश जुयाः जन्म जूगुलिं दीपंकर बोधिसत्व नामं प्रसिद्ध जुयाः कथंहं वसपोल बोधिवृक्षया क्वसंच्वंगु पुखूया दथुइ ह्वयाच्वंगु पलेस्वांया द्यःने च्वनाः फुक्क मार पाखें त्याकाः सम्यक् सम्बोधि ज्ञान प्राप्त यानाः दीपंकर तथागत जुयाबिज्यात ।

दीपंकर तथागत दीपावती नगरया प्रशन्नशील महाविहारय् च्वनाः लोक हितार्थया नितिं धर्मोप-देश यानाबिज्यानाच्वंगु इलय् भविष्यय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइम्ह मेघ मानवकं दीपंकर तथागतयात न्याफ्वः उफ्वःस्वां द्वहलप्यूगु जुल। थुगु कार्य अत्यन्त प्रशन्न जुयाः दीपंकर तथागतं उम्ह मेघ मानवकयात- भद्रकल्पय् कलियुगय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइम्हया रुपय् व्याकरण यानाबिज्याःगु जुल ।

अथे हे हानं, दीपंकर तथागतं सुमेघ कुमार (भविष्यय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइम्ह) यात नं लिपाया जन्मय् बुद्ध जुइगु खंकाः भविष्य व्याकरण यानाबिज्याःगु विषय नं बौद्ध ग्रन्थय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

दीपंकर तथागत लोक हितार्थ चारिका यानाबिज्याबलय् सुमेघ कुमार लँज्या यानाच्वंगु खः । दीपंकर तथागत उगु इलय् वहे लँ लिनाः बिज्यानाच्वंगु खनाः वसपोलयात ध्याचलं मकीमा धकाः थः उगु थासय् गोतुलाः ताः स्वरुप जुयाब्यूगु जुल । थुगु हे इलय् दीपंकर तथागतं सुमेघ कुमारयात लिपाया जन्मय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइम्हया रुपय् भविष्य व्याकरण यानाबिज्याःगु जुल ।

कपिसाऽवदानय् उल्लेख जू कथं दीपावती नगरया प्रशन्नशील महाविहारय् बिज्यानाच्वंम्ह दीपंकर तथागत किंशुक वनय् चारिका यानाबिज्याबलय् उगु वनय् ज्ञानाकर प्रमुख भिंद्वः माकःतय्सं वसपोलयात स्वागत सत्कार यानाः ज्ञानाकर माकलं सर्वप्रथम फंसी छगः दीपंकर तथागतयात द्वहलप्यूगु जुल । दीपंकर तथागत थुगु कार्यं प्रशन्न जुयाः- 'छंगु थ्व प्रथम दानाङ्कुर तःमाःगु सिमा जुयाः उकीया फल याकनं भोग याये दयेमा' धकाः शुभाशीवार्द बियाबिज्याःगु जुल ।

थुम्ह हे ज्ञानाकर माकः लिपाया जन्मय् कामार्थी सहरय् सार्थवाहया काय् धर्मश्री बालक धायेका जन्म कयाः बाल्यावस्थाय् पासापिं नापं लँया दथुइ धू द्वं चिनाः म्हिताच्वंगु जुल । उगु इलय् दीपंकर तथागत थः आपालं शिष्यपिं सहित प्रशन्नशील महाविहार पिहां बिज्यानाः वहे धर्मश्री बालक म्हिताच्वंगु थासय् थ्यंकाबिज्याःगु जुल । दीपंकर तथागतयात धर्मश्री बालकं खनाः वसपोलप्रति श्रद्धा वनाः वबिइ थ्वबिइ मदयाः धू छपासः छपासः जाकी, छो, वा, कय्गु इत्यादि नां कयाः तथागत सहित सकल भिक्षु संघपिन्त दान ब्यूगु जुल । उम्ह बालकं श्रद्धाचित्त शुद्धचित्तं दान याःगु कारणं व धू गुगु गुगु नां कयाः दान याःगु खः, उगु उगु हे अन्न वस्तु जुयावंगु जुल । थ्व दान ब्यूगु दिं श्रावण शुक्ल अष्टमी कुन्हु खः । थ्वहे दान धर्मकार्य जूगु शुभदियात कयाः अद्यापि यल पञ्जाष्टमीया नामं प्रसिद्ध जुयाः यलय् पञ्जदान धर्म न्ह्याकाच्वंगु जुल । धर्मश्री बालकयागु श्रद्धाचित्त प्रति दीपंकर तथागत अति प्रशन्न जुयाः उम्ह बालकयात- 'थुगु दानया पुण्यं दानवृक्षया फल ताकाल तकं भोग याये दयाः लिपायागु जन्मय् दीपावती नगरय्, नृप कुलय् सर्वानन्द राजा धायेकाः जन्म जुयाः सकलसित हित सुख याइम्ह जुइमा' धकाः शुभाशीर्वाद बियाबिज्याःगु जुल।

धर्मश्री बालकया थुगु हे पुण्यानुभावं लिपाया जन्मय् दीपवती नगरय् सुशीलानन्द महाराजया धर्मपत्नी महारानी शीलावतीया गर्भ जन्म जूयालि सर्वानन्द राजा जूगु जूल ।

कपिसाऽवदान-सर्वानन्दनृप जातकय् उल्लेख जू कथं दीपावती नगरया समीपय्, प्रशन्नशील महाविहारय् श्री दीपंकर तथागत थः शिष्यपिं महाभिक्षु सुनन्द प्रमुख भिक्षुसंघया सभाषदय् सद्धर्मोपदेश यानाबिज्यानाच्वंगु इलय् सर्वानन्द राजा नं उगु सभाय् उपस्थिति जुयाच्वंगु जुल । दीपंकर तथागतयागु उपदेश न्यनाः सर्वानन्द राजां धर्म संदेग पिज्वयेकाः धर्मचित्त उत्पत्ति यानाः दानपारमिताया विधि कथं श्री दीपंकर तथागत प्रमुख भिक्षुसंघयात सम्यक्

गुइतःनकिं

दान, पिण्डपात्र दान सहित भोजन याकेगु सम्यक् संकल्प याना: स्वक: तक सम्यक् दान, नवदान, पञ्जदान न्यायेकूगु जुल ।

सर्वानन्द राजां दानधर्म यायेगु भ्वलय् श्रावण शुक्लया अष्टमी कुन्हुया दिनस दीपंकर तथागत प्रमुख भिक्षुसंघ निमन्त्रणा याना: दान याइगु सिया: दीपावती नगरयाम्ह, तसक्कं दु:खीम्ह नकिंजु छम्हसिनं नं धर्म संवेग पिज्वयेका: थ:म्हं नं वसपोलपिन्त पिण्डपात्र दान यायेगु इच्छां दु:ख कष्ट सिया: मुंकात:गु अन्न वस्तु ज्वना: सर्वानन्द राजाया दानशालाय् छखेलिक च्वनाच्वंगु जुल । शुद्ध चित्तम्ह नकिंजुं सम्यक् आजीविका याना: मुंकात:गु अन्न वस्तुद्वारा पिण्डपात्र दान या:गु यात विशुद्ध दान खंका दीपंकर तथागतं दकले न्हापां नकिंगुया दान ग्रहण यानाबिज्यात । अनं लिपा तिनि सर्वानन्द राजाया दान ग्रहण यानाबिज्या:गु जुल । थ्व खना: सर्वानन्द राजां तथागतयाके दकले न्हापां नकिंजुयाके दान कयाबिज्यानागुया हेतु न्यनालि, नकिंजुयागु हिच:ति हायेकात:गु, विशुद्धगु दान धका: थुइका: थ:म्हं नं कौ ज्या याना: हिच:ति हायेका: धनोपार्जन यानालि विशुद्ध दान यानावंगु जुल ।

च्वय् उल्लेखित अवदान- जातक कथा अनुसार श्री दीपंकर तथागतया जन्म, वसपोलं धर्मोपदेश यानाबिज्या:गु विहार- प्रशन्नशील महाविहार, थ्वहे विहारया समीपय् ज्ञानाकर माक:त व धर्मश्री बालकया दान, सर्वानन्द राजां स्वक:तक सम्यक्, नवदान, पञ्जदान यानावंगु थाय्, अले दु:खीम्ह नकिंजु दान या:गु आदि फुक्कं दीपावती नगरय् हे जूगु जुल । थुगु दीपावती नगर हे थौंया गुइत: ख: धका: मानय् यानावयाच्वंगु दु । दीपंकर तथागतया जीवनी नापं दीपावती नगर स्वानाच्वंगुलिं थुगु थाय्यात पवित्र स्थलया रुपय् नालावयाच्वंगु जुल । थुगु हे दीपावती नगर- गुइतलय् दीपंकर तथागतं गुइत:या नकिंजुयागु दान दकले न्हापां ग्रहण यानाबिज्या:गु लुमंका: थौंया अद्यापि यल पञ्जरां कुन्हु दकले न्हापांगु दान, गुइत:नकियागु दानदत्त ग्रहण यायेमा:गु परम्परा न्ह्यानाच्वंगु जुल ।

अथे हे दीपंकर तथागतं शाक्यमुनियात भविष्यय् बुद्ध जुइम्हया रुपय् व्याकरण यानाबिज्या:गु कथं शाक्यमुनिं बुद्धत्व प्राप्ति याना: सकलया हित सुख जुइगु धर्मोपदेश यानाबिज्या:गुया कारणं बौद्ध समाजय् दीपंकर तथागतयात अतिकं श्रद्धा तया: वसपोलयात लुमंका: वन्दना पूजन सहित सम्यक् दान धर्मया ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु ख: ।

गुइतः बहिया वर्तमान अवस्था एवं जीर्णोद्धार परिचय

बुद्ध धर्म व बौद्ध संस्कृतिया मूलस्थलया रुपय् परिचित नेपाःया बौद्ध विहारया अवस्था स्वयावने बलय् अप्पो धयाथें भ्वाथः जुयाः दुर्दशावस्थाय् लानाच्वंगु, स्यनाः दुनावनाच्वंगु खने दइ । हानं, उचित संरक्षण मजुयाः नष्ट भ्रष्ट जुयाः तनां थ्यंक वनेधुंकूगु, नां जक ल्यं दनीगु बौद्ध विहार नं थन आपालं दु । अथे हे गुलिं बौद्ध विहार सम्बन्धित विहारया सदस्यपिन्सं थःपिनिगु क्षमतां फु थें स्यंल्ह्वनेगु ज्या नं जुयाच्वंगु दु । थथे सिमित आर्थिक श्रोतं जीर्णोद्धार ज्या याये मालीगु अवस्थाय् बौद्ध विहारया स्वरुपय् नं चायेकं मचायेकं पानावनाच्वंगु नं खने दु ।

थुज्याःगु बौद्ध विहार मध्यय् नं यल गुइतलय् च्वंगु गुइतः बहि नं दुथ्यानाच्वंगु दु । थन दुगु स्वंगू नं बहि थःगु न्हापाया स्वरुप लिसे पानाच्वंगुया नापं वर्तमान अवस्थाय् नं स्यनावयाच्वंगु दु । थन नीस्वनातःगु स्वगूबहि नीस्वंगु इलंनिसें थौं तकया दुने तःकोमछि स्यंल्ह्वं (जीर्णोद्धार) यानावनेधुंकूगु दु धयागु बहिया स्वरुपं क्यनाच्वंगु दु । थनया बहि गुबले सुनां नीस्वनावंगु खः धयागु विषय प्रामाणिक अभिलेखया अभावं पाय्छिं कथं सिइके फयाच्वंगु मदु । अवदान जातक कथाया लिधंसा कयाः सर्वानन्द जुजुं नीस्वनावंगु धकाः विश्वास यानावयाच्वंगु थनया स्वबहियागु नं स्वरुप बहि निर्माण विधिया लक्षण प्रमाणं अलग्ग जुयाच्वने धुंकूगु दु ।

थन दुगु विभिन्न अभिलेख अध्ययन याना स्वयेबलय् थनया बहि अनुमानित भिंप्यसः दँ न्ह्यः निर्माण जूगु खने दु । गुगुं इलय् तस्सकं बांलाःगु, न्ह्याइपुसे च्वंगु, बौद्ध पण्डितपिन्सं वास यानावयाच्वंगु, बुद्धधर्म अध्ययन यायेगु केन्द्रया रुपय् विकसित जुयाच्वंगु कथं न्ह्यथनातःगु थनया बहि विहार मानवीय एवं प्राकृतिक प्रकोप आदिया कारणं स्यनावनीगुयात थनयापिन्सं उगु इलंनिसें थःपिनिगु बुद्धिमत्तापूर्णगु कुशल कार्यद्वारा इलय् ब्यलय् जीर्णोद्धार यानाः थौंतक गुइतः बहिया अस्तित्वयात ल्यंकावयाच्वंगु धयागु नं गौरवया खँ खः ।

थनयापिन्सं विहार पुनः निर्माण अथवा जीर्णोद्धार यानावनेगु हेतुं व विहारय् माःगु व्यवस्था यानावनेत धकाः न्हापा गुसः व गुइलाय् बुँया आयस्ता नं तयावंगु खःसां लिपा वयाः थनया बुँ फुक्कं ६२ हरणय् लानावनेधंकूगु जुल । अथे जुयाः थनया बहिया खास आयस्ता मदुगु, नापं संघया सदस्यपिं नं आपाः मदुगु व दुपिं मध्यय् नं आर्थिक अवस्था बःमलाःगु आदि विभिन्न कारणं थःपिनिगु विहारयात लक्षण प्रमाण मिलय् यानाः पुनः निर्माण यानावनेमाःगु

स्यूसां थूसां थःपिनिगु मनं तुना थें न्हापा न्हापा दयेकातःगु कथंया स्वरुप पिकयाः दयके मफयावंगु जुल ।

गुइतःया स्वबहियागु नं प्राचीनताया ल्याखं स्वयेवलय् नीस्वंगु इलंनिसें थौं तकया दुने आपालं जीर्णोद्धार अथवा पुनः निर्माण कार्य जुइ धुंकल जुइमाः धकाः अनुमान याये फु । थनया जीर्णोद्धार सम्वन्धि अभिलेख अनुसार थनिं ७२० दँ न्ह्यः थनया बहि विहार पुनः निर्माण याःगु जुल । प्रथमश्री महाविहार- तःधंवहिया गन्धुरी देवताया पादपीठ अभिलेखय् उल्लेखित यानातःगु कथं ललितपुर नगरया पूर्वरिखे च्वंगु गुसतल नां जुयाच्वंगु रमणीयगु विहारया भिक्षुसंघ नायक यतीन्द्र गौतमश्री जुया मुख्यम्ह शिष्य क्षान्तिश्रीजुं सकलसिया मंगल कामना यासे तस्सकं बांलाक, रमणीय जुइक गुसतल विहार पुनः निर्माण यानाः ने.सं. ३९९ माघ शुक्लया प्रतिपदाया शुभदिं कुन्हु तःधंबहिया गन्धकुटीस गन्धुरी देवता स्थापना यासे लक्षाहुति यज्ञ आरम्भ यानाः ध्वजावरोहन याःगु जुल ।

अथे हे हानं, श्री ३ निवास मल्लया राज्य कालय् ने.सं. ७७८ बैशाष कृष्णया तृतीय कुन्हु प्रथमश्री महाविहार- तःधंबहिया देगः स्यनावंगुयात थनया शाक्यभिक्षु श्री किसिं देवजु प्रमुख भिंखुम्ह श्रद्धालुपिं मुनाः अचिन्त्य परमाणं चौ छत्र सहित यानाः देगः दनाः बहिद्यः प्रतिस्था याःगु जुल । थुगु खँ तःधंबहिया गन्धकुटिइ च्वंगु शिलापत्राभिलेखय् उल्लेख यानातःगु जुल ।

थ्वयां नं लिपा प्रथमश्री महाविहारया देगः पौ स्यनावनाः गुइतः त्वाःया श्रद्धालुपिं सहित जुयाः ने.सं. १०९४ आषाढ शुक्ल सप्तमीया दिनस देगः पौ जीर्णोद्धार याःगु जुल । थुगु खँ थन स्वनातःगु शिलापत्रय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

जीर्णोद्धारया भ्वलय् प्रथमश्री महाविहारया गन्धकुटिइ च्वंगु शिलापत्राभिलेख अनुसार ने.सं.७३४ जेष्ठ शुक्ल कुन्हु श्री गुस्तर विहारया भिक्षु विजयसिंजु प्रमुख सकल परिवारछिं जानाः अहोरात्र धर्म न्यायेकाः थनया (अशोक चैत्य) जीर्णोद्धार याःगु जुल ।

थनया मेगु निगू बहि- गुस्तल महाविहार- मूबहि व वसूच्चशील महाविहार-चीधंबहिया जीर्णोद्धार सम्बन्धि अभिलेख खने मदुगुलिं थ्वको तक जीर्णोद्धार यानावने धुंकल धयागु छुं नं सिइके मफु । थनयापिनि धापू कथं वि.सं. १८९० सालं तःधंगु गुइतः बहि मिं नयाः स्यंगु, अले थ्वहे सालं तःभ्वखाय् नं ब्वःगु जुयाः थनया स्वंगुलि बहि दुनावंगु जुल । थथे दुनावंगु बहि मध्यय् तःधंगु बहिया गुतँ पलि जुयाच्वंगुयात नितँ पलि यानाः स्यंल्ह्वंगु जुल । अथे हे मेगु निगू बहि नं स्यंल्ह्वंगु जुल ।

थनया थकालि आजुपिनिगु धापू कथं वि.सं. १९९० सालया तःभ्वखाचं छकः नं थनया स्वबहिलिं दुनावंगु खः । भ्वखाचं दुनाः स्यंगु थनया बहि भ्वखाय् व्यया न्यादँ खुदँ लिपा तिनि स्यँल्हने फूगु जुल । थ्वयां लिपा थनया मूल गुइतः बहि दुनावनाः वि.सं. २०३१ सालं छकः नं स्यंल्स्वंगु जुल ।

थौंकन्हय् थन बःमलाःसां धःस्वानाच्वंगु स्वबहि मध्यय् नं चीधंगु बहिया अवस्था तस्सकं बांमलाय् धुंकल । थासंथाय् तू तयाः फयकाः दुनावने मफयेकातःगु जुल । अथे हे तःधंगु गुइतः बहि स्यनावनेगु क्रम नं न्ह्यानाच्वंगु दु । थन बहिदेगःया च्वय्, न्हापा आगं कोथा यानातःगु, स्यनाच्वने धुंकल । अथे हे मूलगु गुइतः बहिया देगः नं उलि बःलानाच्वंगु मदु । थनया महांका छेलि दुनावनाः थौंतक नं पुनः निर्माण याये मफयाः अथें त्वःतातःगु दु ।

थुकथं गुगुं इलय् महत्वपूर्णगु स्थलया रुपय् धःस्वानाच्वंगु बहि विहार स्यना वयाच्वंगुयात बहि विहारया लक्षण प्रमाण विधि कथं पुनः निर्माण यायेगु ज्याय् थनयापिं नापं सकल बौद्ध संघ, संस्था व सम्बन्धित सकलसिगु दायित्व भाःपियाः बुद्ध धर्म व बौद्ध संस्कृतियात संरक्षण यानावनेमाःगु दु ।

निष्कर्ष एवं गुइतः बहिया विशेषता

गुइतःया बहि विहारयात कयाः अध्ययन अनुसन्धान यानावनागु भ्ववलय् प्राचीन कालंनिसें बुद्धधर्म प्रति श्रद्धा तयाः बुद्ध शासन रक्षा यायेगुली बौद्ध संघपिं समर्पित जुया वयाच्वंगु खनेदु । संगठित बहि विहार संघया कारणं उगु इलय् यलय् बौद्ध जागरण वयाः आपालं रचनात्मक ज्या जुयावंगु खनेदु । लिपा संगठित रुपं विभाजित रुप काःबलय् धार्मिक जागरणय् नं यक्को हे सिथिलता वयाः अप्व धयाथें यायेमाःगु धार्मिक एवं सामाजिक ज्या त्वःफिनावंगु, अध्ययन अध्यापनया व्यवस्था नं न्हनावंगु, पाथ्या लइगु ज्या मजुयाः सद्धर्म पाठ यायेगु नं त्वःफिनावंगु अले शिक्षित बौद्ध समाजया निर्माण यायेगु ज्या तनावंगु व थःपिनिगु विहारया छचाखेरं बसोबास यानावयाच्वंपिं उपासक उपासिकापिन्त कःघाना धर्मानुकुल ज्ञान बिइगु ज्या लिकुनावंगु जुल ।

बौद्ध विहार व बौद्ध संघया महत्व एवं आवश्यकताया बारे व थःपिनिगु संघया बारे आपासिनं मसयाः मसियावंगुया कारणं थःपिनिगु विशेषता व थःपिनिगु गौरवयात खंके मफयाः थःपिनिगु परिचय तकं म्हमसिकावयाच्वंगु जुल । थुजागु अवस्थाय् बौद्ध संघयात न्हापाथें तुं संगठित रुप बियाः बांलाःगु वातावरण हानं हयेगुली कुतः जूवनेमाःगु खनेदु । थुकिया लागि सकलसिगु ग्वाहाली उतिकं आवश्यक खनेदु ।

गुइतः बहि विहार संघया अध्ययनं थुगु विहार न्हापा विद्याया केन्द्र जुयाच्वंगु व आपालं विशेषतां जायाच्वंगु थाय्या रुपय् खनेदयाच्वंगु दु । थथे खनेदयाच्वंगु निगू प्यंगू विशेषता थन न्ह्यब्वयागु जुल :-

१. यल नगरया दुने नीस्वनातःगु आपालं बौद्ध विहार मध्यय् पूर्वरिखेया दकले न्हापांगु विहार कथं प्रसिद्धगु गुइतःया विहार लानाच्वंगु दु ।

२. छगू बहि विहारं स्वंगू बहि विहारय् विभाजन जुयाः नं सुं छगूया कचा बहि मखुगु, मूबहिया रुपय् थःथःपिनिगु हे स्वतन्त्र संघ दयाच्वंगु, छथासं लानाः स्वानाच्वंगु गुइतःया बहि खः ।

३. मेमेगु बहि विहारय् प्रतिष्ठापन यानातःपिं गन्धुरी देवतापिं स्वयां तःधिकःम्ह (थनया गन्धुरी देवता त्वाकः त्वःताःया धिक ६ फिट ८ इन्ची दु) व बहि विहारया भुमितल्ला स्वयां उच्च स्थानय् थनया

(तःधंगु गुइतः बहिया) गन्धुरी देवता स्थापना यानातःगु दु ।

४. गुगुं इलय् गुतँजाः देगः दयेकाः बहि निर्माण जुयाच्वंगुया प्रमाण स्वरुप गुतँजाः देगः धःस्वाकेत माःगु क्षेत्रफल धये पुइकाः ततःजाः यानाः, धिसि धायेक व तव्या जुइक फः दयाच्वंगु बहिया रुपय् प्रसिद्धगु । थौंकन्हय् थ्वहे थासय् तःधंगु गुइतः बहिया मू देगः नितँजाः जक यानाः दयेकातःगु जुल ।

५. सुन्दर एवं आकर्षक रुपं प्राचीन रञ्जना लिपि छयलाः 'यलया अतिकं बांलाःगु, रमणीयगु एवं प्यंगू दिशां वःपिं पण्डित महापण्डितपिन्सं वास यानावंगु, विद्याया केन्द्र जुयाच्वंगु, पूर्वरिखेया प्रसिद्धगु विहार', धकाः प्रशंसा यानातःगु अभिलेख (अभिलेखया हाकः ४४ इञ्ची ब्या १० इञ्ची दु ।) युक्तगु गुइतःया बहि (तःधंगु बहि) विहार खः ।

६. आपालं लिच्छविकालिन धर्मकीर्ति नीस्वनातःगु, यलया पुलांगु बहि विहारया रुपय् प्रसिद्ध जुयाच्वंगु ।

७. लिच्छविकालिन अशोक चैत्यया भ्वलय् उत्कृष्टगु कलाकृतिं भयबियाच्वंगु, आकर्षक एवं अनुपम नमुना जुयाच्वंगु, काचाक्क खंके थाकूइगु कथंया लिच्छविकालिन शिखरकूट चैत्य निर्माण जुयाच्वंगु गुइतः बहि (मूलगु गुइतः बहि) विहार खः ।

८. चैत्य निर्माणया लक्षण कथं स्वयम्भू महाचैत्यय् थें सियागु यःसिं थनाः निर्माण यानातःगु तःग्वःगु अशोक चैत्य दुगु बहिया रुपय् प्रसिद्धगु ।

९. पूर्व लिच्छवि लिपिया अभिलेख अंकित चैत्य निर्माण जुयाच्वंगु ।

१०. लिच्छविकालय् यलया प्रदेश ब्वथः बलय् अंक मध्यय् च्वय्यागु गुंगू अंकया ल्याखय् लाःगु प्रदेशया रुपय् प्रसिद्धगु ।

११. गुंगू ल्यायात महत्व बियाः गुतँजाः देगः, गुंगः चैत्य, गुधाः हिति, गुंगः तुं आदि गुंगू गुंगू ल्याखं गुंगू हे धर्मकीर्ति दयाच्वंगु ।

१२. परलोकं लिपा स्वर्गया ऐश्वर्य भोग याइपिन्सं उपभोग यायेदइगु विश्वास यानातःगु धँल्याहिति ब्वयेगु प्रथा दुगु व स्वयेमाःगु परम्परा दयाच्वंगु ।

१३. गुंलां गुबहि स्वःवनेगु भ्वलय् दकले न्हापां स्वयेमाःगु बहि कथं प्रसिद्धगु बहि जुयाच्वंगु ।

१४. दीपंकर तथागतया जीवनी स्वानाच्वंगु, सम्यक् दानधर्म परम्पराया प्रारम्भिक स्थल, सद्धर्मया केन्द्र दीपावती नगरया रुपय् प्रसिद्धि दयाच्वंगु ।

१५. यल पञ्जाष्टमीया दिनस पञ्जदान न्यायेकाः हनेगु परम्परा दकले न्हापा सुभारम्भ जूगु थाय्या रुपय् प्रसिद्धगु ।

१६. यल पञ्जाष्टमी कुन्हु दकले न्हापा गुइतः नकिंजुया दानदत्त ग्रहण यायेमाःगु चलन दयाच्वंगु ।

१७. यल पञ्जदानया दिनस पञ्जदान महोत्सव सुभारम्भ जुइगु स्थलया नाप नापं फूद्यः दीपंकर बिज्यानाः पञ्जदान महोत्सव समापन- कोचाःगुया सुचक स्वरुप दकले न्हापां घण्टाघोषणा जुयावयाच्वंगु ।

१८. दीपंकर तथागतयात दकले न्हापां दान बिइगु शौभाग्य चूलाकूम्ह गुइतः नकिंजुया प्रतिमा ब्वयेगु प्रथा दयाच्वंगु ।

१९. दीपंकर तथागत प्रमुख भिक्षुसंघ विज्याकाः सर्वानन्द जुजुं दीपावती नगरय् सम्यक् दान, नवदान, पञ्जदान न्यायेकूगु व गुतँजाः देगः, गुंगः चैत्य आदिं निसें कयाः दीपावती नगरया दृश्य तयाः वर्णन यानातःगु चित्रमय तुलांपौ ब्वयेगु परम्परा दयाच्वंगु ।

२०. नेपालमण्डलया प्रसिद्धगु प्यंगू द्वँ मध्यय् छगू द्वँ-गुइतःद्वँया क्वसं लानाच्वंगु गुइतः बहि विहार । (प्यंगू द्वँ धायेबलय् पूर्वया गुइतःद्वँ, दक्षिणया जाकिद्वँ वाद्वँ, पश्चिमया किद्वँ व उत्तरया धनद्वँ खः ।)[३४]

२१. प्राचीन नेपाल लिपि अंकित अभिलेख युक्तगु लिच्छवि चैत्य(तःधंगु बहिया) निर्माण जुयाच्वंगु ।

२२. देशय् अनिष्ट अथवा अमंगल जुइगुया पूर्व संकेतया रुपय् थःगु वास्तविक स्वभाव धर्म त्वःताः विपरित स्वभाव पिकयाः लःहायेगु त्वःताः दुरु हायाक्यनीगु ल्वहँहिति दयाच्वंगु । (राणाकालय् जुजु त्रिभुवन पिहाँ वनीगुया अशुभया रुपय् थुगु हितिं दुरु हाःगु व थ्वयां न्हापा लिपा नं दुरु हाःगु थनयापिन्सं प्रत्यक्ष खंगु धकाः धाइ ।)

२३. चाव्व जूसां गुबलें घाँय् बुयावइमखुगु कथंया प्रसिद्धगु थाय् थनया तःधं बहिया ल्युनेया लाछि खः । आः तकं थ्व थाय् घाँयमबू थायया रुपय् ल्यनाच्वंगु दनि । न्यने दु कथं न्हापा सुवाहालय् सम्यक् महोत्सव जूबलय् थुगु थाय् सम्यक् भोजन थुइत छ्यःगु जुल । सम्यक् महोत्सव न्याकूगु थाय् सुवाहाः व थुगु थासय् पवित्र थाय् जूगुलिं घाँय् मबूगु धाइगु खः ।

२४. यलया मेमेगु न्यंक नं धयाथें थासय् हुइके ज्यूगु लाखे प्याखँ गुइतः त्वालय् हुइके मज्यूगु परम्परा दु । नासंद्यः धयापिं स्वयं प्याखँ हुला द्यः खया नं थनया नासंद्यः न्ह्यःने लाखे प्याखँ हुले मज्यूगु (प्याखँ हूम्ह मचालावनीगु जुयाः), हुइके हइमखुगु चलन दु ।

गुइतः बहियापिं संयुक्त जुयाः न्ह्याकावयाच्वंगु गुथि एवं थी थी धार्मिक ज्याभ्वःया संक्षिप्त विवरण

१. सनाः गुथि :

गुइतः बहिया स्वंगुलिं (मूलगु, तःधंगु व चीधंगु) बहिसंघयापिं मुनाः सनाः गुथि (सनाथ गुथि) हनावयाच्वंगु दु । स्वंगू संघयापिनि सु नं दुजःपिं देहावसान जुइ बलय् माःगु व्यवस्था यानाः सी थनाः दाह संस्कार यानावनेगु हेतुं थनयापिनि सी गुथि (सनाः गुथि) नीस्वनातःगु जुल । थुगु गुथिइ छेंखां छम्हया ल्याखं स्वंगू बहि संघयापिं गुथियार जुयाः पालंपाः गुथि पाः फयाः दंय्दसं पाहाँचऱ्हे कुन्हु गुथियारछिं मुनाः थकालि आजुपिं मध्यय् न्याम्ह बालकुमारीया थाय् वनाः पूजा यानाः समे, भोजन यायेगु यानाः गुथि हनाच्वंगु जुल ।

२. विचाः गुथि :

गुइतः बहिसंघयापिनि थःथितिपिं मध्यय् सु नं देहावसान जुल धाःसा मदयावंम्हसिथाय् वनाः विचाः संचाः याः वनेगु हेतुं विचाः गुथि छगू स्वनातःगु जुल । थनया सनाः गुथिया गुथियारपिं हे विचाः गुथिया नं गुथियारपिं खः । गुथियारपिं मध्यय् सुं गुम्हसिया थःथितिपिं देहावसान जुल धाःसा उम्ह गुथियारं विचाः हायेकेमाःगु कथंया थुगु गुथि पाहाँचऱ्हे कुन्हु हे हनावयाच्वंगु दु ।

३. लँज्या गुथि :

गुइतःया बहि, लाछि, ननिइ सुचुपिचु यायेगु हेतुं थनयापिनि लँज्या गुथि दयेकातःगु जुल । थनया स्वंगू बहिया संघछि मुनाः दंय्दसं नाग पञ्चमीया दिनस सुचुपिचु यायेगु ज्या जुयावयाच्वंगु दु ।

४. मंका गुथि :

धार्मिक उत्सव महोत्सवया दिनस धाःबाजा थायेगुया नितिं गुइतः बहियापिनि मंकाः गुथि छगू नं स्वनातःगु दु । थनया स्वंगू बहियापिं मुनाः मंकाः गुथिखलःया नामं यलय् बुद्ध जयन्तीया दिनस धाःबाजा थानाः नगर परिक्रमा यायेगु ज्या जुयाच्वंगु दुसा मोहनीया महाअष्टमी निसें धाः स्वनाः दशमीया

दिनस चालं क्वकया: धा: थाना: बहि चाहिला: समे प्रसाद ग्रहण यायेगु नं चलन दु ।

५. बुद्ध जयन्ती समारोह :

भगवान् गौतम बुद्धया त्रि-संयोग चूला:गु दिं वैशाखपुन्ही- स्वांया पुन्हीया लसताय् यलय् बुद्ध जयन्ती हनावयाच्वंगु दु । यलया बाहा: बहि व त्वा:त्वालं पा: कया: दँय्दसं हनावयाच्वंगु थुगु समारोह वंगु बु.सं २५२८ दँया बुद्ध जयन्ती पा: गुइत: त्वालं कया: भव्यरुपं हंगु जुल ।

६. श्री वसुन्धरा पूजा :

धनधान्य रत्न दायनी देवी श्री वसुन्धरा प्रति श्रद्धाभाव पिज्वयेका: यलय् दँय्दसं वसुन्धरा पूजा वनेगु चलन दु । भाद्र कृष्ण तृतीया कुन्हु वसुन्धरा देवीया धलं दना: चतुर्थी कुन्हु यलय् प्रस्थापित सम्पूर्ण वसुन्धरा देवीपिनिगु पूजा एवं प्रदक्षिणा यायेगु हेतुं वाद्यवादन सहित पूजा ज्वलं, छ्‌यायेबः ज्वलं ज्वना: पूजा यानावयाच्वंगु दु । थनिं नीस्वदँ न्ह्य: निसें निरन्तर रुपं न्ह्याकावयाच्वंगु थुगु पूजा वंगु ने.सं. १११५ दँय् गुइत: त्वालं पा: कया: न्यायेकूगु जुल ।[३५]

गुइत बहियापिन्सं न्हापा हनावयाच्वंगु गुथिया धल :

१. दानदत्त गुथि ।
२. दशमी पूजा गुथि ।
३. चन्हे पूजा गुथि ।
४. दिशी पूजा गुथि ।
५. चौ छाये गुथि ।
६. विश्वकर्मा गुथि ।
७. भजन गुथि ।
८. ससुपूजा गुथि ।
९. सख्वा: पायेगु गुथि ।
१०. गातिला गुथि ।
११. त:ग: चिबाहा:या बुसाधं गुथि ।
१२. चिधं बहिया बुसाधं गुथि ।

गुइत: त्वालय् नीस्वनात:गु चैत्य, धर्मधातु मण्डल व विभिन्न देवी देवताया विवरण

(थनया स्वंगूबहि व थुगु बहिलिइ च्वंगु चैत्य, धर्मधातु मण्डल व देवी देवतादिया वर्णन च्वय् उल्लेख जुइ धुंकूगु दु ।)

क्र. स.	थाय्	विवरण	स्थापनायादिं	दानपति
१	पिंछें क्वसं लंचा	शिखरकूट चैत्य	-	-
२	पिंछें क्वसं लंचा	धर्मधातु मण्डल -२	-	-
३	ननि	शिखरकूट चैत्य	शिलालेख जीर्ण	-
४	ननि	धर्मधातु जिनालय चैत्य	१०९० मार्ग सुद्धि ६	भिमलाल
५	ननि	धर्मधातु मण्डल	१०६८ पौष	भिमलाल
६	ननि	कृष्ण द्य:	१०७३ आषाढ शुक्ल ५	हस्तवीर
७	द:छि	धर्मधातु जिनालय चैत्य	१०६६ बैशाख शुक्ल १३	कुलवीर
८	द:छि	धर्मधातु मण्डल	१०६६ बैशाख शुक्ल १३	कुलवीर
९	द:छि	त:धंबहियापिनि कुलदेवता	-	-
१०	द:छि	ना:संघ:	-	-
११	मूबहिया त्वाथ क्वसं	शिखरकूट चैत्य	११०१ थिंलाथ्व ६	मंगललाल
१२	मूबहिया त्वाथ क्वसं	धर्मधातु मण्डल	११०१ थिंलाथ्व ६	मंगललाल
१३	गुइत:द्वं वनेगु थाय्	धर्मधातु जिनालय चैत्य	१११६ फागुन पूर्णिमा	चिरीकाजी
१४	गुइत:द्वं वनेगु थाय्	धर्मधातु मण्डल	१११६ फागुन पूर्णिमा	चिरीकाजी
१५	क्यबचाय्	हृदोत्पन्न स्वयम्भू चैत्य	-	-
१६	हितिफुस	अजिमा,महाद्य:,सरस्वति, विष्णु,	-	-
१७	पुखूफुस	भिमसेन व स्वेत गणेश	-	-
१८	पुखूफुस भजनफल्चा नापं	रक्त गणेशया देग:	१०८२ जेष्ठ कृष्ण २	भिमलाल
१९	पुखूफुस भजनफल्चा नापं	वृत्ताकार स्वयम्भू चैत्य	१०८२ जेष्ठ कृष्ण २	भिमलाल
२०	धारा लिक्क	धर्मधातु मण्डल	१०६६	जोगरत्न
२१	धारा लिक्क	धर्मधातु जिनालय चैत्य धर्मधातु मण्डल	१०६६	जोगरत्न

गुइतः बहि विहारया विभिन्न अभिलेख संग्रह

अनुमानित खुगुगु शताब्दियागु
मूबहि : गुस्तल महाविहारया पूर्व लिच्छवि लिपि अंकित चैत्याभिलेख [३५]

ते विनयाचार च वानभक्टं भ्रातेनुध्वान जिनदीपाः [?] नवणशल प्रतिमाम चंक्रम्न्ये ३ ये पूजात ।

ने.सं. १४४ जेष्ठ कृष्ण एकादशी
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया प्राङ्गनय् स्थापित लिच्छविकालिन चैत्यया क्वफलय् च्वंगु प्राचीन नेपाल लिपाया अभिलेख[३६]

१. ॐ सम्वत्छर वेदाब्धिचन्द्रे जेष्ठ कृष्ण एकादस्यां तिथौ शनिश्चरवासरे
२. महापण्डित शाक्यभिक्षु श्री गौतमस्य कृत श्री ललितपत्तन विराजित श्री सप्तपुरी
३. महाविहारस्य परङ्गणमिष्टकालङ्कतङ्कारयति तस्य दानपति शाक्यभिक्षु श्री शुभ
४.श्रीरनेन पुण्येन तु सर्व्वदर्शितामवाप्य निजित्य वशेषविद्विष जरारुजामृत्यु महो
५. म्भिंसङ्कुलात्समुद्धरेयं भवशागराज्जगत् ॥

ने.सं. ३६८ माघ कृष्ण नवमी
गुइतःया वृत्ताकार वेदिकोपरि श्री स्वयम्भू चैत्यया रत्नसंभव बुद्धया पादपीठ अभिलेख[३७]

१. ..... रकाणां देय धर्म्मोऽपं प्रम महायायिनी श्री चंद्रभव .... महापण्डित श्री श्री वि (भ्रत् ?) चंदपाल ......(पर)
२. मोपासिकी भिक्षुणी श्री मलयश्रीरी नाम्नाया' यदत्र पुण्य तत् भवत्वाचार्योपाध्याय मातापितृ पूर्वगमं कृत्वा ....

३. ....॥ श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ३६८ माघ कृष्ण नवम्यां तिथौ ॥ राजाधिराज परमेश्वर परम भट्टारक श्री श्री (अभय मल्ल देव) ।
४. ....

ने.सं. ३९९ माघ शुक्ल प्रतिपदा
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया गन्धुरी देवताया क्वफलय् च्वंगु प्राचीन रञ्जना लिपि अंकित पाठपीठ अभिलेख[३८]

१. नमो बुद्धाय ॥ शंभुवे भूर्थना .र्य भूतभं ....॥
....खा. सतीज्ञै .... वलवत : क्रोध शक्रैन् विजित्य येन प्रापि प्रदीप्त : प्रसभम विकलो -
२. धर्म्मराज्याभिषेक : भक्ति रछेतुमा .... ह्वि ... भयात् भुत्यै त्रिलोक्या : सचिरमधि गुणा लङ्कृतो बुद्धवीर : ॥ विख्याता ललितपुरीति नगरीया दिक्षु -
३. सर्व्वास्वपि विद्याभ्यासं रनौ .. कृतयुसांवारिपु ....श्वलै : शसेष्वशी . पुचकस्यैषान धृतिकृङ्करोति विविधै देवालयै .. ता ॥ तत्र प्राच्यां दिशिगु -
४. सतलो नाम रम्यो विहार . कृश्नै : पापै : कलिषु...... मन्त्राय् । सम्यक् ज्ञान क्षपति तमस्वो भिक्षुसंघस्य पुण्यात्तस्मिश्वासीद् गणितगणो गौतमश्री यतीन्द्र : ॥
५. पुण्यात्मा सो विहारम्व्य ...दप . सर्व्वसंघ . स .... छलित ......भो । सौमांततर च । शास्त्रार्थ : प्रा ..श्वावत नियम जपामग्रणीस्तस्य शिष्य : क्षान्तिश्री रप्यका -
६. यींत्पुनरपि पतितं भूमिकं पा. थेव ॥ अदेयांति गणित विधिना रंध्रनंदाग्नि संख्ये माघे शुक्ल प्रतिपदि तिथौ यज्ञमारभ्य तावत् । देवान स्थाप्य ध्वजमति शुभं बोधिरोप्या भिन्दं -
७ गं लक्ष्याहुत्या अभवद् चिताय कृता द्वादशम्याम् . ज.. जित विपक्षोज्वलतमस्तु : क्षितीन्द्र : परिसृक्रभुयपो. : कालवषीप्रत्यासि । भवतु वसुमति यं शस्य संपत् समृद्धा -
८. जिन भूवन गता : स्य दान पुण्येन सत्वा : ॥०॥ देवानामप्य संख्यङ्कलिकलुषहरं सिद्धिदं साधकानां कुटागारादि रम्यं दिशि विदिशिगतै रक्षितं -

९. गुह्यनार्थै : रचेतो ......परम सुखकर श्री मत् : सम्वरस्य संपूर्ण सर्वकालम्प्रदिशन्तु परमम्मङ्गलं मण्डलं चः ॥ शुभमस्तु सर्व जगतां ॥०॥

ने.सं. ६३५ आषाढ कृष्ण चतुर्दशी
मूबहि : गुस्तल महाविहारया महाकाल स्थापनाया शिलापत्राभिलेख

१. १. ॐ नमः श्री महाकालाय नम ॥ बुध सासन सदा
२. रक्ष पालिक परमार्थ देवाधिदेव नमस्तुते ॥
३. नेपाल बछल गते सर मग्नि स्वादे मासे शुचि कृ
४. ष्ण चतुर्दशी च : ऋक्षेऽदिति : हषन योग युक्ता : भौ
५. मे च वारे तत् देव स्थापिता ॥ एते पुन्यात्थेन स
६. र्व्वत्रं सुखोनो भवे ॥ नेपालाधिपति राजाधिरा
७. ज परमेश्वर परम भतारक श्री श्री जयरत्ण मल्ल
८. देव प्रभु ठाकुरस विजय राजे ॥०॥ श्री ललीता
९. पुरि णगरे एवस्ठाने श्री गुस्तल महाविहारी
१०. मूलचोक निवासित् ज्वजमान ब्रम्हचर्य भि
११. क्षु श्री जखराजजुस भार्या माणमयि भ
१२. रिस : थ्वस स्त्री पुरुषस : पुत्र दिवगत :
१३. विजयसिंह भारोयात निमित्यार्थे
१४. न श्री मत श्री श्री महंकाल देव दयकां
१५. यथोशोक्त बहिरिस जगाजोग्य
१६. याङ थापरपा जुरो ॥ गडभला
१७. द (गुरु भलाद) श्री कुसुम जिव जुस्यें ॥ तत्
१८. पून्यार्थेन जजमानस्य ज
१९. था सास्त्रोगत फल लभ्यते ॥
२०. सम्वत ६३५ आखाद कृष्ण चतुदशी
२१. अगारबासरे ॥ थ्व कुन्हु थाप्रया दिन ॥ शुभ ॥

ने.सं. ७३४ जेष्ठ शुक्ल
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया लिच्छविकालिन चैत्य जिर्णोद्धारया शिलापत्राभिलेख

१. ॐ नमो बुद्धाय ॥ श्री गुस्तर विहारि, मूल
२. चोक येताछे भिक्षु श्री विजयसिंहजु त्य
३. छे ह्मोय ...पुत्र उजतजु, भातापुत्र वंध
४. वजु थुति समुखन अहोरात्र धर्म दोयकं
५. श्री महा (चैत्य) धर्मधातु जिनोधारण याङाजु
६. रो ॥ .... भदाद, दुथ्यस्यं, थ्वम्हण
७. .... दयका जुलो ॥ थुतिया चितायक
८. .... मग ...... ॥ तवनमि १ जयचन्द्र १ जिके
९. ...... म १ ...... देव १ बुदचन्द १ थुतिया साक्षि
१०. ......(गुरु) भदाद श्री वज्राचार्य .... तजुत्यं शुभ
११. थ्व प्रमेश्वर ह्वङाया समच्छर थुति
१२. ॥ ७३४ जेष्ठ शुक्ल ॥ शुभं ॥

ने. सं. ७७७ भाद्र शुक्ल पूर्णिमा
चीधंबहि : वसूच्चशील महाविहारया महाकालमुख स्थापनाया शिलापत्राभिलेख

१. स्वस्ति ॥ सम्वत ७७७ भाद्रर्पव
२. शुक्ल पूर्णमावास्यान्तिथौ ॥
३. उत्तरा भाद्र नक्षत्र ॥ वृद्धि यो
४. गे ॥ शर्मश्चरवासरे ॥ थ्व कु
५. न्हु श्री गुस बहारिस श्री
६. महांकाल देवश सुवर्ण्णक
७. श मूख द्वयकं दुन्ता दिन
८. जुरो ॥ थ्व दयकाया चि
९. न्तायाक ध्वजेभ्वाव पं
१०. ध्वन्तते श्व लुतेराज ज
११. यराज..................

१२. ....
१३. ....

ने.सं. ७७८ बैशाख कृष्ण तृतीया
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया देगः जिर्णोद्धारया शिलापत्राभिलेख

१. स्वस्ति ॥ श्रेयोस्तु ॥ सम्वत ७७८ बैशाख कृष्ण ॥ तृतीयां तिथौ : मूल नक्षेत्रे सा
२. धे यागे जथाकृण मूहुर्ते आदित्यवासरे, वृषरासिगते सवितलि, धनुरा
३. सिगते चन्द्रमसि ॥ तदा दिने गुसतल प्रथमश्री महाविहार, श्रीमत् श्री ३ मैत्री
४. बोधिसतो गंधुलि भक्तारका सके देवर दङाव प्रतिस्था याङा दिन जुरो ॥
५. श्री नेपार ललीतापुरि देस श्री माणिगल थाने श्री ३ सिद्धिनलसिंह मलदेव थाकुलस पुत्र श्री ३ निवास मल्ल देव थाकुल उभय
६. राज्यंस ॥ बथराछ ध्वाखाबाहार अचित्र भारो, शाक्येवंश भिक्षु श्री किसिं दे (व) जुस
७. श्री धलमसिंहजु, कृष्णसिंह भारो, रुकना भावो, जेवनाम भाव, अमि
८. चर भाव, जयनाराज भाव, दुखिराज भाव, भिंसिंह भाव, अमि
९. सिंह भाव, धवणराज भाव, जेवनसिंह बावत, बिक्षारि भावो
१०. रुदेराज भाव, रथनसिंह भाव, परुसिंह भाव, थ्व जिमषुम्हसेन (भिंखुम्हसिनं)
११. स्मेत समूहन जुयाव दयका जूरो ॥ चोछत्र (चौछत्र) जुक्क अचिंतर पर
१२. माण न दयका जुरो ॥ रिषित देवज्ञे बिक्षारि जोसि नं चोया ॥ शुभ ॥

ने.सं. ७८२ चैत्य कृष्ण त्रयोदशी
तःधंबहि : प्रथम श्री महाविहारया धंल्याहिति ब्वइथाय् च्वंगु ताम्रपत्राभिलेख :

१. निश्रावयात बजि कुदं माधता ८ धरिपात ४ रीपालु भोजाक्यकूद १ कताउ ।
२. सम्वत् ७८२ चैत्र कृष्ण त्रयोदशी आदित्यबार थ्वकुन्हु
३. गुस्तु न्हेलछे ननि वन्तागृह लुकना भावोन थवत म्हंछि १ भार्य्या

४. गोपिनीयात म्हंछि १ पुत्री गोमतियात म्हंछि १ पौत्री दिवंगत
५. उवन्तीयात म्हंछि थ्वते (दे) व दचके प्रतिष्ठा याङा दिन जुरो ।
६. थ्वतेयात तवग्वल चो (का) तिका कष (त?) मि २ बोजाओ दन्ता जुरो ।
७. दानवते सिया ल्हके कूद १० ला कूद १ धारिपा ४ गुदिकूद १ थ्व ज्ये कूद १०
८. थ्वते तङाओ तया २ म्वात प्र २ सन्धानघास

ने.सं. ७८६ कार्तिक शुक्ल पञ्चमी
गुसतर विहारया ब्रम्हचर्य भिक्षु श्री मञ्जुदेव व श्री मनिदेवजु लिसे कालबिल सम्बन्धि ताडपत्र तमसूक[३९]

१. श्रयो ऽ स्तु ॥ सम्वत् ७८६ कार्तिक शुक्ल ॥ पचम्यान्ति थौ श्री ललित व्रुमायां श्री मानीग्लके पूर्वस्थः श्री गुसरत ब्रह्मचर्य भिक्षु श्री मञ्जुदेवजु भातृ ब्रह्मचर्य भिक्षु श्री मनिदेवजु विहारिगृह उभयसनांणा सकाशात् ॥ थंयिनाय चाकलं यताबाहार गृह ॥ शाके वंश श्री रत्नसिंह जुस नाम्नेनन स्वकीयं
२. स्वभुज्यमानीकं दोलक्व क्षेत्र नाम प्रदेश ॥ श्री दातिम्ह थकुनिजुस क्षेत्र शीमाया पश्चिम पूर्वतः ॥ सातिग्ल शूलकीवंशराउत्त रामकृष्ण बाबु फुकीजस क्षेत्र शीमाया उत्तरतः ॥ मार्गशीमाया दक्षिणतश्च । एतेषाम्मध्ये ताक्षत्र पंचरोपनीकं यत्नक्षत्र रोवाङ्क रोवो ङा ५ थ्वतेस धार्ण स्वाधिकार चतुरभागस्यंक
३. भाग जुक्व जुरो ॥ एते ता क्षत्र सकर्षकंस्म परिभोग्य यथा नगलकाल प्रवत्तमान स्तथा संचारार्धेण यथोचिन्मूल्य मादाय क्रिविक्रिय स्वादिनेन त्वेता निवर्त्तकं न्यायेन क्रेण विक्रीयतं भवति ॥ यदिस्याद्दैवीक राजीक विना ता क्षत्र ङायेकस धार्ण स्वाधिकाल पवास छिवो नङजु जुक्वया धार्णक निमित्तेन संकट
४. विवादोस्ति तदा धार्णकेन परिस्वधनीयं अत्र पत्राथें दृढकरणाय शाक्षी धार्णस्वगोत्तर जेष्ठ भातृ शाकेवंश श्री रत्नजु द्रष्टः ॥ थ्व क्रिपत्रया तरपत्रस खण्डया छपुन चोग्वसपिंकाया मदाजुरो मालो प्रस्थावत पिंबिंस्यं केने माल जुरो थ्व क्रिपत्र सर्वशोधानयाङ पुरण धुंगो जुरो शुभं ॥

ने.सं. ७८९ मार्ग शुक्ल चतुर्थी
गुइतः बहिया मञ्जुदेव व मणिदेवया दथुइ काल बिल सम्बन्धि ताड़पत्र तमसूक[४०]

१) १ श्रयो ऽस्तु॥ सम्वत ७८९ मार्ग्ग शिर शुक्ल ॥ चतुथ्यान्तिथौ ॥ श्री ललित ब्रूमायां श्री माणिग्लके उत्तस्ठे ॥ नकबहिलि रिपछे येतागृह ब्रह्मचर्ज्य श्री सूर्यमुनिजु सनाम्नेन स्वक्रियं स्वभू-

२) र्ज्यमाणिकं ॥ गुस्त्र बहिलि मूलचोक गृह ब्रह्मचर्ज्य श्री मञ्जुदेवजु स्वग्वत्र भातृ श्री मणिदेवजु एते उभेस्ननाम्न सिकासात ॥ पंषतलदुदुबलि बुक्षेत्र नाम प्रदेशो ॥ -

३) श्री श्री राजया क्षत्र च उवाभनसालया पनिसवद्वया क्षेत्र शिमायां पश्चिमत ॥ अटकिबाहार देवीदास भारो स क्षत्र शीमायां उत्तरतः हतको बाहार श्रीरे कालम -

४) जु देवजु स क्षेत्रेण पूर्व्वत ॥ मार्ग्ग शीमायां दक्षिण तश्च ॥ एतेषाम्मध्य ॥ पञ्चरोपनिकं जत्क्षेत्ररोवाङ्क रोवोङा ५ ता क्षेत्रस्य पञ्च भागस्यमेक भाग जुको सकर्षकं सम्पलि-

५) भोज्ञे ॥ जथानग्लकाल प्रवर्त्तमान सञ्चारार्धेन यथोचित्मूल्यमादाय क्रिविक्रि स्वादिनेन त्यना निवृत्तिकं न्यायन क्रयण विक्रियतम्भवती ॥ जदिस्याद्दैवीक राजिक वीना ता क्षत्र छपिक जुकोस संकट विवादकारे -

६) तदा धार्ण्णके पलिसोर्धनियं अच्च पत्रार्थे शुभ ॥

७) साक्षि धार्ण्णकया अवा श्री ज्ञाणसिंह वि(भि)क्षु दृष्ट ॥

८) ता क्षेत्र तलपति फुकिज व छ खण्डनो छपु पतिंमा चोगन सम कायामाल ङासंपि बिय माल ॥ तलपति दुकाय धुग्न ॥

९) एते ता क्षेत्रया भर्ण्ण सर्व्व सोधन पुलन पाचक धुंग्व ॥ शुभ ॥

ने.सं. ७९३ बैशाख शुक्ल द्वादशी
चीधंबहिः वसूच्चशील महाविहारया चैत्य प्रतिष्ठाया शिलापत्राभिलेख

१. ॐ नमोरत्नत्रयाय ॥ धर्म्मधातुमयं चैत्यं सर्व्वाकार स्वरुपिणी । आर
२. यं सर्वबुधानां वजधातुन्नमाम्यहं ॥ सवंत ७९३ बैशाष मासे शुक्रप
३. क्षे द्वादसिप्रत्रयोदस्यां तिथौ दृस्त नक्षत्रे हर्षणयोगे शुक्रवा
४. सरे, थ्व कुन्हु चैत्य प्रतिष्ठा दिन जुरो ॥ थ्वतेया दानप्रति हतिग्ल त्वा

५. रया कासिराम भारोसन चैत्य दयकं आय प्रत्याय दुंता योता
६. क्षत्र राव ८ जव २ थ्वतेया बसा नन दु थो बैशाष शुक्र द्वादसि कुन्हु बुसा
७. धन जज्ञ यास्यें : आगमपूजा यायेमार गुरुभरार उपाध्या भिक्षु पनिम्हं
८. ३ थुति बिज्याचके ॥ भुय अष्टि दिवस कुन्हु श्री मदार्यावरोकितेश्वर
९. रथस अष्टसहस्रिका पाठग्वय देव पिसारे कुन्हु थतिस जज्ञ याङ प्र
१०. ताप छास्यं पाठ समाप्त याय पाठ याकम्हयात जाकिफं १० धुनके कुन्हु वि
११. यमार जु १ देवयात जु १ पुथियात निश्राव तय ॥ बुंगया गुरुभरार
१२. म्ह २ म्ह २ गुरुबाहार उपाध्या बिज्याचके मार ॥ इद्ररागाक नवमि कुन्हु स्राध
१३. पिंद्व थय गुरुभरार स्त्री पुरुष उपाध्याया स्त्री पुरुष वतांतरे चक्रेश्वरी
१४. स्त्री पुरुष थुति बिज्याचके मार, कतिनि पुन्हिसि कुन्हु चैत्यस मत छोय
१५. के प्र २ चिकं सतिकुन्हु जज्ञ याङ छत्र छाय गुरुभरार उपाध्या भिक्षु म्हं
१६. ३ थुति बिज्याचके सिवरात्री कुन्हु वंताव बाराही सके मतुकस
१७. दं १० वर्ष प्रति तने गुचछि वने माल ॥ भुय गुसतर बहिरि रियछे उ
१८. त्तरतास केवखा ९ कु १० थुति चैत्यस नित्य पूजायात दुंता जुरो ॥ थुति
१९. कर्म्मया गुरुभराद ङाखाचुकया श्री जोगिदेवजु, उपाध्या सएव ङाखाचू
२०. कया श्री बीलदेवजु थ्वति जुरो ॥ थ्वतिया गुथिभारो गुसतलया भिक्षु श्री
२१. देवमुनिजु श्री मानदेवजु भूय हतिग्वत्वारया तुरसिरामजु मनराम
२२. जु कुतुजु नवमिसिंजु थ्वति गुथिसन थ्व चोस्यंतक्ये निस्त्रपे मार जुरो ॥
२३. थ्व चोस्यंतको मयासे रोपालोप याकान चैत्य ध्वंसन याङा
२४. पाप राक जुरो नाप मयाकारे महापुनेराक जुरो ॥ शुभ ॥

ने.सं. ८२७ चैत्र शुक्ल नवमी
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया शिलापत्राभिलेख

१. श्रेयो ऽस्तु ॥ सम्वत ८२७ चैत्य मासे शुक्ल पक्षे ॥ नवम्यांति
२. थौ आश्लेषा नक्षत्रे ॥ शूल प्रगंड योगे ॥ आदित्यवासरे
३. थ्व कुन्हु श्री गुस्तु विहारी ॥ श्री श्री श्री गंधुरिदेव भट्टारका
४. सके देवरस गावङन फल मोराया थ्व दिन कु
५. न्हु यज्ञ याङन प्रतिष्ठा याङा जुरो ॥ श्री जिवराज देवजु
६. ॥ श्री जयधनजु ॥ श्री सिरिमानजु छ म्होय ॥ श्री धनजु

७. ॥ श्री रत्नसिंहजु ॥ नवमीसिंह भारो ॥ गोवीराम भावो
८. ॥ विश्वराम भावो ॥ पुनसिंह भावो ॥ जुगिदेव भावो ॥
९. विश्वसिंह भाव ॥ थ्वतेसेन चिता याङन दयका जुरो ॥
१०. ॥ यथा शास्त्रोक्त फलमस्तु ॥ शुभ ॥

ने.सं. ८२९ आश्विन कृष्ण पञ्चमी
चीधंबहि : वसूच्चशील महाविहारया गन्धुरी देवताया ज:रिखे च्वंगु ताम्रापत्राभिलेख

१. श्रयोऽस्तु ॥ सम्वत ८२९ आश्विनी कृष्ण पंचम्या तिथौ रोहिणी
२. नक्षत्र व्यतिवातयात ॥ आदित्यवार ॥ थ्व कुन्हु श्री गुस्तु विहारी
३. स श्री ३ गंधुरी भट्टारका प्रीतिनस ब्रह्म विहारि लिपं छत्रति
४. यंकुलि गृह ॥ रामकृष्ण भारो स्त्री सूमितामयि कन्यत्र स्त्री भा
५. गिनीमयी : थ्व स्वम्ह सस्ल साहासन दुंता दिन जुलो शुभं ॥

ने.सं. ८७३
त:धंबहि : प्रथमश्री महाविहारया दानपतिपिनिगु पादपीठ अभिलेख

सम्वत् ८७३ धर्म व .... सक ....

ने.सं. ८९५
गुइतः बहि हितिफुसय् च्वंम्ह सरस्वति मञ्जुश्रीया पादपीठ अभिलेख

१. सोयोऽस्तु सम्वत ८९५ .... गुतरस श्री ३ सरसुति मंजोश्री
२. या (मू) ति रोघ्न (लोहँतं) दयक तमसां जुरो, गुतरया मूचु बहिरिया
३. बम्हचर्ज्य भिक्षु श्री इन्द्रज्योतिजु नं तया जुरो तिरिध (न) रच्छिमिजु । शुभ ।

ने.सं. ८९८ कार्तिक पूर्णिमा
चीधंबहि : वसूच्चशील महाविहारया दानपतिपिनिगु पादपीठय् च्वंगु सुपाखानमय प्रतिमा दुंताया अभिलेख

१. १ ॐ श्री : सम्वत् ८९८ कार्त्तिक शुक्ल पूर्ण्ण
२. माष्याण्तिथौ कृत्तिका नक्षेत्रे शणीश्च
३. बारसरे श्रतद्दिणे वस्वच्चश्रीर म
४. हा विहारे मूलचुके वासित भिक्षु
५. यश्वराजजु स भार्या १ धनवती स
६. पुत्री पर्दमलक्ष्मी थोते समोहन
७. इयं सुपाखानमय प्रतिमा दुंता :

ने.सं. ९२४ माघ शुक्ल पूर्णिमा
त:धंबहि : प्रथमश्री महाविहारया द्यःगंया घण्टाभिलेख

१. ॥श्रयोस्तु सम्वत ९२४ माघ शुक्ल पूर्णिमा चन्द्र श्रार्प पंच्चणि : ग्वीतल बहिरि श्री ३ शरज्ञदेव प्रिति नं ग्व १ घण्ठ दुंता जुलो धार्णे १२ ॥ कजी श्री तवधीकजु
२. श्री त्रैलोकजु श्री शिरपतिजु श्री पूर्णसिंजु भाजुनरसिंह भारो क्वाथछें भावो ॥ क्वाथछें भावो कृष्ण सिंह भावो : धण शंकर भावो : लक्ष्मी शंकर भावो थ्वते समूह नं दुंता
३. दिन जुलो ॥ शुभस्तु

ने.सं. ९५१ श्रावण सुदि १५
त:धंबहि : प्रथमश्री महाविहारया घण्टाभिलेख

१. सम्वत ९५१ म्ति साओन सुदि १५ गुत बहिलि श्री ३ भगवान प्रीतिन थ्व घंथन दुंता शुभ ।

ने.सं. १००४ जेष्ठ वदि १
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया विश्वकर्मायात तोरण छाःगुया ताम्रपत्राभिलेख

१. १ सम्वत १००४ म्ति जेथ वदी १ स श्री वीसोकर्मा
२. देवतायात लिरया तोरं दुगाल तया म्ति तया
३. नायक्या क्वाक्षतेनसी तेजमुनी वीसानद
४. षक्ष : तन्तधं हर्षज्योति, जोगधं सकलया समोहनं तया जुल शुभं ॥

ने.सं. १००४ श्रावण पूर्णिमा
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया दीपंकरयात सिखःमाः छाःगुया ताम्रपत्राभिलेख

१. ॐ नमो लत्नत्रय नमो : श्रीयोस्तु सवत् १००
२. ४ मिति शावन शुक्र पूर्णमासे : थ्व कुन्हु श्री दिपा
३. वती नगर : प्रथमश्री महाविहारस बिज्याकम्ह
४. भगवान दीपंक तथागतयात पृति याना जुलो
५. थकेया दानपति नामसंघति : मंकाया गुथी
६. हार : श्री हिरानदजु : श्री आशामदुजु : श्री षक्षजु
७. श्री तजधंजु : श्री हर्षमानजु : थ्व न्याम्हसया समो
८. हन नं मालाछि ॥ १ ॥ सिषृमाला दुंता जुलो : थ्व
९. सिखृमालाया तुक त्वला २३ जंत्र समेतं ओ
१०. ह दु जुलो ॥ शुभं ॥

ने.सं. १००५ आश्विन शुक्ल त्रयोदशी
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया वज्रसहित धर्मधातुमण्डलया अभिलेख

१) ॐ नमः धर्मधातु वागिश्व(रा)य नमः ॥ मंजुश्रीष महाविर धर्म्मधातु महाजित्व सव्व सिद्धिश्वर नाथं वागेश्व(रा)य महाम्यहं ॥ श्रेयोस्तु सम्वत् १००५ स्ति आशुन सुक्र त्रयोदसि बुदवार थुषुन प्रथमश्री महा(विहा)र दिपावती महानग(र) स विज्याकम्ह दानपति श्री क्वाक्षजु ॥ तिरि चिरमति जेष्ठ पुत्र वेषाधं ॥ तिरि वुद्ररक्ष्म

२) द्वितीय पुत्र हर्षराज ॥ म्ह्याय् वेति ॥ म्ह्याय् सिरिकुमारी ॥ (म्ह्याय्) हर (मा) या ॥ जरभोछिराया धर्म्मचित्त उत्पत्ति जुयाओ दिवंगत स्व.पिता भाजुमुनि ॥ दिवंगत स्व. माना चं.........याना जुलं ॥ श्री उत्राभिमुख श्री मैत्रेय बोधिसत्व देया न्ह्योने श्री ३ वज्रधातु मंण्डर दयका जे प्रान प्रतिष्ठा सं

३) पूर्ण याना जुरो ॥ थुगु धर्म्म नं जगत संसार (उद्धार) जुय मार ॥ दानपतिया शुभ कल्याण जुय मार शुभं ॥

ने.सं. १०१४ फागुन सुदि ८
गुइतः तंचाय् फः दयेकूगुया शिलापत्राभिलेख

१. श्री गणेशाय नमः स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चुडामणी नरनाराय
२. णेत्यादि विविध विरुदावरी विराजमानत्र श्री मतन्महा
३. राजाधिराज श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम साहा देवस्य सदासमर
४. विजयीना ॥ ॥ श्रयो(s)स्त सं. १०१४ मिति फागुन
५. सुदि ८ थ्व खुनुया दिनस दानपति दीपावती नगर वासित
६. धनवंत भावो तस्य भार्या धंथकु थ्वते निम्ह स्त्री
७. पुरुषया धर्मचिक्त उत्पति जुयाओ थुगुलि धर्मशाला फले
८. दयका जुल पुन भाखा लिपोकष (लिसाखँ) थ्वगुलि फल
९. जिर्न जुयाव वनी वेलस थव पुत्र न्हुछेधंनद श्रील
१०. पनि निलफ्रकी जुया संताननं आजु अबुया किति (किर्ति)
११. धक तिचाल गाउ जिर्ण उद्धार याय् माल मयातसा
१२. पातक लाक जुल ॥ ॥ दन वर्ष वंधन मेख संक्रान्ति
१३. खुनु थवगु छें नं फयाथ्य थुगुली धर्मसालास
१४. पूजा यानाव अन्न दानदातव्य याय् माल जुल ।
१५. थ्वती पुन्य नं दानपतिया मोक्षे प्राप्ति जुय माल शुभं ।

ने.सं. १०२६ श्रावण वदि १
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्धयात हेगाः छाःगुया अभिलेख :

सम्वत् १०२६ साल मिति साओन् बदि १ स जोगधन जाहान दिन दुंता जुल ।

ने.सं. १०२६ चैत्र ५
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारय् तोलंथां तःगुया अभिलेख

सम्वत् १०२६ म्ति चैत्र मासे ५ रोज ६ स श्री मैत्री बोधिसत्वयात धनवंत जमदार नं सकल जहान समोहनं तोलंथां प्रिती याना जुलो शुभं ॥

ने.सं. १०२९ कार्तिक शुदि १५
चीधंबहि : वसूच्चशील महाविहारया ध्वाँय्स अंकित अभिलेख

जव ध्वाँय्स :

१) सम्वत् १०२९ मिति कार्तिक शुदि १५ स
२) गुइतःया चिधंवहिया कोपा आजुया
३) त चिधंवहिया थकालि तुइ
४) सिं नं वोहयागु नक
५) दा न्याफ्वो दा ६ दा जुल ।

खव ध्वाँयसः

१) लुपा केशरी : केशरि तयागु जुल :
२) लिलया तोलं छगू जुल :
३) लिलया ध्वजा छज्व जुल
४) शुभ :

ने.सं. १०२ (-)
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया द्यःख्यः चायेकेगु न्हाय्कंया अभिलेख

सम्वत् १०२ (-) दिनया ....तै बोधिसत्व ....म ९ पतजोति ...... ताः ।

ने.सं. १०३४ माघ
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया द्यःत्वाथलय् च्वंगु अभिलेख

१) जोगधन काय जोगराज स
२) प्तराज जाहानया धर्म उत्प
३) ति जुयाव सारी भ्वः (?) सिधयेका
४) बार समेतं तया जुल ॥
५) माघ सम्वत् १०३४ शुभ

ने.सं. १०३६ भाद्र शुक्ल षष्टमी
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया मानेया अभिलेख

श्री ३ दीपंकराय नम ॥ श्रयोस्तु सम्वत् १०३६ भादव मासे शुक्ल पक्षे षष्टमीया माहापर्व तिथौ विशाष नक्षेत्र ॥ इन्द्र योगे आदित्यवारे ....

ने.सं. १०३७ माघ कृष्ण अमाइ
मूबहि : गुस्तल महाविहारया बहिद्यःयात हेगा छाःगुया अभिलेख

१. सम्वत् १०३७ माघ मासे क्रिस्न पक्षे अमावास्यो तिर्थ बुध
२. बार सरे दिन दानपती नेपाल मंदले ललीतापुरी महा
३. नगरे प्रथमश्री महाबीहारे दीपावती नगरे यथा ना
४. म गृहे वासित श्री ब्रह्मचर्ज्ये भीक्षु जोगराज तस्या पत्नी सु
५. माया आदि सकल जाहानया धर्मचित्त उत्पति जुयाव चीधं
६. बहीस बिज्याकम्ह बोधिसत्व भगवानयात पात १ लीलया हे
७. गा दोहलया जुल सुभ् ॥

ने.सं. १०३७ माघ कृष्ण अमाइ
मूबहि : गुस्तल महाविहारय् दिगी दयेकूगु अभिलेख

१. ॐ नमो श्री वर्सहाय ॥ सर्व्वज्ञ सुगत्वतो बुद्ध धर्म्मराज तथागता। मु
२. (नि)न्द्र श्री धनशाम्ह शाक्यसिंह जगतार। श्रोयोऽस्तु। सम्वत् १०
३. ३७ माघ मासे कृष्ण पक्ष। अमावास्या तिथौ ॥ घनिष्ठा नक्षेत्रे ॥ परिधन योगे
४. यथा कर्ण मुहुर्त्तके ॥ बुद्धबासरे। कुम्भ रासिगत श्री भास्करे। तत्रैव रासिगत च
५. न्द्रमसि ॥ एतस्मि दिने दानपति नेपालमण्डले : ललीं(त) पुरी महान(ग)रे पूर्व्वलुत
६. प्रथमश्री महाविहारे दिपावती नगरे गुइतः नाम तोरेयं
७. नामं गृहे वासित श्री ब्रम्हचर्य भिक्षु हर्षवीर थकालि आदिं २३ नि
८. यस्वम्ह सनागुथिहारया समहोन धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाओ : थुगु
९. धर्मकित्ति दिगी दयका जुल। थुकि चिधंबहिया पतिया थ
१०. कालि हर्षराज आदिं ८ च्याम्ह सर्व्वसंघया धर्म्मचित्तं
११. थुगु दिगीया जगा दुंता जुल। थुगु चिधंबहिया सर्व्वसं
१२. घ दुंता जूगु जगास थुकि हाकनं तधंबहिया पति थका
१३. लि हर्षवीर आदि १५ भिंन्याम्ह सर्वसंघया धर्म्मचित्तं
१४. माको षर्च हनां दिगी दयकां जुल। थुगु दिगीस मायाम्हया
१५. काम कार्य चले यायगु जुल। थुगु दिगीस सुनां नं ग्वम्हसे नं लोभाय
१६. नी पापायनी क्लह कचिंगलयात धालसाः पंच महापाप आदि
१७. दको फुगेल पाप लाकम्ह जुल। थुगु दिगीस सनागुथि सतिषु
१८. न्हु गुथिहारयकस्य नं हेरचार विचार याना षर्च हना स्यनथास ल्हो
१९. ने माल जुल। थुगु किर्ति श्री सूर्य उदय जुतल्यं थिर जुय माल। शुभं।

तःधंबहिया पति		चिधंबहिया पति
हर्षवीर	बुधिराज	हर्षराज थर
हर्षमुनि	देवराज	हर्ष (रा) ज
कुलधं	जोगराज	लक्तिजोति
हर्षजोति	सुषु	रत्नजोति
जोगधं	सवकमुनि	आशामदु
पुनजोति	तुईसिं	न्हुछेराज
आसरां	बाबुलाल	बेखाराज
हर्षराज		देवराज

ने.सं. १०४६ भाद्र बदि प्रतिपदा
प्रथमश्री महाविहारया द्यःत्वाथ च्वसं च्वंगु धर्मधातु अभिलेख

१) सम्वत् १०४६ भाद्रव बदि परिवा षु
२) न्हु जोगधन जेष्ठ पुत्र जोगराज प्रीति

ने.सं. १०५४ माघ कृष्ण अमाइ
गुइतः लाछिया गणेद्यःया घण्टाभिलेख

१. सं. १०३८ माघ मासे शुक्ल पक्ष पंचमी शुक्रवार गुइतलया खिधवि भाभ भार्या दाति पुत्र हिभवि पुत्र चनसी पुत्र सिघलाल पुत्र बुधविर थ्वतेस्ये ॥
२. न दुता याना तयागु घंट सं. १०५४ माघ कृष्ण आमावासी सोमवार दिनस भूमिचाल जुयाव यल त्रे ख्वपं देवछें दक्कं दुनाव थ्व घंट तज्यानाव मेगु घंट तयागु थ्वते जा ॥
३. हानया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाव न्हापायागु घंटस धार्नि ९ ॥ थमापनया (थपे याना) जिर्ण उधार याना जुल शुभं ॥ ३ ॥

ने.सं. १०५६ श्रावण शुक्ल दशमी
त:धंबहि : प्रथमश्री महाविहारय् ब्वइगु तुलांपौया अभिलेख

१) श्रेयोस्तु सम्वत् १०५६ श्रावण मासे शुक्ल पक्ष दशम्यातिथौ । जेष्ठापर मूल नक्षेत्रे ॥ विष्कुम्भ योगे बृहस्पतिवासरे ....न दीपावती नगरे पदम श्री महाविहा
२) रे बस्थित ब्रह्मचर्य भिक्षु श्री जोगधन पूर्ण जोति आसारां देवराज जोगराज थ्वते नायकजु सुखु सप्तमुनि तु (इसिं) (न्हुछे) राज बाबुलाल हर्ष जोति धर्मराज थ्वते आदि सर्व (सं)
३) घ सकसिया धर्म्म चित्त उत्पत्ति जुयाव थुगुली कपिसावदानया चित्त तोलां प्रति (तुलांपौ) दयका (व) प्रतिष्ठा याना दिन जुल । ....न थ्व गुस्तल तोलस .....
४) दृगजन्म जुयापिं प्राणिजन सकल उद्धार जुय माल । थुगु अवदान प्रख्यात ......कव......चित्रचोल......

ने.सं. १०५७ कार्तिक शुक्ल अष्टमी
मूबहि : गुस्तल महाविहार व चीधंबहि : वसूच्चशील महाविहारया प्राङ्गनय् छग: छग: धर्मधातु मण्डल स्थापनाया शिलापत्राभिलेख

१. ॐ मञ्जुशियं महाध्यान सर्वाकाल प्रदातालं धर्म्मधा
२. तु नमस्तु ते : ॐ नम बुद्धाय: ॐ नम धर्म्माय: ॐ नम
३. संघाय : संवत १०५७ साल कार्तिक शुक्रया अष्टमिं
४. खुनु उपोखत अष्टमि व्रत दडाओ प्रथमशि महाविहा
५. ले दिपावति नगर संघ धम्मधातु वागीश्वर मंदल
६. ग्वलनछि २ निगु बहिलस छग्व छग्व थापना या
७. नाओ (अ)ष्टमि वत्रं धुनका जुल : पुलोहित ज्ञानवर्ज
८. भिंक्षेबाहा: जजमान हर्षराज : पु ....स राज :
९. दितिय पुत्र बुद्धराज : लछिमीमाया : तसे पुत्र त्री
१०. थराज सकल जाहानया धर्मचित उतपति वयओ
११. धर्मधातु मंदल दयका : तया जुल थुगु धर्म्म जग
१२. त संसार उद्धार जुय माल । शुभं ।

ने.सं. १०६५ फागुन शुक्ल पूर्णिमा
गुइत: लाछिया गणेश स्थानय् चाक: दलू तया: फ: स्यूगुया अभिलेख

१. १ श्री गणेशाय नम: ॥ १ श्रयोस्तु सम्वत् १०६५ साल फागुन शुक्ल पूर्णिमा सोमवार ॥ थ्व कुन्हुया दिनस दीपा
२. वती नगर लाछि गणेशया स्थानस चाकदलु तया: फ: सिया जुल । दानपति दीपवती नगर दछी त्वाया व्वषासिं ज्या
३. पु तस्य भार्या चछिमी : पुत्र चन्द्रमान तस्य भार्या हेरामाया सकल जहानया धर्मचित्त न जुल ॥ थुगु धर्म सकल
४. प्राणिगणपिं उद्धार जुय माल जुल ॥ शुभम् ॥

ने.सं. १०६६ बैशाख शुक्ल त्रयोदशी
गुइत: लाछि (द:छि)या चैत्य स्थापनाया धर्मधातु मण्डल अभिलेख

१) इति सम्वत् १०६६
२) ॐ नमो श्री पञ्च बुद्धाय ॥ नमस्ते पञ्च बुद्धेभ्य अक्षोभ्यादि चतुष्टयम
३) मध्ये वैरोचन नाथं पञ्च बुद्ध नमाम्यहम् ॥१॥
४) श्री सम्वत् २००३ बैशाख मासे शुक्ल पक्ष त्रयोदस्यां तिथौ
५) स्वमवासर थ्व खुन्हुया दिनय दिपावती नगर गुत दक्षस
६) चैत्य १ धर्मधातु १ स्थापना याना प्राण प्रतिष्ठा याना संपूर्णया
७) ना जुल ॥ ॥ थुगु धर्म्म दानपति थुगु हे स्थापनस चोन्हम्ह भावो
८) कुलवीर तस्य भार्या चनथकुं : तस्य पुत्र कुलाल थ्वते सक
९) ल जाहानया इहलोके सुखवत्ति लाना प(र)लोक मोक्षगति
१०) लायमाल जुल ॥ ॥ थ्वहे धर्म्म सकल सत्व प्राणी उद्धार जुयमा
११) ल जुल ॥ ॥ शुभम् ॥

ने.सं. १०६६
पुखूफुसया चैत्याभिलेख

१) श्री सम्वत् २००३
२) (टिब्वटियन सम्वतया आख: ३ ग:)

३) नेपाली सम्वत् १०६६ जोगरत्न चैत्य
४) ISBISAN 1946

ने.सं. १०६८ पौष वदि दशमी
गुइतः ननिया धर्मधातु अभिलेख

१) सम्वत् १०६८ साल पौल बद्दि दसमि बुधवार खुन्हुया दिनस दिईपावति नगरया तधं ननीस च्वनम्ह भिमलाल भाज्र्या दिव थकु (त्यव थकुं)
२ निम्हसया धर्मचित्त उतप्ती जुयाव थ्वहे ननिस चोनगु चैत्यया न्हयवने धर्मधातु वाग्यश्वर थापना याना जुल : थुगु पुन्यया प्रभाव पितामाता स्व.पुत्र सुषावति लायमाल जगत संसाल उधार जुये माल शुभं ॥

ने.सं. १०८२ जेष्ठ कृष्ण द्वितिया
पुखूफुस फल्चा लिकस च्वंगु धर्मधातु मण्डल अभिलेख

१) नेपाली सम्वत् १०८२ जेष्ठ कृष्ण द्वितिया बुधवार श्री धर्मधातु वागिश्वर स्थापना जुल : दाता गुइतः तःधं ननी चोम्ह भिमलाल ज्यापुया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः श्री धर्मधातु : प्रष्ठिता जुल : थुगु धर्म जगत प्राणी उधा(र) जुय माल ॥ २०१९ साल आषाढ ६ गते बुधवासरे शुभं ॥

ने.सं. १०८३ जेष्ठ शुक्ल पञ्चमी
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारय् धर्मधातु व ल्वहँ वज्र स्थापनाया अभिलेख

१) श्री ५ महाराज महेन्द्र कि जय
२) शुभ सम्वत् १०८३ साल जेष्ठ शुक
३) पञ्चमीया महापुन्ययां तिथौ
४) पूर्णवशु नक्षत्रे गन्दयोगे
५) वहुकर्ण मोष्टरे सोमवार
६) शेर वृष राशीगते भास्क
७) रे कर्कत राशीगते चन्द्र

८) मा श्री मीन देवगुरु यत
९) स्मी दिने दानपति दीपावती
१०) नगरे प्रथमश्री महाविहार
११) शाक्यवंश हर्षजोति भार्या बुद्धि
१२) माया सकल जहान परिवार
१३) सकलया धर्मचित्त उत्पत्ति
१४) जुयाव श्री धर्मधातु वज्र प्र
१५) तिष्ठा याना जुल : लिलया इलाँ
१६) चध्य याना जुल २०२० जेष्ठ १४
१७) गते सोमवार शुभं ॥

ने.सं. १०८७ आषाढ शुक्ल द्वितीया
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया वज्रधातु चैत्यया अभिलेख

१) श्री सम्वत् १०८७ साल आषाढ मासे शुक्ल पक्ष द्वितीया आदित्यवारस दिपावती महानगर प्रथमश्री महावि
२) हारस श्री दीपंकरया विहारस हर्षजोति भार्या बुद्धीमाया प्रथम पुत्र हर्ष बहादुर भार्या न्हुक्षमाया द्वितीय पुत्र त्रिर्थराज
३) भार्या मैञा त्रितीय पुत्र पञ्चराज भार्या प्रेममाया पौत्र जुजुभाई पौत्रि मिनाकुमारी बिना बिमला पौत्रि शुशिला देवी पौत्रि
४) ज्ञानिलक्ष्मी सानुछोरी थ्वते जाहान परिवारया धर्म चित्त उत्तपति जुयाव श्री दिप वज्र धर्म चैत्य स्थापना याना जुल शुभम् ॥

ने.सं. १०९० माघ शुदि षष्ठी
गुइतः ननिस च्वंगु धर्मधातु जिनालय चैत्य अभिलेख

१) श्री स्वयम्भूवे नामं । श्रयोस्तु सम्वत् १०९० मार्ग शुदि षष्टि आदित्यवार खुन्हु दानपति दिपावति
२) तःधं ननि चोनम्ह दिवं(गत) पिता मह जितमा अजि गुणके पिता भिमसुंधर माता शिव थकुं पुत्र भिमलाल
३) भार्या तधि मयी पुत्र गुण विर पुत्री नानी माया थुलि सकल परिवारया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाव चैत्य

४) स्थापना याना जुल । शुभं ॥

ने.सं. १०९४ आषाढ शुक्ल सप्तमी
तःधंबहि : प्रथमश्री महाविहारया देग:पौ जीर्णोद्धार या:गु शिलापत्राभिलेख

१. ॐ नमो रत्नत्रयाय नम नम
२. नेपालि सम्वत् १०९४ । विक्रम सम्वत् २०३१ । बुद्ध सम्वत् २५१८
३. ॐ नमो बुद्धाय । नमो तस्स भगवतो अरहतो स्ममास्मबुद्धस्स
४. प्रथमश्री महाविहार दिपावती नगर । श्री मैत्री बोधिसत्वयागु
५. देग पौ जिर्ण उधार यानागु जुल । चन्दा नामावलि यानागु जुल ।
   वि.सं. २०३१ साल आषाढ १२ गते बुधबार तिथि शुक्ल पक्ष सप्तमि शुभ ।

ने.सं. ११०१ थिंलाथ्व सप्तमी
मूबहि : गुस्तल महाविहारया त्वाथः क्वसं क्वननिया चैत्याभिलेख

१) श्री पञ्चबुद्ध चैत्य : धर्मधातु स्थापना ने.सं. ११०१ थिंलाथ्व सप्तमी आइतबार वि.सं.२०३७ साल मंसिर २९ गते
२) दिनस प्रतिष्य दशकर्म याना जुल : दान(प)ति दीपावति नगर क्वननिया महर्जन धर्मात्मा मंगलाल भार्या न्हुक्षमाया
३) पिता स्वर्गिय सिद्धि ...माता बेखामाया पुत्र फते बहादुर भौमचा चिरिमई पौत्र न्हुक्षमान सेरमान

ने.सं. ११०४ श्रावण पूर्णिमा
गुइत:या वृत्ताकार वेदिकोपरि श्री स्वयम्भू चैत्यया अमिताभ बुद्ध जिर्णोद्धारया पादपीठ अभिलेख

१. श्री अमिताभ बुद्ध जिर्णोद्धार यापिं
२. मंगललाल १ लक्ष्मीदास २ लक्ष्मण ३ चिरिकाजी
३. ४ भाइलाल ५ रामकृष्ण ६ गोपाल गुईत महर्जनपिं
४. ने.सं. ११०४ गुरु पुन्हिं

५. वि.सं. २०४१ साल श्रावण २७ गते पून्हिं ।

ने.सं. ११०४
गुइतःया वृत्ताकार वेदिकोपरि श्री स्वयम्भू चैत्यया अमोघसिद्धि
बुद्ध जीर्णोद्धारया पादपीठ अभिलेख

१. श्री अमोघसिद्धि बुद्ध जिण उद्धार यापिं
२. आसालाल १ हेरामा २ बेखालाल ३ सिलाल
३. ४ बाबुकाजी ५ दसलाल ६ देबादुर ७ न्हुक्षेमाया
४. ....सम्वत ११०४ ....

ने.सं. १११५ भाद्र कृष्ण चतुर्थि
चीधंबहि : वसूच्चशील महाविहार स्थित श्री वसुन्धरा देवीया पादपीठ अभिलेख

१) ललितपुर महानगरया श्री प्रथमशील महाविहारया आयोजक कथं सकल त्वाबहाया श्रद्धालु भक्तजनपिं सहयोगं थुगु दँया श्री वसुन्धराया गातिला धलं
२) दना पूजाया विधि विधान सम्पन्न जूगु जुल । लिसें थुगु पुण्य कार्यया लसताय नवनिर्मित धातुया श्री वसुन्धरा देवीया सुन्दरकलात्मक मूर्ति विधिवत्
३) थुगु दिनस प्रतिष्ठा जूगु उपलक्ष्यस यलया परम्परा कथं वसुन्धरा पूजा न्ह्याकल । ने.सं.१११५ साल वि.सं. २०५२ भाद्र कृष्ण चतुर्थिया शुभ दिनस वाद्य्
४) वादन सहित उत्सव यासे पूजा सुसम्पन्न जूगु जुल ।

ने.सं. १११६ यङ्या पुन्ही (वि.सं. २०५३ असोज)
गुइतः पुखू जीर्णोद्धार सम्बन्धि अभिलेखया सार संक्षेप

वि.सं. २०५३ असोज १० गते विहिवारया दिनस नवनाग साधना याना दयेकात:गु दीपावती नगर गुइत:या पुखू स्यनावंगुयात विभिन्न संघ संस्था,

महानुभावपिं व स्थानियं वासिन्दा पिनिगु श्रमदान एवं श्रद्धार्पनं सकलसिया सदां कल्याण जुइमा धयागु कामना यानाः जीर्णोद्धार कार्य सुसम्पन्न याःगु जुल ।

ने.सं. १११६ फागुन शुक्ल पूर्णिमा
गुइतःढ्वँ वनेगु थाय् च्वंगु चैत्य व धर्मधातु मण्डल अभिलेख

१) श्रयोऽस्तु सम्वत १११६ फागुन मासे शुक्ल पक्ष पूणिमास्या तिथौ ॥ पूर्व फाल्गुणी नक्षत्रे ॥
२) धृतियोगे भौमवासरे ॥ कुम्भराशीगत दिनेषु २२ गते ॥ यतत् दिने दानपति दीपावती
३) महानगरे निवासी काश्यप गोत्र चिरि काजी भार्या पंचमाया प्रमुख सकल जहान सिमिया महर्जन व पुणमाया महर्जन
४) परिवारया धर्मचित्त उत्पत्ति जुया श्री वज्रधातु चैत्य धर्मधातु
५) वागिश्वर प्रतिष्ठा याना जुल ॥ थुगु पुण्य कर्मस अग्रसर जुया बिज्यापिं मूल गुरु
६) जेष्ठ वर्ण चितया चैत्यराज वज्राचार्य चक्रवर्ण महाविहारया उपाध्याय विक्रम राज
७) वज्राचार्य जुल ॥ थुगु धर्म्मं जगत संसार उद्धार जुय माल ॥ शुभं ॥
८) जोगि महर्जन स्व.बांला चिरी काजी पञ्च माया कपिल कल्पना कमला विमला अवीना

ने.सं. १११८ श्रावण शुक्ल दशमी
गुइतः अजि जीर्णोद्धारया ताम्रपत्राभिलेख

१. ॐ नमो श्री दीपंकर तथागताय ॥ श्रयोऽस्तु ने.सं. १११८
२. श्रावणमासे शुक्ल पक्षे दशम्यां तिथौ ॥ अनुराधा नक्षत्रे
३. ब्रम्हयोगे वणिज कर्णे सोमबारसरे ॥ थ्व कुन्हु वसूच्च
४. शील महाविहार गुइतः दथुबहिस प्रतिस्थापना यानातःम्ह
५. श्रद्धेयी गुइतः अजिया प्रतिमा थासं थाय् स्यनावःगु
६. जुयाः गुइतः त्वाःया धर्मप्रेमि सकल दाजुकिजापिनि
७. धर्मचित्त उत्पति जुयाः स्यंल्हों यानागु दिन जुल ।

८. थुगु स्यंल्हों यायेगु ज्या यानाब्युपिं मूर्ति तथा चित्रकला
९. समूह, बौद्ध विहार संघ, यलया सर्वश्री शंखरत्न
१०. शाक्य, अशोक वज्राचार्य, निलेश शाक्य व रविन्द्र
११. शाक्य जुल ॥ थुकिया दाता पिलाछें निवासित श्री
१२. अष्टमान महर्जन जुल ॥ शुभम् ॥

तिथि मिति सिइमदुगु अभिलेखया विवरण :—

ने.सं. (?)
तःधंबहिः प्रथमश्री महाविहारया देगःया पुलुइ छुं याःगुया ताम्रपत्राभिलेख

१. .... माय ॥ ॐ नमो ....
२. .... पुनमासि मघा ....
३. ....सरे थ्व कुन्हु पुरचुक ....
४. ....(गं) धुरि देवया पुरस सुर्व्वगचु मुनिग जुल दल्हू
५. ....य भाजन दुताजु ....माकार, अमसाख ग ....
६. देवया मतक ह ....मू सुर्व्वणया भिक्षु श्री धनजु श्री रन्हजु
७. श्री रन्ह सनिजु श्री (भि) क्षुजु श्री कुतुसिंजु । श्री मनिरा
८. यजु भागिसिं भावो । चिकिति भावो । चंराम भावो । यं
९. राम भावो । कमदेव भावो । राजराम भावो थुलि
१०. समुहन (दु)ता जुरो । थुगुनि पुण्य न संसार दको
११. या सुमंगर जुया मार । दानपतिया सुमगरं भवतु
१२. थ्वया छे म्होय । शुभ । श्री (र) न्हजु जुरो ।

ने.सं. (?)

गुइतःया धान्याराश्याकृति चैत्यय् गं देछाःगुया घण्टाभिलेख

१. श्री कुलदेवता शरण ॥ कार्तिक शुक्ल मुख अष्टमि वसुवार
२. खुनु ॥ गँ छग देछाया ॥ अष्टरत्न साक्य पतीनी दीलश्वभा गुइत
३ जुल सुभम् ॥

ने.सं. १०५२ या दाफा भजन सफूतिं
दाफा भजनया ख्वारा
प्रथमश्री ख्वारा

रचना : (?)
राग : गुंजलि
तालः अस्तरा

अष्टरा : प्रथमश्री महाविहारस बिज्याक श्री भगवान
पलिमा : हादे दीपावती नगरस
जतिः अक्ष्योहभ्ये भगवाहान अकास ह्याउन
एकताल : चतुवर्ण बहिलिस अति रस याक
प्रताल : गज गस्य पूर्व स्वस्य आनंन्दन बिज्याहाहाक

***

पादटिप्पणी

१. (क) वद्रीरत्न वज्राचार्यपाखें सम्पादित - श्री स्वयम्भु महापुराण, (यल, ने.सं. १११६) पृ . २९ ।
(ख) पं. हेमराज शाक्य - स्वयम्भु महाचैत्य, स्वयम्भू विकास मण्डल, यें, ने. सं.१०९८) पृ. २०,२१ ।
(ग) डानियल राईट - History of Nepal, (दिल्ली, ई. सं. १९९०,) पृ. ५२, ५३ ।
२. पं. हेमराज शाक्य - सम्यक महादान गथि, (यें, ने. सं. ११००) पृ. ४,५ ।
३. ऐजन ऐजन
४. हेराकाजी वज्राचार्य - यशोधर महाविहार संघ -छुग अध्ययन, (२५३७ औं बुद्धजयन्ती समारोह समिति, बुबहाः यल, ने. सं. १११३) पृ. ३३ ।
५. राईट - पूर्ववत १ (ग), पृ. १६० ।
६. (क) ऐजन ऐजन
(ख) यलया बाहाःपूजा वनेगुया थ्यासफू अनुसार ।
(ग) पं. हेमराज शाक्य - नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूचि, (धर्मोदय सभा, यें, ने. सं. १०७६) पृ.१० ।
७. (क) शाक्य - पूर्ववत ६ (ग), पृ. १०-१७ ।
(ख) पं. हेमराज शाक्य - अक्षेश्वर महाविहार, पुच्व छुग अध्ययन, (बौद्ध विहार संघ, यल, ने.सं. १११५) पृ. ११३ ।
८. राईट - पूर्ववत १ (ग), पृ. १६१ ।
९. ऐजन ऐजन
१०. (क) आजु साहिंला शाक्यजु, यल, गुस्तल महाविहारपाखें जानकारी अनुसार ।
(ख) शाक्य - पूर्ववत ७ (ख) ।
११. आजु - पूर्ववत १० (क) ।
१२. ऐजन ऐजन
१३. पं. हेमराज शाक्य - रक्षेश्वर महाविहार, पुच्व क्वथुबहिया संक्षिप्त परिचय, (यल, ने.सं. १११८) पृ. ५२, ५३ ।
१४. (क) थपाजु श्री सिद्धिराज शाक्यजु, यल, गोपिचन्द्र महाविहारपाखें प्राप्त जानकारी अनुसार ।
(ख) शाक्य - पूर्ववत ७(ख) ।
१५. गुइतःया स्वंगू बहिलिस स्थापित अभिलेखय् उल्लेखित अनुसार ।
१६. पं. हेमराज शाक्य - धर्मञ्जययात्रा हितिया महत्त्व, गुस्तल लसता – पौ (दँ १, ल्याः १), (यल, दीपावती पुस्तकालय, ने. सं. १११८) पृ. १ ।
१७. श्री पञ्चराज शाक्यजु, यल, प्रथमश्री महाविहारपाखें प्राप्त जानकारी अनुसार ।
१८. प्रथमश्री महाविहार संघया नां धलः पौ अनुसार ।

१९. आजु शाक्य - पूर्ववत १० (क) ।

२०. वसूच्चशील महाविहार संघया नां धल: पौ अनुसार ।

२१. आजु शाक्य - पूर्ववत १० (क) ।

२२. ऐजन - ऐजन

२३. नील गुत्सो - <u>The Nepalese Chaitya 1500 years of Buddhist Votive Architectures in Kathmandu Valley,</u> (एक्सेल मान्गेल, लण्डन, ई. सं. १९९७) पृ. २१५ ।

२३* धनवज्र वज्राचार्य - <u>लिच्छविकालको अभिलेख,</u> (किर्तिपुर-नेपाल तथा एसियालि अध्ययन केन्द्र,२०३०) पृ.४९७

२४. वासुदेव त्रिपाठी व मेमेपिं (सं.) - <u>नेपाली बृहत शब्दकोश,</u> (राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, काठमाडौं वि.सं.२०४०) पृ. ५४० ।

२५. सुदर्शन तिवारी - Pattern of Settlements in the Kathmandu Valley in Ancient Period, अप्रकाशित पि एच. डि. थेसिस, (त्रि.वि. १९९५,) पृ. ९० ।

२६. गुइत:या आजुपिन्स बियाबिज्या:गु जानकारी अनुसार ।

२७. आशाकाजी वज्राचार्यपाखें अनुदित - <u>बोधिसत्त्वावदानमाला,</u> निगूगु द्या, (नेपाल बौद्ध प्रकाशन, यल, ने. सं. ११०३) पृ. ४६३ ।

२८. गुस्तल महाविहारया न्ह्य:नेच्वंगु त:ग्व:गु श्री स्वयम्भू चैत्यया रत्नसंभव तथागतया पादपीठ अभिलेख अनुसार ।

२९. प्रथमश्री महाविहारया गन्धुरी देवताया पादपीठ अभिलेख अनुसार ।

३०. पं. हेमराज शाक्य - <u>चैत्यया आत्मकथा,</u> (यल, ने. सं. १११३) पृ. २० ।

३१. लैनसिंह बांग्देल - <u>Stolen Images of Nepal,</u> (काठमाडौं, रोयल नेपाल एकेडेमि, ई. सं. १९८९) पृ. ३१२ ।

३२. ऐजन - ऐजन । (*थनयापिनि धापू अनुसार थुम्ह लोकेश्वर हरण जूगु थनिं गुदँति दत ।)*

३३. गुत्सो - पूर्ववत २३, पृ. २१ ।

३४. पं. हेमराज शाक्य - श्री वसुन्धरादेवीया सांस्कृतिक पृष्ठभूमि, (यल, ने. सं. १११४) पृ. ११ ।

३५. मूलपाठया भावार्थ :

उपिं, विनयाचार नापं विनयवानपिं जिनपिनिगु लपु क्वनीपिं अर्थात् स्वयम्भू ज्योतिरुपया अनुयायी भक्तपिन्सं गुबलें नाश मजुइगु (स्वयम्भू चैत्यया) प्रतिमा (मूर्तियात) स्वचा चाहुला पूजा नं यायेमा:गु जुल ।

अनुवादक : श्री शान्तहर्ष वज्राचार्य ।

३६. मूलपाठया भावार्थ :

१. ॐ ने.सं. वेदाब्धिचन्द्रे (= १४४) जेष्ठ कृष्ण एकादशी तिथि शनिश्चरवार कुन्हु
२. महापण्डित शाक्यभिक्षु श्री गौतमश्री संस्कारित ललितपुरया सप्तपुरी
३. महाविहारया चुकय् चिकं अ:पा सियागु जुल । उकिया दानपति शाक्यभिक्षु श्री शुभ
४. श्री थुगु पुण्यं मनं खनागु फुक्क प्राप्त जुया: अशुभ याकें त्याका: बुरा जुइगु, रोगी जुइगु व मृत्यु जुइगु त:धंगु
५. आपत्तिं व भवसागररुपी संसारं तरे जुये माल ।

-अनुवादक : ऐजन ।

३७. मूलपाठया भावार्थ :

१. (भट्टारक) पिनिगु सकसितं बिइमा:गु थुगु धर्म त:धंगु महायानया श्री चन्द्रभव महापण्डित श्री श्री विभ्रत चन्द्रपाल .... त:धंम्ह
२. उपासिका भिक्षुणी श्री मलयश्रीरी नांया गुगु थन दुगु पुण्यं छिस्कर आचार्य उपाध्याय मां अबुयात तरे याना बिये माल ।
३. ...... ॥ श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ३६८ माघ कृष्ण नवमी तिथि कुन्हु राजाधिराज परम भट्टारक श्री श्री (अभय मल्ल देव) ......

- अनुवादक : ऐजन ।

३८. मूलपाठया भावार्थ :-

१-२. मारादि त्याका: ज्ञानया ज्योति जुयाबिज्या:म्ह, विकल भाव छुं मदुगु धर्मराज्यया अभिषेकं अभिषिक्त म्ह, स्वंगू लोकया प्राणीपिनिगु निर्तिं ताकालतककं कल्याण यानाबिज्याइम्ह, फुक्क गुण व अलंकारं युक्तम्ह बुद्धवीर भगवान् बुद्धयात नमस्कार ॥

२-३. ललितपुर नां जुयाच्वंगु प्रसिद्धगु नगरया प्यंगू दिशाया सकभनं देवालय् फुकभनं विद्याया अभ्यासय् रत जुयाच्वंपिं विद्वान्‌पिन्सं वास यानाच्वंगु थुगु नगरया पूर्वरिखे

४. गुसतल नां जुयाच्वंगु बाँला:गु रमणीयगु विहार दुगु थासय् च्वंम्ह, कलियुगया फुक्कं पाप फुकाबिइगु मन्त्र न्हिथं जप यानाच्वनीम्ह, अन्धकाररुपी अज्ञानयात सम्यक् ज्ञानं नाश यानाबिज्याइपिं, पुण्यात्मा जुयाबिज्या:पि भिक्षुसंघ कत्ताना बिज्याइम्ह भिक्षुसंघया अधिपति यतीन्द्र गौतमश्री जुल ।

५. पुण्यया आत्मा स्वरुप जुयाच्वंम्ह वसपोलं विहार कत्ताना विहारया सर्वसंघपिन्त नं हेरविचार याना: सौमान्तर लिपा शास्त्रार्थ याना नां जा:म्ह, नियमपूर्वक जप यायेगुलिइ न्ह्यलुवा जुया बिज्याइम्हसिया शिष्य क्षान्तिश्री धयाम्हं

६. भ्वखाचं दुनावनाच्वंगु (विहार)यात गणित विधि अनुसारं रंध्रनंदाग्नि (= ३९९) सालय् माघ शुक्लया प्रतिपदा तिथि कुन्हु पुन: निर्माण यायेगु ज्या क्वचायेका: यज्ञ (होम) शुरु याना: देवतापिं स्थापना याना: बोधिरुपी ध्वाय् स्वानागु (ध्वजावरोहण यानागु) जुल ।

७. द्वादशी तिथि कुन्हु लक्ष्याहुति होम नं यानागु जुल । थुगु होम यानागुया पुण्यं शत्रुपिन्त त्याके फुम्ह क्षितीन्द्र अर्थात् जुजु जुया: कालयात नं त्याके फुम्ह जुये माल । थुगु होमया प्रभावं पृथ्वी शस्य शालिनी (धन धान्यं) परिपूर्ण जुया: समृद्धशाली जुये माल ।

८. दानपुण्यया प्रभावं प्राणीपिं सकलें बुद्ध भुवनय् वने दये माल । विभिन्न देवतापिनिगु प्रतापं कलियुगया असंख्य पाप फुनावने माल । दिशा विदिशाय् च्वंगु बाँला:गु कुटागार (मन्दिर)य् वना: रक्षा याना: साधकपिनिगु निर्तिं सिद्धि प्राप्त जुयेका बिज्याइम्ह,

९. आपालं सुख बियाबिज्याइम्ह गुह्ययया नाथ श्री नं युक्त जुयाबिज्या:म्ह सम्वरया प्रभावं आपालं मङ्गलकारी जुइगु, मण्डल स्वरुप नं जुयाच्वंगु सम्पूर्ण ज्ञान उपदेश न्ह्यावलें बियाबिज्याये माल । फुक्क प्राणीपिनि भिं (कल्याण) जुये माल ॥

अनुवादक : ऐजन ।

३९. शंकरमान राजवंशीपाखें सम्पादित - भूमि सम्बन्धी ताडपत्र - तमसूक, भाग १, (राष्ट्रिय अभिलेखालय, वि. सं. २०४०) पृ. १०० ।

४०. श्री राम शाक्य, गुइत: बहि, यलयाके सुरक्षित ताडपत्र-तमसूक अनुसार ।

***

सन्दर्भ ग्रन्थ

नेपालभाषा

१. वज्राचार्य, आशाकाजी (सं.) - **बोधिसत्त्वावदानमाला,** निगूगु द्या, नेपाल बौद्ध प्रकाशन, यल, ने.सं.१११३ ।

२. वज्राचार्य, धनवज्र - **लिच्छविकालको अभिलेख,**कीर्तिपुर, नेपाल तथा एसियालि अध्ययन केन्द्र, २०३० ।

३. वज्राचार्य, बद्रीरत्न (सं.) - **श्री स्वयम्भू महापुराण,** जोगराज शाक्यवंश, ओकुबहाल, महाबौद्ध, ललितपुर, ने.सं. १११९ ।

४. वज्राचार्य, वाचस्पति (सं.) - **दानगाथा पुस्तकम्,** बुबहाल, यल, वि. सं. २०१० ।

५. वज्राचार्य, हेराकाजी - **यशोधर महाविहार संघ छगू अध्ययनद्द,** २५३७ औं बुद्धजयन्ती समारोह समिति, बुबाहा:, यल, ने. सं. १११३ ।

- (सं.) **गुस्तल लसता पौ,** दँ १, ल्या: १, दीपावती पुस्तकालय, यल, ने. सं. १११८ ।

६. शाक्य, हेमराज - **स्वयम्भू महाचैत्य,** स्वयम्भू विकास मण्डल, यें, ने. सं. १०९८ ।

- **सम्यक् महादान गुथि,** जगतधर तुलाधर, यें, ने. सं. ११०० ।

- **नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थ सूचि,** धर्मोदय सभा, यें, ने. सं. १०७६ ।

- **अक्षेश्वर महाविहार, पूच्व छगू अध्ययन,** बौद्ध विहार संघ, यल, ने. सं. १११५ ।

- **रक्षेश्वर महाविहार, पूच्व क्वथुबहिया संक्षिप्त परिचय,** हेमवज्र शाक्य, पुच्व, यल, ने.सं. १११८ ।

N

१२

११

१४

१३

१

२

३

५

१०

९

७

६

८

१) प्रथमश्री महाविहार
२) गुस्तल महाविहार
३) वसूच्चशील महाविहार
४) वेदिकोपरि श्री स्वयम्भू चैत्य
५) हितिगा: क्यव
६) धान्याराश्याकृति चैत्य
७) हितिगा:
८) त:धिक:म्ह गणेशया देग:
९) चीधिक:म्ह गणेशया देग:
१०) पुखू
११) लँचा
१२) ननि
१३) लाछि
१४) द:छि

संकेट

प्रवेश मार्ग	→
चैत्य	
धर्मधातु मण्डल	
तुं	
छैं	

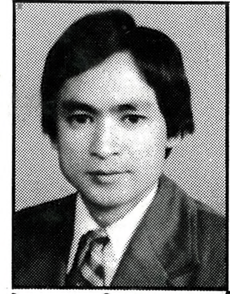
RENDERING: G.S.

गुइत:या मानचित्र

अनुक्रमणिका

आर्थिक ग्वाहालि ब्युपिनिगु नां धल:

सुरेन्द्र शाक्य, वौद्ध	कम्प्यूटर ग्वाहाली
बाबुकाजी वज्राचार्य, त्रिपुरेश्वर	प्रेस ग्वाहालि
लोटस रिचर्स सेन्टर, यल	प्राविधिक ग्वाहाली
सांसद कृष्णलाल महर्जन, बालकुमारी	रु. ३०००।-
ताइवानया पासापिंपाखें	रु. ३०००।-
चिरिकाजि महर्जन, गुइत: (स्व. बुबा मुमाया पुण्यस्मृतिस)	रु. २४००।-
ललितपुर उपमहानगरपालिका	रु. २०००।-
पञ्चराज शाक्य, गुइत:	रु. १५००।-
कान्छा चक्रधर, फसिकेव	रु. १०२५।-
मिना शाक्य, आकुवहा	रु. १००१।-
हेमवज्र शाक्य, पुच्व	रु. १०००।-
८ वडा कार्यालय, गुइत:	रु. १०००।-
न्हुच्छे माया महर्जन (मिख्वा: अजि), गुइत:	रु. १०००।-
नरसिंह महर्जन, गुइत:	रु. १०००।-
गोपिलाल महर्जन, पिछें	रु. १०००।-
रुपकुमार शाक्य, लिधंसा ज्यास:, ५३७२६८	रु. ९०९।९९
जयमनोहर महाविहार, सुवहा	रु. ६००।-
बाबुरत्न महर्जन, पिछें	रु. ५०५।-
बेखाराज शाक्य, नकबहि	रु. ५००।-
किशोरभाई बज्राचार्य, वालिफ:	रु. ५००।-
प्रा. आशाराम शाक्य, इबहि	रु. ५००।-
लेखमान महर्जन, गुइत:	रु. ५००।-
जगतराज शाक्य, कुमारीपाटी	रु. ५००।-
पूर्ण महर्जन, गुइत:	रु. ५००।-
गीता शाक्य, बौद्ध	रु. ३००।-
समन्त्रराज शाक्य, गुइत:	रु. २९९।९९
बुद्धिमाया शाक्य, गुइत:	रु. २०२।-
बाबूकाजी महर्जन, गुइत:	रु. २०२।-
सानुछोरी शाक्य, श्रीबहा:	रु. २००।-
जितेन्द्र शाक्य, गुइत:	रु. २००।-
आशारत्न शाक्य, गुइत:	रु. २००।-
अशोक शाक्य, गुइत:	रु. २००।-
तुयूमाया (ज्यापुनि) महर्जन	रु. २००।-

हेराकाजी वज्राचार्य

जन्म : १०७१ फाल्गुण कृष्ण दशमी ।

थायबाय् : यशोधर महाविहार ।
बुबाहाः त:जः, धपगाः ।
फोन : ५३४६६७ ।

शिक्षा : वाणिज्यय् स्नातक ।

अबु : वज्रराज वज्राचार्य ।

मां : मोतिमाया वज्राचार्य ।

सदस्य सचिव : लोटस रिसर्च सेन्टर, यल ।
: बुद्ध जयन्ती कोष समिति, यल ।
: यशोधर महाविहार सुधार समिति, यल ।

सल्लाहकार : विश्वशान्ति पुस्तकालय, यल ।
: वज्राचार्य पूजाविधि अध्ययन समिति, यल ।
: बौद्ध न्ह्यसः लिसः कासा मूल समिति, यल ।

सदस्य : प्रतिभा समाज, यल ।
: नेपाल बौद्ध संस्कृत अध्ययन केन्द्र, यल । आदि ।

अभिनन्दन तथा सम्मानपत्र : बु. सं. २५३७ स 'यशोधर महाविहार संघ : छगू अध्ययन' सफू च्वयाबिज्याःगु सन्दर्भय् श्री ५ युवराजाधिराज दीपेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव सरकारया करकमलं बुद्ध जयन्ती समारोह समिति, बुबाहाःपाखें ।
: बु. सं. २५४१ स 'बौद्ध न्ह्यः लिसः कासा रजत जयन्ती समारोह समिति, युवा पुस्तकालय, हःखापाखें ।
: बु. सं. २५४२ स बौद्ध न्ह्यसः लिसः कासा मूल समिति, यलपाखें ।
: बु. सं. २५४२ स 'मयूरवर्ण महाविहार छगू अध्ययन' सफूया निक्वःगु संस्करणया सम्पादन याना बिज्याःगु सन्दर्भय् बुद्ध जयन्ती समारोह समिति, भिन्छेबहाः, यलपाखें ।
: बु. सं. २५४२ स विश्वशान्ति पुस्तकालय, यलपाखें ।

प्रकाशित सफू :

१. यशोधर महाविहार संघ : छगू अध्ययन ।
२. नेवाः बौद्ध परम्पराया पूजाक्रियाय् छ्यलानालाः वयाच्वंगु हलंज्वलं ।
३. बौद्ध न्ह्यसः लिसः ।
४. युवक बौद्ध मण्डल, नेपालया गतिविधि व बौद्ध न्ह्यसः लिसः (हेरारत्न शाक्यनाप सम्पादन) ।
५. सम्वरोदय दशमी (दिशी) पूजाविधि पुस्तकम् (सम्पादन) ।
६. त्रि-समाधि पूजाविधि पुस्तकम् (सम्पादन) ।
७. गुरुमण्डलार्चन पूजाविधि पुस्तकम् (सम्पादन) ।
८. गुइतःया बहि विहार संघ : छगू अध्ययन ।

नापं थीथी पत्रपत्रिकाय् लेख रचना ।